

Acerca de este libro

Esta es una copia digital de un libro que, durante generaciones, se ha conservado en las estanterías de una biblioteca, hasta que Google ha decidido escanearlo como parte de un proyecto que pretende que sea posible descubrir en línea libros de todo el mundo.

Ha sobrevivido tantos años como para que los derechos de autor hayan expirado y el libro pase a ser de dominio público. El que un libro sea de dominio público significa que nunca ha estado protegido por derechos de autor, o bien que el período legal de estos derechos ya ha expirado. Es posible que una misma obra sea de dominio público en unos países y, sin embargo, no lo sea en otros. Los libros de dominio público son nuestras puertas hacia el pasado, suponen un patrimonio histórico, cultural y de conocimientos que, a menudo, resulta difícil de descubrir.

Todas las anotaciones, marcas y otras señales en los márgenes que estén presentes en el volumen original aparecerán también en este archivo como testimonio del largo viaje que el libro ha recorrido desde el editor hasta la biblioteca y, finalmente, hasta usted.

Normas de uso

Google se enorgullece de poder colaborar con distintas bibliotecas para digitalizar los materiales de dominio público a fin de hacerlos accesibles a todo el mundo. Los libros de dominio público son patrimonio de todos, nosotros somos sus humildes guardianes. No obstante, se trata de un trabajo caro. Por este motivo, y para poder ofrecer este recurso, hemos tomado medidas para evitar que se produzca un abuso por parte de terceros con fines comerciales, y hemos incluido restricciones técnicas sobre las solicitudes automatizadas.

Asimismo, le pedimos que:

- + *Haga un uso exclusivamente no comercial de estos archivos* Hemos diseñado la Búsqueda de libros de Google para el uso de particulares; como tal, le pedimos que utilice estos archivos con fines personales, y no comerciales.
- + *No envíe solicitudes automatizadas* Por favor, no envíe solicitudes automatizadas de ningún tipo al sistema de Google. Si está llevando a cabo una investigación sobre traducción automática, reconocimiento óptico de caracteres u otros campos para los que resulte útil disfrutar de acceso a una gran cantidad de texto, por favor, envíenos un mensaje. Fomentamos el uso de materiales de dominio público con estos propósitos y seguro que podremos ayudarle.
- + *Conserve la atribución* La filigrana de Google que verá en todos los archivos es fundamental para informar a los usuarios sobre este proyecto y ayudarles a encontrar materiales adicionales en la Búsqueda de libros de Google. Por favor, no la elimine.
- + *Manténgase siempre dentro de la legalidad* Sea cual sea el uso que haga de estos materiales, recuerde que es responsable de asegurarse de que todo lo que hace es legal. No dé por sentado que, por el hecho de que una obra se considere de dominio público para los usuarios de los Estados Unidos, lo será también para los usuarios de otros países. La legislación sobre derechos de autor varía de un país a otro, y no podemos facilitar información sobre si está permitido un uso específico de algún libro. Por favor, no suponga que la aparición de un libro en nuestro programa significa que se puede utilizar de igual manera en todo el mundo. La responsabilidad ante la infracción de los derechos de autor puede ser muy grave.

Acerca de la Búsqueda de libros de Google

El objetivo de Google consiste en organizar información procedente de todo el mundo y hacerla accesible y útil de forma universal. El programa de Búsqueda de libros de Google ayuda a los lectores a descubrir los libros de todo el mundo a la vez que ayuda a autores y editores a llegar a nuevas audiencias. Podrá realizar búsquedas en el texto completo de este libro en la web, en la página <http://books.google.com>

Bibliotheca Laurentiana
PHILOSOPHIAE

MORALIS

INSTITUTIO COMPENDIARIA.

Ethices & Jurisprudentiae Naturalis

ELEMENTA continens.

LIB. III.

Auctore FRANCISCO HUTCHESON
in Academia Glasguensi P. P.

ROTTERDAMI,
Typis FRANCISCI BRADSHAW,
apud quem venales prostant.
MDCCLV.

LIBRORUM & CAPITUM

ARGUMENTA.

IN epistola ad juvent. *Philosophia moralis*
 “ars vitae ad virtutem & beatitudinem asse-
 quendam ordinandae.” Ejus partes *Ethica*,
 & *Jurisprudentia naturalis*. Hujus itidem tres
 partes. 1. *Jurisprudentia privata*, 2. *Oecono-*
mica. 3. *Politica*. P. I.

Operis suscipiendi causa, & cohortatio ad
 Philosophiam.

LIB. I. *ETHICA*.CAP. I. *De natura humana.*

1. Philosophia moralis ars *architectonica* aliis
 imperans. pag. 1. Ex hominis natura eru-
 enda officiorum notitia. pag. 2, 3.
2. Constat homo ex animo & corpore. In quo
 sita corporis praestantia & infirmitas. pag. 3.
3. Animi partes sive facultates, intellectus &
 voluntas. Ad intellectum referuntur sensus:
 iique externi vel interni. 4, 5. Sensibus prima
 boni malique notitia paratur. *ibid.* Quaedam
 perceptiones mediae. *ib.* Aliae anteceden-
 tes & *directae*, nullâ alia praeeunte; aliae
reflexae. 6.
4. *Sensus interni* quales. *ib.* Sensu percipi-
 untur omnes ideae. 7. *Vis rationis*. *ib.*
 Hae vires a Deo ad homines pervenerunt,
 Deique consilium ostendant. *ib.*
5. Bona sensu prius quam ratione percipiun-
 tur. 7. De voluntate. *ib.* Sui in optimo
 Statu conservandi studium cuique infixum,
 omniumque *appetitus* quæ ad vitam faci-
 unt beatam, & contrariorum fuga. 7, 8.

- Gaudia*, & *moerores* unde nascuntur. 9.
 Quatuor voluntatis motus. ib.
6. Motus perturbati sive *passiones*; a voluntate diversae. 9. *Appetitus rationalis & sensitivus*. ib. Hic dividitur in *concupiscibilem & irascibilem*. ib. *Passionum* quatuor genera; cujusque partes plurimae. ib.
7. Voluntatis motus vel *gratuiti*, vel ex *philantia* orti. 10. Utrumque genus vel *purum*, vel perturbatum. ib. Eorum partes. ib. Alii vi naturali moventur, alii opinionibus. 11. Quae propter se expetenda. ib. Homini naturalis est *benevolentia gratuita*. ib.
8. *Sensus reflexi*, quibus cernuntur *Pulchritudo*, *Harmonia*, rerum *convenientia*. 12, 13. & laeta fit *veri cognitio*. ib.
9. *Sympathia* sive sensus communis. ib.
10. *Recti & honesti sensus*, explicatur & confirmatur. 14, 15.
11. Comprobationis *gradus varii*; unde *pietatis*, & *amicitiae* sanctitas elucet. 17, 18.
12. Sensus hujus *principatus*, cui in omni vita parendum. 19, 20.
13. *Laudis & vituperii* sensus. 21. Homines in eo sibi invicem similes. ib.
14. Sensus *ridiculi*. 22.
15. Idearum *conjunctiones*, *memoria*, *habitus* 23. *Ufus sermonis*. 24. *Ingeniorum diversitas*, ejusque causae. 25.
16. Qua ratione cernitur *partium ordo*, a natura destinatus. 25, 26, 27.
- CAP. II. De summo bono & virtute.
1. Intellectus *imperium* in voluntatem. Voluntatis motus, & *libertas*. 28. *Voluntatis* in intellectum potestas. ib.
2. Axiomota de *finibus & mediis*. 29. Summum bonum quale. 30.
3. Bona

3. Bona alia aliis contraria. ib. Bonorum instituenda comparatio, quod ad dignitatem & durationem 31.
4. Corporis voluptates vilissimae, minimeque diuturnae, neque omnes virtutibus contrariae. 31, 32, 33.
5. Quae ex vitae cultu, & artibus ingenuis oriuntur, digniores; vitam tamen beatam haud praestant. 34, 35, 36.
6. Sensus communis magnum affert ad vitam beatam aut miseram momentum. ib. Voluptates ejusdem honestae, & saepe diuturnae; dolores itidem graves, & diuturni. 37. Unicum horum malorum perfugium. 38.
7. Recti honestique sensus momentum affert maximum, ex perceptionum dignitate & duratione. 38, 39, 40.
8. Laudis & vituperii sensus, ad eadem omnia hortabitur. ib.
9. Ut etiam voluptates quaedam leviores. 41.
10. Divitiarum potentiaeque momentum. sui conservandi studium saepe nimium. 41. In virtute sita est vita beata. 42, 43.
11. Quod ex malorum inter se comparatione confirmatur. Errorum causae. ib. Mala gravissima, ex aliorum miseria, & cujusque vitis, nascuntur. 44, 45. Summum bonum formale in virtute, una cum vitae perfectae prosperitate. De virtutis natura inquirendum. ib. ejusdem gradus varii. 46. Virtutis summa, in Deo amando, & benevolentia erga homines exercenda. 47.
12. Deus, summum bonum objectivum. 48.

CAP. III. Virtutum divisiones.

1. Virtutes, vel intellectuales, vel morales. ib. Virtus quae mediocritatem servet. 49.
2. Cardinales quatuor; earumque definitiones
- 49, 50.

3. Virtutes hae inter se conjunctae. 51. Mediocritas haud prima virtutis notio. ib.

4. Alia divisio utilior, prout virtutes Deum, homines, aut nosmet ipsos respiciunt. ib.

CAP. IV. 1. *Pietatis erga Deum* partes duae; verae sententiae, cultusque iis consonus. 52.

2. Ex pietate nascuntur virtutes purissimae, gaudiaque maxima. 53-55.

3. *Cultus externi* natura & utilitas. 55, 56.

CAP. V. *Officia erga homines*. 56.

1. Arctiores hominum conjunctiones & vincula naturalia. 57. In affectionibus benignis jucunditas summa. 57, 58.

2. *Aliae* aliis honestiores. ib. Virtutum sociarum *summa*. ib.

3. Arctiorum societatum utilitas & sanctitas. 59. Caritates arctiores haud reprimendi. ib.

4. *Amicitiae* ortus. 60, 61. Inter solos bonos. Amicitiae leges, ejusque utilitas. ib.

5. Amor duplex, *benevolentia* & *complacencia*. Haec saepe nimia, non illa. 62.

CAP. VI. *De animi cultura*.

1. Rerum cognitio necessaria; summi boni, Dei, hominisque. 63, 64.

2. *Pietas erga Deum*, virtutis amor, rerumque aliarum despicientia. 64, 65. Usu exercitationeque opus, ut mens & ratio appetitibus imperare assuescat. ib.

3. *Mediocritas* inter appetituum excessus & defectus conservanda. 66. Omnes appetitus utiles esse possunt. ib.

4. *Mediocrates* venustissimi & tutissimi. 67. Quod plurimum exemplis illustratur. 67-71.

5. *Corporis cura*. *Ars* quaedam eligenda. 71. Variarum artes inter se comparantur. 72.

LIB. II. *De Jurisprudencia privata*. 73.

CAP. I.

CAP. I. De lege naturali.

1. *Furis* notio unde hausta. 73. *Imperii justii* idea. 74. *Legis* definitio. ib.
2. Divini imperii jus. 75.
3. *Rationis dictata practica* sunt leges divinae. 75, 76. *Legis* partes duae. 76.
4. Leges pro varia promulgandi ratione, *naturales* vel *positivae*. 76. *Ratione materiae, necessariae, vel non-necessariae*. 77.
5. *Privilegium, & aequitas*. ib.
6. *Dispensationes* explicantur. 78.
7. *Fus naturae primum & secundarium*. 79. Duo praecepta generalia. ib. Explicando hominum jura, explicantur leges. 80.

CAP. II. De *Furis* natura & divisionibus.

1. Jus, prout est qualitas moralis, definitur. 81. Eiusdem notio neque semper leges, vel communis utilitatis rationem includit. ib. Nullum communi utilitati adversatur. ib. 82.
2. Juri omni respondet *obligatio*. ejus notio duplex, altera sensum cujusque internum, altera legem, respiciens; earumque definitiones. 82.
3. *Jura perfecta* vel *imperfecta*. inter ea limites non facile cernuntur. 83. *Jura externa*. 84.
4. *Jura quae alienari* possunt, vel non possunt. ib. Generalia duo societatis praecepta. 85.

CAP. III. De *virtutum & vitiorum gradibus* 85.

- Conscientia* definitur. ib. *Variae* ejusdem divisiones. ib. *Bonitas materialis, & formalis*. 86.
2. *Imputatio*, quid sit. Quae moralem speciem afficiunt, vel intellectum, vel voluntatem, vel rei momentum, respiciunt. ib. Adjuncta imputationi necessaria, *libertas*. ib. Quenam necessaria, aut impossibilia. ib. Quae ab *invi-*

is per vim, aut per *ignorantiam* fiunt, quaeque mixta dicuntur, quo modo imputantur. 87.

3. *Ignorantia vel involuntaria, & invicta, vel voluntaria*: haec *affictata*, vel *supina* 87. *Involuntaria duplex*. 88. *Ignorantia Juris, vel facti*. ib.

4. *Quaestiones de conscientia errante*. 89.

5, 6. *Variae voluntatis propensiones* quo modo honestatem aut turpitudinem augent aut minuunt. 90-94.

7. *Actionum momenta & eventus*, quo modo imputantur. 94-96.

8. *Habitus moralem speciem afficiunt*. 96. *Aliorum actiones nonnunquam imputantur*. ib.

CAP. IV. *De jure hominum naturali.*

1. *Status quid*. 97. is duplex, vel *naturalis libertatis*, vel *adventitius* ib. *Status libertatis non est status belli*. ib.

2. *Jura privata, publica, communia*. 98. unde primo singulorum jura privata innotescunt. ib. *Jura vel naturalia, vel adventitia*. 99.

3. *Jura perfecta & imperfecta* ib. *Jura naturalia perfecta recensentur*. 99, 100.

4. *Naturalis hominum aequalitas*. 101.

5. *Jura naturalia imperfecta*. 102.

6. *De beneficentia & liberalitate*. ib.

CAP. V. *De jure adventitio*

1. *Jura adventitia vel realia, vel personalia*. 103. *Inter realia, praecipua sunt rerum dominia*. ib. *Humano generi jus est utendi rebus inanimis*. 104.

2. *Ut etiam rebus animatis*. ib.

3. *Jus carne vescendi*. 105.

4. *Dominium quid sit, ejusque causae*. 106, 107.

CAP. VI. *De domini acquirendi rationibus.*

1. *Dominium vel primum vel derivatum*. 108.
Pri-

Primum occupatione constituitur. ib.

2. Quae occupatio jure potior. 109-111.
3. Quousque occupare potest quisquam. 111-113
4. Quae res communes. ib. Communio, negativa vel positiva. 114.
Res nullius, sacrae, sanctae, religiosae. ib. Res publicae. ib. Usucapio. 115.
5. *Accessiones* variae, quo jure teneantur. ib. Quae jura in Dominio continentur, 116.

CAP. VII. *De jure derivato.*

1. Discrimen inter jura realia & personalia. 117, 118.
2. Jura derivata, vel partes domini, vel totum dominium. ib. partes quatuor. 119. Possessoris rei alienae officia. ib. *Bonae fidei possessoris* obligatio. 119, 120.
3. Juris *haereditarii* fundamentum. 120, 121.
4. De *pignore* & *hypotheca*. ib.
5. De *servitutibus*. 122.

CAP. VIII. *De domini transferendi rationibus.* 123.

1. Rationes variae. ib.
2. Jura testamentorum. 123, 124.
3. *Sucessio* ab intestato. ejusque ordo. 125-127.

CAP. IX. *De contractibus.*

1. Contractus necessarii. 128, 129.
2. Quousque obligant. 130.
3. Tres loquendi formulae. ib.
4. Tria in pactis spectanda, *intellectus voluntas, materia*. 131. Judicium maturum. 132, 133.
5. De *erroribus* inter paciscendum. 133, 134.
- 6, 7. Pacta *expressa* & *tacita*. 135. *absoluta* & *conditionalia*. 136.
- 8, 9. Quis *metus* impedit obligationem. 137-140.
10. *Materia, licita, & possibilis*. 140. De facinore turpi. 141.

11. *Realibus cedunt personalia jura.* 142.

12. *Paciscimur per internuncios.* 143.

CAP. X. De sermocinantium officis.

1. *Veritas & fides per se, & sua natura, pulchra.* 143, 144. & in vita necessaria. *ib.*

2. *Signorum duplex usus.* 145. *Leges de Sermone.* 146.

3. *De sermonis usu cautiones.* 146-148.

4. *Officia in sermone honestiora.* 149, 150.

CAP. XI. De jurejurando & votis.

1. *Jurisjurandi definitio & usus.* 150, 151.

2. *Quis invocandus & qua formula?* 152. *Jusjurandum non mutat officium.* *ib.* *Sine acceptione non obligat.* 153.

3. *Voti natura, non immutat obligationes aut officia.* 154, 155.

CAP. XII. De rerum pretio.

1. *Unde pendent pretia.* 155, 156.

2. *Pretium eminens constituendum.* 157. *Quale debet esse.* *ib.*

3. *Nummorum usus.* 158.

4. *Metallorum pretia mutantur.* *ib.*

CAP. XIII. De variis contractuum generibus. 159.

1. *Mandatum.* 160.

2. *Commodatum.* *ib.*

3. *Depositum.* 161. *Actiones directae & contrariae.* 161, 162.

4. *In contractibus onerosis servanda aequalitas.* *ib.*

5. *Permutatio. Emptio venditio.* 163.

6. *Locatio.* 164

7. *Mutuum. Aequi foeneris mensura.* 165.

8. *Qui contractus aleam continentis probandi.* 165, 166.

9. *Fidejussiones & pignora.* 167.

CAP. XIV. Obligationes quasi ex contractu. 168.

1, 2. *Earum dua genera. Alumni adversus al-
torem obligatio.* 169-171. CAP.

CAP. XV. *Jura ex damno dato. Jura Belli.* 172.

1. De damno faciundo. ib.
2. Quomodo aestimandum. 173, 174.
3. De damno fortuito & damno injuria. 175.
4. De Bello ejusque generibus. ib. 176.
5. Bella aliquando licita. Tria spectanda. 177.
6. Causae justae, in libertate, vitaque civili. 178.
7. Terminus a quo. 179.
8. Terminus ad quem. 180. Quae vindicta damnanda. 181.
9. Condicta certamina ferè semper illicita. ibid. 183.

CAP. XVI. *De jure extraordinario; & jure omnium communi.* 184.

1. Tempore mutato nonnunquam mutantur officia. ib.
2. Exceptiones causis tantum gravissimis dandae. 185. diluuntur objectiones. 186.
3. Doctrinae hujus cautiones. 187, 188.
4. Humani generis jura communia. ib. 189.

CAP. XVII. *De juris abolitione, &c.* 190.

1. Tribus modis abolentur obligationes. Solutione, cessione, & conditionis defectu. ib.
2. De litibus in libertate dirimendis. 191.
3. De interpretatione, ejusque regulis. 192-194.

LIB. III. *Oeconomicae & politicae elementa,*CAP. I. *De conjugio.* 195.

- 1, 2. Conjugia necessaria & naturalia. ib. 196.
3. Plato notandus aliique. 197, 198.
4. Coercenda Venus nefanda, amoresque vagi. ib.
5. Matrimonii leges quatuor. 199.
6. Matrimonii impedimenta naturalia & moralia, aetas inhabilis, contractus prior, & arcata sanguinis conjunctio. 201-204.
7. Repudiorum causae. ib. 205.

CAP. II. *De parentum & liberorum officiis.* 206.

1. Potestatis parentalis fundamentum & fines. ib.

2. Utrique parenti competit, nisi eam abdicent. 207.

3. Legibus civilibus augeri potest. 208.

4. Liberos parentumque Officia. 209.

CAP. III. *De herorum & servorum jure* 20.

1. Unde orta servitus. ib. ejusque leges variae. ib.

2. De servis ob damnum datum aut delictum; quaenam jura ipsis manent. 211. Quo jure detineantur captivi. 212-214.

3. Herorum & servorum officia. 215.

CAP. IV. *De civitatum origine.* 216.

1, 2. Quaenam homines ad vitam civilem invitarunt. ib. 217, 218.

3. Non rectè per vim constitui potest civitas. ib.

4. Vitae civilis opportunitates. 219. civitas definitur. ib. civile & despoticum contraria. ib.

CAP. V. *De interna civitatum structura, & summae potestatis partibus.* 220.

1. Ex solo populi consensu oritur jus imperandi. ib. unica exceptio. 221.

2. Tres actus in imperio constituendo. ib. quo modo ad posteros transmittatur obligatio civilis. 222.

3. Civitas una persona. 223. quale jus omne publicum. ib.

4. Potestatis summae partes *immanentes* vel *transeuntes* 224. Immanentes tres. ib. Transeuntes duae. 225. Jus imperii eminentis. ib. Jura majestatis minora. ib.

5. Quis summ. habet imperium. ib. Non semper est infinitum aut perpetuum. 226. In omni civitate majestas eadem. ib. Quaenam civitates foederatae, quid systema civitatum. ib.

CAP. VI. *De variis rerumpub. formis* 227.

1. Simplicium tria genera. ib.

2. Cujusque plures species. Mixtarum ingens numerus. ib. 228.

3-

3. Quatuor in politia spectanda. 229. Imperii nexus inter eos qui reipub. praesunt. ib. Dominium est unicum potestatis fundamentum. ib. Absint parum civilia jura aut privilegia. 230. Quid praecipue per politiam praecavendum. ib. Quis civium numerus maximè idoneus. 231.

4. Monarchiae opportunitates, legibus circumscriptae praecipue. ib. Aristocratiae commoda & incommoda. 232. Democratiae item.. Tabellarum usus. ib.

5. Formae mixtae omnium optimae. 233. Quae praecipue in iis observanda. ib. 234.

CAP. VII. *De Summi Imperii Jure, ejusque acquirendi rationibus.* 235.

1. Potestas in diversis civitatibus diversa. Quae justa. ib. De Imperii Jure Divino. 236.

2. Populo sui defendendi jus est, etiam contra eos qui Reipub. praesunt. 237.

3. Interregni natura. 238.

4. Officia adversum Reges. 239.

5. Libertas naturalis & civilis. 240.

6. Qualis imperatorum sanctitas aut majestas, & unde orta. ib.

7. Nulla imperii forma a Deo praescripta. 241.

8, 9. Quale jus imperii ex victoria oriri potest. ib. 244.

10. Regna *patrimonialia* nullo jure arrogantur. ib.

11. De succedendi jure, quique regnorum haeredes excludendi. 245, 246.

12. De Regis aut populi jure in colonias. 247.

CAP. VIII. *De Legibus condendis & Jurisdictione.* 248.

1. Quousque circa hominum sententias, ritusque sacrorum, pertineat potestas civilis. ib. 249.

5. Virtutes in civitate fovendae. Temperantia. 250, 251.
 3. Diligentia & industria. 252.
 4. Justitia. 253.
 5. Fortitudo, & scientia militaris. ib.
 6. Cavendum contra exterorum in civitate potestatem. 254.
 7. Legum civilium materia. ib.
 8. Legum sanctiones. Existimatio, honor. 255.
 9. Poenae & castigationis natura. 256. poenarum mensura. ib. Quae *προσωποληψία* damnanda. 257.
 10. De poenis universitatum. ib.
 11. Leges de tributis sanctissime servandae. 258.
 12. Civium officia & obligationes adversus civitatis Rectores. ib. 259.
- CAP. IX. De Jure belli. 260.
1. Belli jura eadem quae in libertate. ib. *Bellum solemne*. ib. Indictio non necessaria. ib.
 2. Jus gentium *necessarium & voluntarium*. 261. Belli causae & termini. 262. quae fallendi artes licitate. ib.
 3. Jura voluntaria. ib.
 4. Quo jure res hostium capiuntur. 263.
 5. Quae civitates medias spectant jura. 264-266. de perfugis protegendis. 267.
- CAP. X. De Foederibus, Legatis, & Civitatum deletionem. ib.
1. Quando danda exceptio vis & metus. ib. *Foedera realia & personalia*. 268.
 2. Omnes legati liberarum civitatum pares. ib. Legatorum jura. 269.
 3. De Civili vinculo solvendo. 270.
 4. Quo Jure civitas sui partem, aut provinciam, aut civem strenuum & fortem dedere potest. 271.
 5. Civitate deleta, quo jure sint cives & provinciae. 272. Civium manente civitate officia. ib.

JUVENTUTI ACADEMICAE

SALUTEM.

IN celebri apud antiquos Philosophiae divisione, quae pars moralis appellabatur, has complexa est disciplinas; Ethicam, strictius dictam, quae hominum mores internos regere profitetur & emendare, & Jurisprudentiam naturalem. Hujus deinde tres sunt partes: prima, Jurisprudentia privata, quae jura docet legesque in libertate naturali vigentes: altera, Oeconomica, leges tradens & jura quibus regenda est domus: tertia est Politica, quae Rerum publicarum formas explicat, ipsarumque inter se jura. Harum omnium in hoc libello prima traduntur elementa: quibus perlectis, tyronibus facilius erit aditus, ad clarissima, in hac Philosophia, sive antiquorum Platonis, Aristotelis, Xenophontis, Ciceronis; sive recentiorum, Grotii, Cumberlandi, Puffendorffii, Harringtoni, scripta & inventa cognoscenda.

Nobis etiam non monentibus, perspicient Eruditi, quanta hujus libelli pars ex claris aliorum scriptis est deprompta; ex Cicerone & Aristotele; atque, ut alios sileam recentiores, ex Puffendorffii de Off. Hom. & Civis libello; quem, vir optimus, doctissimus

tiffimus, Gerschomus Carmichael nuper in hac Academia P. Professor, inter omnes ejusdem commentatores palmam ferens, ita supplevit & emendavit, ut libri substantiâ, quam vocant, multo pluris sint accessiones. Cur autem post tot hujusmodi libellos a viris doctissimis conscriptos, hunc contexendum susceperim, haec causa est: Docenti cuique suo utendum judicio, sua arridet methodus, docendi ratio, rerumque series, quae discipulorum captui accommodatissima sibi videtur. Si quid autem in nostra methodo sit, quod discipulis prodesse potest, eorum intererit, breve aliquod in manibus terere syntagma, quod rerum seriem, summaque disputationum capita exhibeat; ipsisque omnia fusius viva voce explicata, in memoriam revocet.

Vobis, Juvenes, non Eruditis, haec scribuntur elementa: quibus paulum immorati, ad majora progredimini & ampliora; ad omnis scientiae, omnis elegantiae, artiumque bonarum inventores & excultores eximios, Scriptores Graecos & Romanos, perlegendos. Dumque hos exprimitis, puriores sacrarum literarum, quae miseris mortalibus certam vitae beatæ spem reducunt, fontes aditote; ut animos vestros omni virtute exornetis, ad omnia officia honestiora instruat, atque cognitionis sitim ingenuam & laudabilem expleatis.

PHI-

PHILOSOPHIÆ MORALIS COMPENDIUM.

LIBER I.

ETHICES ELEMENTA.

CAPUT I.

DE HOMINIS NATURA ejusq; PARTIBUS.

QUAE AD MODUM caeterae omnes artes & disciplinae, bonum aliquod consequendum tanquam finem suum respiciunt; philosophiam moralem, quae vitae totius ordinandae ars est, finem spectare longe praestantissimum necesse est; quum se ducem profiteatur, quantum hominum viribus fieri potest, ad vitam beatam, cui inservire debent omnia quae caeteris artibus effici possunt. Suo igitur jure in cae-
A teras

teras sibi imperium arrogare videtur. Quam autem, constat inter omnes, in virtutibus ipsis, atque in officiorum functione, vel situm esse illud beate vivere, vel eorum ope obtineri; (si modo virtutem appellent " vires animi aut habitus praestantissimos ; " atque officia, descriptione hujusmodi rudi & generali, " actiones omnes quae ex virtutibus proficiuntur, " aut quae, secundam rectam rationem, hominis summo bono assequendo interserviunt :) in philosophia morali tradenda, haec duo imprimis sedulo erunt investiganda, in quo sita sit vita beata; & quid sit ipsa virtus.

Quicumque, divina mente & ratione, mundum hunc universum, & ipsum genus humanum fabricatum fuisse credit, expectabit etiam in ipsa hominis natura & fabrica, repertum iri indicia non obscura, quae monstrant, quodnam sit hominis opus proprium, ad quod vitae genus, quae officia, sit a natura provida & solertissima subornatus; quaenam denique res vitam hominis efficere possint beatam. Intrandum erit igitur in hominum naturam, ut perspiciamus quid simus, quidnam victuri gignamur, & quos Deus nos esse jusserit. In hac autem disquisitione ea leviter tantum attingemus, quae ad alias pertinent scientias, his praecipue immorantes quae ad mores dirigendos momentum afferunt.

More omnium disciplinarum, a notioribus ad magis obscura detegenda progredientes, neque rerum dignitatem spectantes: ab iis quae prima sunt naturae, Dei nempe opt. max. voluntate, non ordimur; ast a naturae
nos,

nostrae constitutione , quae cognitione est prior ; ut ea perspectâ colligamus quodnam , circa animi nostri consilia & actiones , divini fabricatoris sit consilium & voluntas. Neque omittimus ea officiorum indicia aperta , quae vitae humanae commoda atque utilitates exhibent externae , licet forte ex alio fonte fluat omnis vera virtus quàm ab appetitionibus istiusmodi utilitatum , aut voluptatum , quas continent res externae.

II. ATQUE primo : constat homo ex anima & corpore , quorum utrumque suas habet vires & partes naturales : corporis partes cognitionem habent faciliorem , medicis propriam ; hoc tantum obiter attingimus , illud ita esse formatum , ut longe aliorum animalium corporibus antecellat. Sensuum organis instructum est ; partium ejus , aliae ad vitam cujusque , aliae ad genus humanum conservandum sunt aptissimae ; aliae ad motus omnes pro mentis imperio peragendos , infinitamque eam actionum varietatem , quam efficere voluerit mens solers & artificiosa. Non praetereunda est forma , ad dignitatem erecta , & contemplationi idonea ; membrorum motus facillimi & celeres , tot artium ministrae manus solertissimè fabricatae ; & vultus ad omnium animi motuum indicia exhibenda flexibilis. Quae omnia fufius persequuntur anatomici.

Exquisitam hanc corporis machinam fluxam esse & caducam , quotidie novis egentem ciborum fulturis , & continuo vestitu , alioque cultu , quo ab innumeris protegatur malis extrinsecus irruentibus , norunt omnes : ejus

igitur tutela commissa est animo sagaci & provido, quae altera est hominis pars, eaque longè praeclarior.

III ANIMI autem partes, quarum est adfectus illustrior, sunt variae; ad duas tamen reducuntur classes, quarum altera vires omnes cognoscendi continet, quae intellectus dicitur; altera vires appetendi quae dicitur voluntas.

Intelligendi vires sunt plures, ideo hic brevius percurrendae, quod his explicandis immorantur logici & metaphysici. Primo veniunt sensus, quo nomine appellatur animi quaevis constitutio aut conformatio naturalis, cujus vi certae ideas, aut species, ex certis recipit rebus objectis. Suntque hi sensus vel externi vel interni. Externi a corporeis pendent organis, ita constituti, ut ex motu quovis validiore, aut mutatione, in corpore, sive per vim extrinsecus impressam, sive per vim internam, confestim oriatur in animo perceptio quaedam, aut informatio. Gratae autem sunt, aut saltem non molestae, perceptiones, quae excipiunt motus, mutationes, aut impressiones corpori utiles vel innocuas; molestae vero sunt, & cum dolore conjunctae, quas excitant mutationes corpori nociturae.

Corporis voluptates, & dolores, quamvis satis validè mentem commoveant, breves sunt, plerumque, & fluxae, admodum; neque voluptatum praeteritarum grata est recordatio, aut dolorum molestia.

Primas his sensibus comparamus bonorum & malorum notitias. Quae res, gratas excitant perceptiones, sunt bonae; quae molestas,

tas, malae; earum quae sensibus objiciuntur externis. Quae aliis percipiuntur, sensumque excitant gratum, simili ratione dicimus bona, & quae molestum, mala. Beatitudo, in universum, est status ubi rerum, gratum sensum excitantium, suppetit copia, amoto dolore; & miseria, ubi irruunt dolores crebri & diuturni, excludentes omnia fere quae sunt grata.

Sunt &, a corpore pendentes, perceptiones mediae, nulla aut exigua cum voluptate, aut dolore, per se conjunctae; quae rerum externarum suppeditant ideas, earumque mutationes indicant. His corporum quorumvis magnitudines, figuras, situs, motum, aut quietem cognoscimus; quae omnia visu & tactu praecipue percipiuntur; neque sensum excitant per se vel gratum vel molestum; licet nos saepe certiores faciunt eventuum, ex quibus, alia de causa, laetitiam aut iram, gaudia aut moerores colligamus.

Corporis voluptates & dolores, nobis cum mutis animalibus communes, nonnullum habent, ad vitam vel beatam vel miseram, momentum. Posterioris generis perceptiones, rerum externarum qualitates indicantes, magnum praebent in vita usum, in actionibus externis regendis, in rerum cognitione, & in artibus fere omnibus capiendis & exercendis.

Utrumque perceptionum genus dici potest *directum* & *antecedens*, quod non alias ideas aut species praecurrentes exigit. Aliae autem sunt perceptiones, etiam earum specierum quae non sine organis corporeis ad animum

perveniant, quas distinguendi causa, dicimus *reflexas* aut subsequentes; quia alias prius admissas subsequantur ideas, de quibus mox erit agendum. Haecenus de sensibus externis.

IV. SENSUS interni, sunt illae animi vires, quibus omnia quae intra se fiunt, aut ipse secum molitur, percipit, sive actiones, sive passiones, iudicia, voluntates, desideria, gaudia, dolores, & agendi consilia. Hae vires, conscientiae internae, aut *reflectionis* nomine, apud claros scriptores appellantur; cui omnia quae in ipsa mente fiunt obijciuntur, pariter ac sensibus externis res externae. Hi sensus externi & interni omnem suppeditant idearum suppellectilem, & ratiocinandi materiam, in qua exercetur homini propria rationis vis; quae plenius forent declaranda, nisi ad logicam pertineret.

Rationis ope, rerum relationes, que dicuntur, & cognationes, & nexus cernere valet mens; consequentia & causas, earumque progressus, & anteceffiones non ignorat, similitudines comparat, & rebus praesentibus adjungit & annectit futuras, & facile totius vitae cursum videt, ad eamque degendam praeparat res necessarias.

Rationis usu facile innotescit, mundum universum Dei sapientissimi opt. max. consilio ab initio fuisse constitutum, & omni tempore administratum, atque humano generi tributam esse hanc rationis, supra caetera animantia, praestantiam, una cum caeteris omnibus sive corporis sive animi viribus; ex quibus elucere poterit parentis sui creatoris & conservatoris munificentissimi ratio & consilium

lium circa homines, quæque eorum officia, quod vitæ genus & institutio ipsi sint grata.

V, QUUM autem omne ferè bonum, quod momentum aliquod afferre potest ad vitam beatam, sensu aliquo proximo rationationem omnem antecedente, percipiatur; rationis enim est, bona, quæ sensu prius erant percepta, inter se comparare, iisque consequendis idoneas monstrare rationes & subsidia: sublimiores igitur sensus omnes, aut percipiendi vires, sunt sedulo observandæ, quippe monstraturæ, ex quibus demum rebus conficiatur vita beata. Harum tamen explicationi præmittenda est voluntatis contemplatio; quia & animi motus, voluntates, desideria, & agendi consilia, sunt his sensibus subtilioribus res objectæ, inter quas variâ cernunt discrimina.

Quamprimum igitur, ex sensu qualicunque grato aut molesto, boni aut mali cujuscunque notitiam adeptæ est mens, sua sponte subnascuntur motus quidam, ab omni sensuum perceptione diversi, boni nempe appetitio aut desiderium, & mali fuga & aversio. Semper autem se prodit insita quædam, omni naturæ ratione præditæ, propensio aut proclivitas altè infixæ, ad omnia eâ appetenda, quæ ad ipsius facere videntur beatitudinem, atque ad contraria omnia amollenda. Quamvis enim pauci serio secum examinaverunt quænam sint ea quæ ad vitam vel beatam vel miseram, maximum habent momentum; omnia tamen appetunt homines naturâ, quæ aliquod hujusmodi afferre videntur ad beatitudinem momentum, & contraria fugiunt: quumque plura occurrunt, quæ simul prosequi nequeat

mens, illa naturâ appetit, si modo tranquillo tantum motu feratur, quae caeteris plus habere momenti videntur. Ubi vero, in eadem re, variae simul commiscantur bonorum & malorum species, appetit aut fugit mens, prout plus boni aut mali in re objecta inesse videtur.

Praeter hoc desiderium & aversionem primarios voluntatis tranquillae motus, recensentur alii duo, gaudium & tristitia. Sunt vero hi novi potius mentis status, aut sensus subtiliores, quam motus ad agendum. Hac autem ratione, quodammodo conficiuntur quatuor motuum classes antiquioribus decantatae; qui omnes ad voluntatem, *κατ'εξοχήν*, sive appetitum rationalem referuntur. Ubi boni spectatur adeptio, oritur desiderium; ubi mali spectatur depulsio, cautio aut aversio. Ubi bonum contigit, aut malum est depulsum, oritur gaudium; ubi malum premit, aut bonum est amissum, tristitia.

VI. Ab his animi motibus purioribus, & tranquillo stabilique suae beatitudinis appetitione, quae ratione utitur duce, diversi plane sunt motus quidam vehementiores & perturbati, quibus, secundum naturae suae legem, saepe agitatur mens, ubi certa species ipsi obversatur, atque bruto quodam impetu, fertur ad quaedam agenda, prosequenda, aut fugienda, quamvis nondum, adhibita in consilium ratione, secum statuerat haec ad vitam facere vel beatam vel miseram. Hos motus quisque intelliget, qui, in se descendens, in memoriam revocaverit quali animi impetu fuerat abreptus, quae passus, quum libidine, ambitione, ira, odio, invidia, amore, laetitia,

titia, aut metu, agitabatur; etiam ubi nihil de earum rerum, quae mentem commoverant, cursu ad vitam beatam aut miseram serio cogitabat. Quid quod saepe in partes contrarias distinctantur & distrahantur homines, cum aliud cupido, mens vero, ejusque appetitus tranquillus, aliud suadeat.

Perturbatos hosce motus reducunt antiqui in ἐπιθυμίαν & θυμὸν; quorum utrumque a voluntate, βέλῃσι, est diversum; prior, voluptatis spectat adeptionem, posterior, doloris depulsionem. Utrumque continet ὁρεξις ἄλογος, sive *appetitus sensitivus*, qui scholasticis est vel *irascibilis* vel *concupiscibilis*: eorum motus *passiones* appellant; quarum item sunt classes quatuor. Quae bonum spectant consequendum, *cupiditatis*; quae malum depellendum, *metus*; quae bonum quod contigit, aut malum quod depulsum est, *laetitiae*, quae bonum amissum aut malum imminens, *doloris* nomine notantur. Harum cujusque etiam plura sunt genera, aut partes, pro rerum varietate quam spectant variae passiones, quibus sunt nomina notissima; libido, congratulatio, ambitio, avaritia, luxuries, superbia, ira, indignatio, invidia, ultio, aemulatio, verecundia; quarum omnium natura, ex iis quae mox sunt dicenda, satis cognosci poterit.

VII. VOLUNTATIS motuum, sive priorum sive perturbatorum, alia est divisio, prout sibi quisquam expetit voluptatem aliquam aut utilitatem, aut alteri. Gratuitam esse aliquando hominum bonitatem, nullam suam utilitatem spectantium, ubi animo benigno

nigno & amico alteri consulunt, satis constat si quisque se excusserit, si vitae suae consilia amica & caritates, si morientium curas & studia, officiorumque cum extremo spiritu conservaciones, perspexerit; praecipue vero clarorum virorum facta, & consilia, & mortes pro amicis, pro liberis, pro patria, praemeditatas & voluntarias.

Voluntatis motus hi gratuiti, sunt vel puri vel perturbati, quales & illi quibus sibi consulit quisque. Atque varii qui existunt animi motus, simpliciores aut magis inter se implicati, innumera obtinent nomina, pro variis rebus expetitis aut declinatis; atque prout vel se respicit mens, vel alios homines, eorumque mores, & fortunas; aut caritates, & conjunctiones varias quibus nobiscum, aut inter se, colligantur; aut contra, odia, & diffidia quibus distrahuntur illi, quibus aliquid animum nostrum commovens obvenerat; aut qui suis consiliis, aut actionibus, hisce eventibus causam dederant: quales sunt benevolentia, comprobatio, amicitia, *σφρη*, pietas, gratia, congratulatio, moeror, philautia, verecundia, ostentatio, arrogantia, superbia, commiseratio, indignatio, invidia, contemptus, *ἐπιχαρπενανία*, atque ejusmodi plures; quibus fufe explicandis non immoramur.

Neque tamen temerè, & pro specie tantum fortuito objecta, oriuntur omnes hae passiones. Quaedam naturali impetu moventur, ita ut nemo fere aut pauci possint esse earum immunes. Victus & amictus, fere, appetitio est naturalis, famis, sitis, aut frigoris sensu molesto excitata. Commune animantium omnium

nium est conjunctionis appetitus procreandi causa, & in eos qui procreati sunt praecipua quaedam cura. Vi pariter naturali, at non adeo necessaria, moventur caeterae passionēs, aut appetitiones, specie ea oblata, quam iis excitandis aptam constituerat ipsa natura, sensuque quodam commendaverat. Virtutis significatio amorem excitat & comprobationem; beneficia accepta, gratiam; injuria, aut noxa, iram & ultionem; miseria aliena, praecipue immerentium, commiserationem: omnia denique quae sensu commendantur, appetitionem aliquam movent; quae sensu reprobantur, fugam aut aversionem. Unde patebit non aliter quam explicatis omnibus hominum sensibus, satis intelligi posse voluntatis motus.

Quae sensu quovis proximè commendantur sunt omnia propter se expetenda: in iisque, aut eorum praecipuis & maximis, situs est bonorum finis. Quum autem usu rationis compertum fuerit res per se neutiquam jucundas, comparandis rebus aliis, per se bonis & expetendis, inservire; haec etiam omnia quibus ea est vis, expetentur, propter ea quibus assequendis idonea videntur esse subsidia; qualia sunt opes, divitiae, potestas.

Quemadmodum vero, praeter *passiones* eas, aut motus perturbatos, quibus quilibet certas res, naturae lege sibi commendatas, sui causa exquirat, insita est homini tranquilla propensio, aut impulsio quaedam valida, cogitabundo cuiusvis obvia, ad maximam quam capit ejus natura beatitudinem appetendam; cujus appetitus ope caeteros animi motus, sui causa quicquam anquirentes, regere possit & repri-

reprimere : sic , quicumque animo tranquillo aliorum naturas , ingenia , mores , in suo conspectu posuerit , similem inveniet animi propensionem , ad communem omnium , eamque maximam , beatitudinem expetendam. Quam animi affectionem quicumque seria excoluerit meditatione , sensu suo interno maxime comprobata , eam adeo validam poterit efficere , ut caeteris omnibus appetitionibus , sive suam , sive paucorum quorumvis utilitatem spectantibus , imperare possit , easque regere aut reprimere.

VIII. HISCE de voluntate praelibatis , progredimur ad alios animi sensus declarandos , quos diximus *reflexos* aut subsequentes ; quibus novae cernuntur species , novae admittuntur perceptiones , ex rebus , sensu aliquo externo aut interno praeceptis ; ex aliorum etiam hominum conditione ; aut eventibus , etiam ratiocinatione aut testimonio cognitae , oriundae. Horum quosdam minus ad rem nostram facientes , obiter attingimus ; aliis magis necessariis immoraturi. Visu & auditu cum caeteris animalibus communi utuntur homines : apud hos vero , aurium & oculorum est admirabile quoddam & artificiosum iudicium , quo multa cernunt subtilius ; in formis corporeis , pulchritudinem , venustatem , partium convenientiam ; in sonis , gratum concentum & harmoniam ; in artibus , in pictis , fictis , coelatis , in ipso motu & actione , imitationem : quae omnia humaniore nos perfundunt voluptate. Huic comparandae inserviunt artes plurimae & mechanicae & liberales ; hanc inlectantur homi-

homines in iis operibus, eoque instrumento omni, quae vitae usus & necessitates requirunt.

Sunt & non dissimiles perceptiones gratæ, ex rei objectæ amplitudine subnascentes, atque ex ipsa novitate, pro naturali cognitionis & scientiæ appetitu.

Ingenuis hisce voluptatibus accensenda est ea humanissima, quæ ex veri cognitione exsurgit; quam omnes propter se appetunt; quæque pro ipsarum rerum dignitate, ipsaque cognitionis evidentia, lætior est & jucundior.

Quæ sensibus hisce commendantur omnia sunt quidem propter se, & sua sponte, expendenda. Ast, pro solertissimo & benignissimo Dei opt. max. consilio, in uberiores vitæ commoditates, ita fabricantur hi sensus, & appetitus, ut ea fere omnia nobis proxime & per se commendent, quæ, & alia ratione, vel nobis vel humano generi sunt profutura.

IX. Sunt & subtiliores alii sensus & utiliores; qualis est ea *sympathia*, sive sensus communis, cujus vi super aliorum conditione commoventur homines; ex aliorum foelicitate, gaudium, ex infortuniis moerorem colligentes; prout & ridentibus arrident, & flentibus collachrymant, etiam ubi nulla suæ conditionis habebatur ratio: unde fit ut nemo satis beatus esse possit, ex eo solo quod sibi suppetant omnia, ad vitæ copiam & jucunditatem facientia. Hoc etiam expetit quisque, ut suppetant ea quæ & aliis sibi caris vitam præstare possint beatam; horum enim miseriam

seriâ omnis vitae suae status perturbabitur.

Mira hac naturae vi, quadam quasi contagione, una cum gratuita bonitate, efficitur, ut vix ullae sint voluptates, ne corporis quidem, quae non plurimum aliorum consortio adaugeantur. Nulla est laeta aut hilaris animi commotio, quae non inter plures dispertiri & diffundi flagitet. Vix quicquam gratum, laetum, facetum, aut jocosum, quod non ex pectore exardeicit, ebullit, atque inter alios prorumpere gestit. Neque quicquam homini gravius aut tristius, quam aliorum, praecipue immerentium spectare aerumnas, dolores, mocoeres, miseriam.

X. QUUM vero hominem ad agendum esse natum monstrent omnes ejus vires, instinctus, & desideria actiosa; facultatis fere cujusque in homine comes est & moderator. Sensus aliquis, eum ejusdem usum comprobans, qui maximè est secundum naturam, vitaeque communi maxime profuturum. Multa etiam animantia, quamvis fortè nullos habeant hujusmodi sensus subtiliores, quos reflexes diximus, instinctu quodam tamen, omnem voluptatis notitiam aut spem antecedente, incitantur quaeque ad ea quæ sunt secundum ejusque naturam; & in iis summam sibi inveniunt foelicitatem; aut saltem optimè generis sui foelicitati inserviunt. Tales & in hominibus reperiuntur instinctus plurimi; qui rationis & in se reflectendi vi, instructi, variis etiam gaudent sensibus reflexis, quibus subtilius est judicium de plurimis quae sensus fugerent crassiores, praecipue vero de omni vitium insitarum usu. His cuique commenda-

tus

tur is naturalium virium usus, qui maxime est secundum naturam; quique aut sibi aut humano generi est maxime profuturus: idemque in alio comprobatur, & fit per se laetabilis & gloriosus. In ipso corporis statu, & motu, cernimus aliquid sua sponte & per se gratum; quod & in alio comprobamus. In voce & gestu; in corporis, ipsiusque animi viribus; in artibus imitatricibus, quas antea diximus; in ipsis actionibus externis, & exercitationibus, quibus vel in gravioribus negotiis, vel animi causa utimur, aliud alio cernitur magis decorum, & homine dignum; quamvis nulla virtutis moralis specie commendetur.

Quod vero attinet ad vires animi illustriores, voluntatis motus, & graviora agendi consilia, insitus est omnium divinissimus ille sensus, decorum, pulchrum, & honestum, in animi ipsius motibus, consiliis, dictis, factisque cernens. Hoc sensu certum homini ingenium & indoles, quoddam agendi genus, vitae ratio quaedam & institutio, ab ipsa natura commendatur; atque in consentaneis officiiis peragendis, & recordandis, sensu mentis pertentatur laetissimo; contrariorum vero omnium piget pudetque. Aliorum etiam facta aut consilia honesta, favore prosequimur & laudibus; eosque in quibus est virtutis significatio, majore amplectimur benevolentia & caritate. Contraria aliorum facta, aut consilia, dampnamus & detestamur. Quae hoc sensu comprobantur recta dicuntur, & pulchra, & virtutum nomine appellantur; quae dampnantur.

nantur, foeda dicuntur, aut turpia aut vitiosa.

Comprobationem movent voluntatis motus, & agendi consilia omnia benigna, aut illae animi propensiones, & habitus, qui ex ea gratuita bonitate fluere, aut cum ea connecti videntur; aut saltem qui contrariam indolem, angustam & humilem sui curam aut philautiam, suam ipsius solummodo respicientem utilitatem aut voluptatem humiliorem, excludere censentur. Quae damnantur, sunt vel haec ipsa philautia, vel morosae, iracundae, invidae, aut malignae animi affectiones, quibus incitantur homines ad alios laedendos; aut denique nimiae humiliorum voluptatum libidines.

Innatum esse homini hunc sensum, testimonio omnium gentium & seculorum, plurima suis suffragiis comprobantium & damnantium, quamvis nulla suae utilitatis habeatur ratio, satis confirmatur. Quas utilitates astute saepe spectari volunt, aut comprobandi & damnandi causas callide commenti sunt quidam non indocti; his fere omnibus, sensum hunc esse innatum, omnibusque his causis priorem, satis efficitur: utcunque ipse qui agit sua moveatur utilitate, ejus tamen ratio habita, apud caeteros, actionis honestatem imminuere videtur, aut nonnunquam omnino tollere. Eam solam beneficentiam comprobant homines, quam gratuitam putant: quam fucatam esse & simulatam norunt, oderunt. Ubi utilitates apertiores, gloria, gratia, remuneratio, spectantur praecipue; exigua aut nulla videtur esse honestas. Has enim simula-

la

la videtur esse honestas. Has enim simulatione officiorum, sine ulla vera bonitate, assequimur. Quae ipsi agenti obventurae sunt utilitates, sive apertiores sive magis latentes, sua ipsi consilia & actiones commendare possunt, non vero aliis, qui nullum inde capiunt fructum. Utilitates aliis ex actione quavis obventurae, sine proximo decori sensu, eam neutiquam ipsi agenti commendabunt. Quid, quod & eo honestior videtur recta actio, magisque laudabilis, quo majore cum labore, damno, aut periculo fuerat conjuncta. Nemo laudat, aut ab aliis laudem sperare potest, qui non sentit esse, aliquid, quod & sibi, & aliis, per se, & sua sponte, & sua natura, videatur laudabile. Nemo gratiam referendam sperat, qui non eo ipso fatetur benevolentiam, & beneficentiam, esse per se, & sua natura amabilia. Nemo praemia a Deo potest sperare, qui non credit esse aliquid quod ipsi Deo videtur per se amabile, & praemio dignum. Nemo poenas a Deo metuit, nisi pro meritis. Qui leges Dei laudat, ideo laudat quod ea jubeant quae per se sunt recta, justa, pulchra; vetentque omnia contraria.

XI. COMPROBATIONIS autem diversi sunt gradus, virtutumque specics aliae aliis pulchriores, ut & vitiorum, turpiores. Inter benevolas animi affectiones aequè late patentes, magis decorae sunt stabiles & tranquillae, quam perturbatae. Inter animi motus pariter tranquillos & puros, aut pariter turbatos & vehementes, illi magis laudantur qui latius patent, & maxime qui latissime, ad totam scil.

B

rerum

terum sensu praedictarum universitatem pertinentes.

Diximus ex virtutis comprobatione ardentiorum efflorescere amorem, in eos qui virtute videntur praediti. Quumque in omnes suas vires, affectiones, sensus, vota, appetitiones, reflectere possit mens, eaque contemplari; ille ipse decori & honesti sensus acrior, ardentior virtutis appetitio, & honestiorum omnium amor & caritas, omnino comprobabitur; neque ulla animi affectio magis, quam optimi cujusque dilectiones & caritates. Atque quum ipse Deus omnis boni & honesti sit fons inexhaustus, & exemplar absolutum, cui & innumeris beneficiis, omnino gratuitis, acceptis devinciuntur homines; nulla animi affectio magis comprobabitur, quam summa in Deum veneratio, ardentissimo cum amore, & studio illi obsequendi cui gratiam referre nequimus, conjuncta; una cum fidentis submissione animi, se suaeque omnia ipsi permittentis, stabilique ipsum in omni virtute imitandi studio, quousque patitur naturae nostrae imbecillitas.

Damnatur autem magis malignae omnes animi affectiones, & agendi consilia, quo deliberata sunt magis & obstinata. Levior est eorum turpitudine quae ex subita quadam, & brevi transitura, cupiditate sunt profecta; longèque levior eorum quae ex subito metu aut ira. Damnatur maxime ea sordida & rebus suis semper attentata philautia, quae omnem humaniorem sensum excludit, omnes affectiones benignas superat, atque ad alios quoscumque sui causa laedendos incitat.

Me-

Merito inter turpissima, & naturâ ratione praeditâ indignissima, recensetur omnis in Deum impietas; sive admittantur ea scelera quae Dei contemptum palam produnt; sive ea sit de Deo colendo incuria, ut nulla de eo meditatio, nulla sit ejus veneratio, nulla ei gratia habeatur. Neque quicquam affert, vel ad pietatis laudem & necessitatem minuendam, aut impietatis turpitudinem, quod Deo neque prodesse possit hominum pietas, neque obesse impietas. Animi enimverò affectiones spectat praecipue, & comprobatur aut damnatur; hic recti, & honesti sensus, non earum in rebus externis efficaciam. Depravatus est & detestabilis, qui benefico & optime merito non habet gratiam, et si eam referre nequeat; quique vel viros claros atque optime meritos non amat, laudat, celebrat; quamvis eos nequeat ad altiores dignitates aut opes promovere. Sponte sua prorumpit ingenium probum & honestum, sive quis potest quicquam illorum gratia quos amat & veneratur efficere, sive non potest. Haec omnia non adeo ratiocinatione, sed intimo potius probi cujusque sensu innotescunt.

XII. Sublimior hic sensus, quem vitae totius ducem constituit ipsa natura, etiam atque etiam est considerandus; quippe qui de omnibus animi viribus, motibus, & agendi consiliis judicat; inque ea omnia suo jure arrogat sibi imperium; gravissimamque eam fert sententiam, in ipsis virtutibus, ipsoque pulchri & honesti studio, sitam esse, & summam hominis dignitatem sive praestantiam, & vitam beatissimam. Qui sensum hunc fovent excoluntque, ejus vi sentiunt se confirmari posse ad

gravissima pericula subeunda, aut maximas rerum externarum jacturas lubenter faciendas, ne amicorum, patriae, aut communem deserant omnium utilitatem, ullamve officii sui partem: eaque sola ratione, suam indolem vitaeque rationem, sentiunt se penitus posse comprobare. Acri item morfu cruciantur, caecisque verberibus caeduntur, qui hunc animi spernunt principatum, officia sua deserentes ex ullo externorum malorum metu, aut utilitatum appetitione.

Sublimioris hujus sensus, animique affectionis gratuitaë & latissimè patentis, quam commendat praecipuè, elucet principatus, cum sua sponte, suaque vi, tum quod sibi plaudit vir bonus, suum probat ingenium, sibi que vel maxime placet, quum reprimat, non solum eos omnes appetitus, sive humiliores sive sublimiores, qui suae prospiciunt utilitati aut voluptati, verum arctiores quasque *sopyñs* aut amicitiae caritates, ipsumque patriae amorem; quo communi & majori omnium consulat felicitati. Bonitatem enim eam latissimè patientem, caeteris omnibus praeponit animi affectionibus, sive suam spectent utilitatem, sive eorum qui arctiore quavis necessitudine sibi devinciuntur. Qui autem secus egerit, hic vere sibi plaudere nequit, si internum animi sensum exploraverit. Quum de aliorum indole, consiliis, factisque judicamus, similia omnia semper comprobamus, immo ab iis flagitamus; omniaque semper damnamus contraria; quum nulla nostrae utilitatis ratione judicium depravetur.

XIII. Huius conjunctus est & sensus alter, qui homini jucundissimam facit eam com-
pro-

probationem, & caritatem, quam ab aliis, ipsius, facta & consilia spectantibus, consequitur; molestissimas, è contrario, facit aliorum ipsius tacta recolentium censuras, vituperationes, omnemque infamiam; quamvis neque ex gloria speret emolumentum quodvis aliud oriturum neque ex infamia incommodum: haec enim propter se expetuntur, aut fugiuntur. Unde & gloria delectantur plurimi, etiam superitite, quamvis nullum ejus sensum se sperent habituros.

Laudis hic & vituperii sensus magnum habet in vita usum, in hominibus ad omnia praeclara incitandis, iisque ab omni inhonesto, turpi, flagitioso, aut injurioso, deterrendis.

In hoc recti honestique sensu, & altero cum eo conjuncto, laudis scilicet aut vituperii, multo minus sibi invicem dissimiles reperiuntur homines quam in caeteris; si modo eadem species proxima, ab intellectu, diversis hominibus representetur; eadem nempe studia & animi affectiones, dijudicanda, honesta sint an turpia. Ubi vero contrariae sunt hominum de vita beata sententiae, aut de iis quae ad vitam pertinent beatam, eamve praestare possunt; non mirum est eos, (et si similis sit omnino de moribus, omnium sensus) quum de actionibus judicant externis, in diversa omnia abire, actionesque laudare & vituperare contrarias; Aut si diversi homines contrarias habeant de legibus divinis opiniones, hi ea credentes verita, quae illis licita & honesta videntur; quum inter omnes conveniat, Deo esse parendum: aut denique, si contrarias foveant de aliorum indole, ingenio, & moribus opiniones; his eos credentibus probos,

bos, pios, & benignos, quos illi censent inter saevos & improbos. His de causis in diversa omnia abibunt, quamvis, simili de moribus sensu, eadem animi affectiones omnibus a natura commendentur.

XIV. QUUM sensuum horum opè, alia venustâ, decorâ, gloriosâ, aut venerandâ specie vestiantur; alia, vili & erubescendâ; si quando uni eidemque rei, plures & sibi invicem contrariae simul inducantur species, existet novus quidam sensus, eorum quae dicuntur *ridicula*, aut ad risum movendum idonea. Quum vero communis sit de humanae naturae dignitate quadam, prudentia majore & solertia, opinio; in hominum dictis factisque, ea risum movere solent peccata turpia, quae non sunt cum gravi dolore aut interitu conjuncta; haec enim magis commiserationem excitarent. Risus quidem est animi commotio jucunda; derideri autem, & ludibrio esse, fere cunctis est molestum, quod & homines studiose solent praecavere, gloriae nempe plerumque cupidi. Hinc non levis erit hujusce sive sensus, sive facultatis, in moribus hominum corrigendis, usus. Risum etiam movere solent illa, quae simul praeclaram aliquam exhibent speciem, cum vili tamen & despicienda immissam; ex qua observata non levis oritur aliquando nec inutilis voluptas, nec spernendum colloquii condimentum, & curarum graviorum requies & levamen.

XV. NEQUE omittendae sunt aliae quaedam naturae nostrae partes aut vires, quae pariter ad voluntatem vel intellectum pertinere possunt; qualis est ea cujus vi ideas quascun-
que

que aut animi affectiones, utcunque inter se longe dispares, quae simul acrius animum commoverant, ita in posterum conjungit, ut harum una deinceps in mente excitata, alias omnes, secum olim conjunctas, representatura sit, idque confestim, sine ullo voluntatis imperio. Huic idearum conjunctioni accepta est referenda, rerum praeteritarum fere omnis revocatio & memoria, & facilis sermonis usus. Ex incauta tamen idearum conjunctione & complicatione, plurimum saepe adaugentur humiliores omnes cupiditates; quum voluptatibus humilioribus conjunctae sunt species omnino alienae, at longe magis praeclarae, ita ut haud facile divelli possint. Hinc ex elegantiae cujusdam, aut artis ingenuae, aut prudentiae, immò liberalitatis & beneficentiae, opinione, aut specie conjuncta, sortiuntur voluptates quaedam, & res externae, miram quandam, at minime naturalem, vim, desideria hominum commovendi, & magnum videntur habere ad vitam beatam momentum.

Huic affiues sunt *habitus*. Ita enim nata sunt & mens & corpus, ut omnes eorum vires consuetudine, & exercitatione, augeantur & perficiantur. Usu quidem frequentiore voluptatum imminuitur iucunditas, & dolorum itidem molestia: consuetae verò ubi desunt voluptates, molestius oritur desiderium. Unde, ad omnes sive actiones sive voluptates consuetas magis sumus proclives, & difficilius ab iis cohibemur.

Quae sunt propter se expetenda; sensu aliquo, diximus, proximè commendari. Homo autem animal acutum, sagax, memor,

ratione praeditum & consilio, alia quaevis expetet, quae rerum per se expetendarum copiam conficere valent: quales sunt divitiae, & potentia, quae cunctis hominum studiis & desideris, sive honestis, sive flagitiosis, benevolis aut malevolis, inservire possunt; unde & ab omnibus expetuntur.

Ad fabricam hominum, qui tanta rationis vi, tot sensibus praecclaris sunt instructi, tot societatis vinculis & caritatibus inter se devincti, absolvendam, adjunxit Deus opt. max. orationis & eloquendi vim: quae primum efficit ut ea quae ignoramus, discere, & ea quae scimus, docere possimus. Deinde hac cohortamur, hac persuademus, hac consolamur afflictos, hac deducimus perterritos a timore, hac gestientes comprimimus, hac cupiditates iracundiasque restringimus: haec nos juris, legum, urbium societate devinxit: haec a vita immani & fera segregavit.

Quamvis vero haec omnes quas recensuimus naturae nostrae vires, aut partes, sint omnibus fere hominibus communes, ita ut haud fere cuiquam mortallum quaevis earum profus deesse videatur; mira tamen est ingeniorum inter homines diversitas, cum aliae atque diversissimae naturae partes, apud alios, caeteris partibus longè praepolleant viribus, & vitae regant tenorem. Apud alios vehementiores sunt voluptatum humiliorum appetitus; aliis humaniorum & elegantiorum acrior est sensus & appetitio: apud alios eminent cognitionis studia; apud alios viget praecipue ambitio, aut futuri provida nimis avaritia: vigent apud alios benignae animi affectiones, miserorum commisc-

miseratio, benevolentia, & beneficentia, & harum comites & fautores, virtutis amor & honestatis studium; alii ad iras, odia, & invidiam sunt proniores. In hac vero hominum conditione, quam cernimus depravatam esse & degenerem, humiliores, fere ubique, dominantur & minus honestae libidines; quaeque purior monstraret ratio maxime esse appetenda, ea plurimi parum norunt, aut parum in iis cognoscendis versantur; parciusque igitur in iis anquirendis occupantur.

Hanc ingeniorum diversitatem, ab ipsis incunabulis aliquando conspicuam, mirum in modum augent & confirmant mores, instituta, disciplinae, consuetudines, habitus, & exempla dissimilia & contraria: ne de corporum constitutione varia, cujus explicatio medicorum est, agamus. Qui vero, serid operam dederit in veris & praecipuis bonis cognoscendis, iisque a fallacibus, & falsis secernendis, atque in partibus animi nobilioribus excolendis, poterit hic perturbatos animi motus reprimere, atque ingenium, sive naturale sive adventitium, non parum immutare, & in melius emendare.

XVI. QUI multiplicem sensuum horum perspexerit varietatem, quibus res adeo dispares hominibus commendantur appetendae; animique propensiones pariter multiplices, & mutabiles; & inter se saepe pugnantibus appetitus, & desideria, quibus suam quisque insequitur utilitatem, eamque variam, aut non minus variam voluptatem; eam etiam ingenii humanitatem, affectionesque benignas multiplices; humana huic natura prima specie videbitur,

bitur, chaos quoddam, rudisque rerum non bene junctarum moles, nisi altius repetendo, nexum quendam, & ordinem a natura constitutum, & principatum deprehenderit, aut *συνταξιν* aliquod, ad modum caeteris ponendum idoneum. Philosophiae munus est hoc investigare, atque monstrare qua demum ratione haec sint ordinanda; miro enim artificio.

Hanc Deus, & melior litem natura diremit.

Quod aliquatenus perspici poterit ex iis quae diximus, decori & honesti sensum explicantes. Neque longa opus est disputatione, aut conquisitis argumentis, quum in se descendendo, quisque inveniet se facultate illa honestum a turpi discernendi esse praeditum, cujus ope cernere licebit, eum vitae tenorem atque ordinem, quem solum poterit comprobare; ubi scilicet vigent benevolae omnes & gratuita animi affectiones, simul & communi omnium consulimus utilitati; amicorum, necessariorum, aut nostro privato duntaxat consulentes commodo, ubi majori omnium non obstat foelicitati: omnemque ubi morum excolimus mansuetudinem, bonitatem, pietatem, easque animi, corporisque vires, quibus Deo hominibusque inservire possimus. Quae insuper animi vis, recti & honesti jucundissimo sensu, & bonae spei pleno, mentem perfundens, nos ad officia quaevis, etiam laboriosa & periculosa, suscipienda poterit obfirmare, eaque peracta munificentissime remunerare.

Quin & ipsa ratio, perlustrans ea veri indicia, quae nobis exhibet nostra aliarumque -
rum

rum constitutio, ostendet foelicitatem maximè stabilem & homine dignissimam, eodem vitae tenore, quo communi consulitur utilitati, cuique parari; & eam plerumque rerum externarum copiam, quae alias praebet voluptates, in suo genere laetissimas. Haec etiam monstrabit, Dei opt. max. providentia omnia administrari; unde nova elucebit spes & laetissima. Hinc colliget ea dogmata de officiis, quae ex mentis humanae rerumque aliarum fabrica observatâ eruerat, legum divinarum habere vim, monstrantium quatenam Deus a nobis exigit, quatenam ei grata, quibusque ejus comprobationem & favorem simus consequuturi. Hinc melioris, post corporis interitum, vitae exsurgat spes, atque in omni honesto officio animi obfirmatio & fiducia; hinc divina pietatis & religionis gaudia animum percipient; omniaque laeta & gloriosa, sub numinis benigni auspiciis, bonus quisque, non sibi solum, verum bonis omnibus, rerumque omnium universitati, poterit polliceri.

C A P U T. II.

DE SUMMO BONO ET VIRTUTE.

PLENIORE naturae humanae, ejusque partium, descriptione praemissa, progredimur anquirete de finibus honorum & malorum, sive de hominis summo bono, & vitae degerendae ratione.

Non multum morabimur in quaestionibus illis decantatis, de intellectus imperio in voluntatem, aut voluntatis in intellectum, quae potius

potius ad pneumatologiam pertinent. Haec obiter monenda, ignoti nullam esse cupidinem; menti tamen a primo infitas esse plures propensiones ad certas res, cum primum aliquam earum adeptam fuerit notitiam, appetendas, atque ad contrarias propulsandas. quam *velleietatem simplicem* dicunt scholastici. Quae ubi ita valida fuerit, ut mentem ab aliis rebus praesentibus exquirendis aut perfruendis, possit avocare, ipsiusve inertiam excutere, studium excitabit cognoscendi, rei expetitae consequendae subsidia & rationes omnes; perspicendi quaeque earum sunt maxime idoneae: quibus exploratis, permovebit etiam, secundum Stoicos, ad ea consilia exsequenda, sive ad stabile agendi propositum; quam *volitionem*, dicunt scholastici, *efficacem*. Haerent in hac parte Peripatetici quidam, negantes voluntatem necessario sequi, vel ultimum intellectus iudicium practicum, licet plerumque sequatur. Vim sui impellendi flectendique voluntati tribuunt, quae, positis his omnibus ad agendum praerequisitis, quae dicuntur, agere potest, vel non agere, (addunt quidam etiam) hoc agere, vel huic contrarium. Haec metaphysicis permittimus dijudicanda. In universum vero videtur, potestatem aliquam, vel imperium, improprie admodum tribui posse intellectui; cuius quippe munus solum est verum cernere: velle autem, jubere, aut imperare, voluntatis.

Voluntatis in intellectum imperium non aliud est quam quod potest quisque, pro suo arbitrio, animum ad hanc vel illam partem examinandam convertere; atque ubi non summa

ma

ma occurrit evidentia, assensionem cohibere & amplius pronunciare. Representatis vero certis indiciis, assensionem cohibere nequit, aut contrariae inhaerere sententiae; immo ubi speciosiora ab una parte occurrunt argumenta, pro voluntatis imperio nequit homo eam partem non existimare probabiliorem. Atque haec haec hactenus.

II. NEQUE magis moramur in quaestionibus plurimis theoreticis, de generalibus boni finisque ideis, aut divisionibus; utpote facilibus, & ad pneumatologiam pertinentibus. Haec sunt in promptu axiomata. 1. Rerum, aliae propter se expetuntur; aliae, quod aliis rebus comparandis inserviant; aliae denique ob utrumque. 2. Omnia propter se expetita, vi quadam, aut sensu proximo, aut instinctu, & naturali quadam commendatione, nulla ratiocinatione praeunte, nobis conciliantur. Rationis est, ea investigare quorum ope res hujusmodi parari possint: aut, si contentio quaedam aut comparatio fiat, quinam fines sint maxime expetendi; quaeque iis assequendis optime inserviant. 3. Triplici sub specie res nobis commendantur, *jucundi*, *utilis*, & *bonesti*. Jucunda dicuntur, omnia quae sui causa quisquam expetit, ut aliqua voluptate fruatur; raro tamen in hoc genere ponuntur voluptates ex virtute sublimiores. Utilia sunt, quae propter alia, non propter se appetuntur. Honesti sunt ipsae virtutes, quae sua propria specie ac dignitate animum commovent. 4. Boni cujusvis ad vitam beatam momentum, pendet ex ipsius & dignitate & duratione. In bonorum enim dignitate magna est

est varietas. Quae sensibus ejusdem generis percipiuntur, quales sunt omnes voluptates corporis nobis cum belluis communes, eorum digniora sunt quaeque majora & gratiora, quae & intensiora vulgo dicuntur. Quae altioribus percipiuntur animi viribus, suam propriam habent dignitatem, quae proxime & per se elucet, omniumque ita movet comprobationem, ut laudentur hi, beatique censeantur, recteque egisse, qui hisce delectationibus omnem corporis posthabuerunt voluptatem. Quod de iis cernere licet, quae artibus elegantioribus, doctrinae studiis, & praecipue ipsi virtuti & officiis honestis, se totos dediderunt.

Naturae igitur sagaci & providae, hoc summum est bonum, quod propter se expetendum est; quo referuntur fere omnia, ipsum vero nusquam; quod summam habet dignitatem; quod stabile est, & vitam beatam potest praestare.

III. In vita beata quaerenda, quae vel omnibus, vel plurimis & praecipuis, debet esse bonis cumulata, monendum est, neminem omnis voluptatis usum copiosissimum sibi posse polliceri, aut omnium malorum amotionem. Ut fluxae sunt & instabiles res humanae, ita omnis quae ex rebus externis pendet voluptas est itidem incerta. Mutantur & intereunt subinde res ipsae; mutabile est hominis ingenium; mutabilis & incerta valetudo, quae ad voluptatem fruendam exigitur. Externa omnia, non in nostra potestate, aut in fortunae posita esse videntur temeritate; aut verius, divina reguntur providen-

Videntia, quae nemini, quod ad res attinent externas, de stabili & inconcussa cavit fortunâ.

Quid, quod & inter se pugnant ipsae voluptates; neque possit idem, omnibus conquirendis simul strenuam navare operam, aut conquisitis jucunde frui: immo etiam, sublimiorum voluptatum dignitas istiusmodi consortium aspernatur, earumque pulchritudo, non parum ex eo pendet, quod ob eas, humiliores plurimas omisimus & sprevimus; labores, etiam, & aerumnas, forti animo pertulimus.

Quum igitur datum non sit bonis omnibus copiose frui, aut omnia effugere mala; inquirendum est deinceps, quae bona sunt praecipua, maximeque ad vitam beatam facientia? quaeque mala gravissima, vitaeque statum tranquillae maxime turbantia? Inter se comparanda sunt, igitur, ea bona quae diversis hominum sensibus commendantur, eorumque & dignitas spectanda, & duratio. Malorum pariter comparanda inter se sunt genera, ut videamus quodnam sit extremum, aut gravissimum.

IV. ET primo, patet corporis voluptates nullam habere dignitatem ob quam laudari possint. Sit quamvis grata earum titillatio, aut motus jucundi; humiles tamen sunt sua natura omnes, & plurimae erubescendae: cito etiam fluunt; praeteritarumque insuavis erit recordatio, nihil secum ferens laetabile aut gloriosum, quod graviora vitae incommoda, aut aerumnas, lenire possit aut compensare.

Neque dixerit quisquam, communi hominum suffragio eas maxime comprobari, ideo quod

quod hominum bona pars iis solis ferè inhiet. Enimvero hoc a vero adeo est alienum, ut pauci admodum reperiantur, qui, sedato paulum brevi libidinis fervore, non fatebuntur, eas voluptates vitam beatam praestare non posse. Mortalium etiam nequissimi, imperfectis quibusdam aut fucatis virtutum speciebus plurimum capiuntur, & delectantur; amicitias, scilicet & officiis benignis, erga eos quos sibi vel natura devinxit vel consuetudo, quosque pro temerario iudicio maximi faciunt. Neque omnino cessando, aut hisce solis voluptatibus fruendo, se foelices autumant: his adjungunt saepe actiones plures & officia, quae sibi videntur honesta.

Quid memorem, voluptates corporis furtivis coloribus amicitiae, commoditatis, beneficentiae, saepe esse coopertas, atque elegantiorum artium voluptatibus conditas, ne cunctis viles videantur & erubescendae. Quid? quod rarius iis fruendis repugnare videatur decori, & honesti sensus; quia saepissime pro mira perturbationum fallacia, videantur hae voluptates innocuae. At contra, virtutes, propria sua & vera dignitate se bonis commendant, eosque faciunt beatos. Neque enim lascivia, & lusu, & joco, commite levitatis, sed saepe etiam tristes, sua bonitate, firmitate, & constantia, sunt beati.

A luxuriosorum iudicio provocare licet, qui ventribus dediti, nunquam delectationes homine digniores, & honestiores, ex stabili probitatis & constantis virtutis sensu oriundas, experti sunt. Malè verum hi corrupti iudices examinant: nobiliores apud eos hebescent sen-

sensus. Animi autem gravitas & constantia, virtutesque omnes, sensus haud obtundunt externos. Sentiunt viri boni omnem in voluptate corporis jucunditatem, eaque spreta, virtuti adhaerescunt; omne, aut longe longeque maximum, sentientes in ea positum esse momentum ad vitam beatam. Honestis hominum istiusmodi studiis non se immiscet voluptas; neque ea commendat, quod sint efficientia voluptatum. Immo ab ipsis potius laboribus, molestiis, periculis, commendatur virtus,

*Per damna per caedes, ab ipso
Ducit opes, animumque ferro.*

Quin & luxuriosorum haec comprobantur suffragiis. Quotusquisque enim adeo perditus est ingenii, qui non praecleara aliqua virtutis specie, magis quam ulla corporis voluptate, commovebitur? qui non amici causam omittet voluptatem; aut ad famam tuendam, & contumeliam repellendam, non etiam labores suscipiet & pericula? Quotusquisque solis hisce corporis voluptatibus solitariis, se totum dare poterit, sine socia ulla aut amica hilaritate? Qui rari reperiuntur, eos caeteri omnes, tanquam hominum monstra, oderunt, & detestantur. Quam brevis est harum voluptatum sensus? qui nempe omnis ab ipso appetitus pendet vigore, quo cessante, cessat voluptas; longa relinquens intervalla ingrata, & taedium plena, nisi honestioribus studiis repleantur.

Monstrat etiam ratio, quod observasse in
C hac

hac quaestione multum profuerit, vitam temperati, & modesti, honestis studiis occupatam, donec naturales recurrant & vigeant appetitiones, saepe admittere eum, qui & tuffissimus est, & laetissimus, humiliorum voluptatum sensum, quas nempe rarior semper commendat usus. Adeo commoda, igitur, est naturae nostrae ratio, tanta virtutis bonitas, tam lenè imperium ut non ab eo voluptatum humiliorum usu, sibi addictos cohibeat, qui, ratione rite subducta, erit jucundissimus: licet hoc quidem imperet, ut vegeti conferventur sensus animi nobiliores, reprimendisque cupiditatibus, ubi virtuti obstiterint, pares. At contra, dominante libidine, exiguus est, aut nullus virtuti locus; exulat omne gaudium illud, longe maximum, quod ex recti & honesti sensu oritur, & bene merendi memoria: immo plerumque exulant humaniores ex artibus ingenuis voluptates.

V. VENIAT deinceps in medium ea delectatio, quae ex vitae cultu, ornatu, & elegantia, oritur; quae, quamvis belluinis voluptatibus longe anteponenda, neque tamen est aut magna aut diuturna. Exigua haec praebere potest solamina malorum, quae vitam maxime vexant humanam; quales sunt corporis morbi; aut animi, iis saepe molestiores; metus, scilicet angores, solitudines, moerores. Res ad vitae ornatum & splendorem spectantes, donec videntur novae, sunt etiam gratiae; jucunditatem autem imminuit usus & consuetudo. Consuetorum saepe nos satietas capit, & taedium, novaque pro mira

in

in hac re ingenii mutabilitate, confestim expetimus, innumeris nos objicientia curis, quorum etiam mox poenitebit.

Speçtetur etiam quae ex artibus ingenuis percipitur voluptas; eaque humanissima, quae veri cognitionem comitatur. Eam quidem cuilibet corporis voluptati longe anteferendam, testatur ingenui cujusque sensus: stabilis etiam est magis & diuturna. Libero igitur quovis tempore, quum nulla nos avocant officia honestiora, quicquid curae aut operae huic comparandae impenditur, jure laudabitur; ejusque laeta erit recordatio. Haec tamen omnia vitam beatam non posse praestare, facile intelligitur; quum, neque dignissima sit quae ex his oritur delectatio; & majori cuidam & digniori, quae ex virtute, officiiisque exsurgit honestis, & humano generi aut amicis profuturis, sua natura, inserviat omnis in artibus aut scientiis peritia. Unde & sensu omnium comprobabitur is, qui rerum vel praestantissimarum studia abjecerit, aut distulerit, ubi amicis, aut patriae laboranti, est succurrendum; aut quum officio quovis amico & benigno ab iis studiis avocatur.

Quid? quod omnia haec amicam postulant cum aliis conjunctionem. Liberalitatis, commoditatis, & bonitatis, in foelicitate cum aliis communicanda, specie quadam haec ornata, laeta nobis fiunt & gloriosa. Horum etiam fere omnia, pessimis mortalium & miserimis, cum optimis esse possunt communia.

Finge homini haec omnia quae ad vitae ornatum spectant, una cum corporis voluptatibus,

bus, virgulâ divina esse suppeditata, eundemque saepe in rerum maximarum contemplatione otiosè occupari; quum, tamen, is nec quemquam amet, nec ab ullo ametur; nullusque apud eum locus sit officiis ullis amicis aut benignis: aut finge naturales eum habere animi erga alios affectiones: omnes tamen ipsi propinquos, aut caritate conjunctos, esse miseros: quis eousque hominem ex homine exiit, ut talem sibi optaret conditionem, eamve putet invidendam; & non potius aut miserissimam, aut detestandam? Quid si huic subnascantur motus animi tetrici, invidentia, odium, suspicio, metus; quae mentem benignis affectionibus vacuam plerumque occupant, quamvis in summa degatur rerum aliarum copia: omnino miserissima erit haec vitae conditio, omnis hquidâe voluptatis expers, & morte vel saeva magis metuenda.

At, contra, amica vitae societas, amor mutuus, & fiducia, & honesta officia, vitam laboriosam, & aerumnosam, exoptandam efficiere possunt, & laudabilem.

V I. P R O G R E D I A M U R ad alium beatitudinis aut miseriae fontem, sensum nempe communem, aut sympathiam; per quam ex aliorum conditione foelici aut misera, gaudia colligimus aut moerores; atque fatebuntur fere omnes, magnam admodum hinc hauriri posse vel beatitudinem, vel miseriam. Quis est enim, Deum testor & homines! qui non longè praetulerit liberorum, suorum, propinquorum, amicorum, civium, libertatem, foelicitatem, virtutem, omni non solum corporis jucunditati, verum & omni, quae ex
arti-

artibus, aut rerum cognitione, oriri potest? Quis non omnia haec lubens projiceret, potius quam eos videat in conditione vitae, vel misera, vel erubescenda? Ubi vigent & excoluntur animi affectiones, homini naturales, vix quicquam majus afferre potest, ad vitam vel beatam vel miseram, momentum, quam aliorum hominum status, & fortunae. Quanta malorum nostrorum aderit levatio, ex eorum foelicitate qui nobis sunt carissimi? Quantaque omnis nostrae vitae disturbatio, ex eorum miseria?

Hanc animi sympathiam omnino comprobamus: aliorum dolere infortuniis honestum est; neque hanc indolem nostram immutatam volumus, quamvis nobis moerores & luctus creet graves, est haud erubescendos. Durum, contra, & ferreum ingenium, etsi his curis & moeroribus immunem, damnamus; immo miserum censemus, quia turpissimum.

Diuturna etiam esse possunt haec gaudia & moerores, prout eorum quos amamus, manet vita beata aut misera. Immo amicorum infortunia praeterita, longo post tempore, in memoriam, non sine gravi dolore possumus revocare. Hac etiam de causa, magnum affert hic sensus momentum, ad vitam beatam vel miseram.

Quae ex hoc fonte hauriri potest foelicitas, non est in nostra potestate, a providentia nempe pendens divina; hanc igitur nemo magis sibi praestare potest, quam humiliorem istam quae corpore percipitur, neque quicquam refert observasse, plurimos suo vitio aut culpa esse miseros, quamvis nihil ipsis externum

desit. Enimvero hoc ipsum est miserrimum, & praecipue deplorandum, quod sua culpa tot sint miseri, vel quod omnem vitae beatae spem, in rebus vilioribus & caducis collocent. Qui se miseros putant, omnes sunt miseri; quamvis mutato ingenio, rebus externis non immutatis, beatis esse liceret.

Non aliud horum malorum datur perfugium, non aliud tranquillitatis, aut stabilis gaudii fundamentum, animo vere benigno, quam ut Deum opt. max. mundi rectorem semper respiciat; solidis argumentis sibi persuasum habens, omnia, consilio ipsius benignissimo & sapientissimo, in communem omnium foelicitatem administrari; omniaque quae conspiciuntur mala, non plura aut majora esse, quam quae, in mundi universi salutem & perfectionem, exigit optima divini imperii ratio; quorum plurima tandem foelicitate cadent iis etiam ipsis quorum calamitates deploramus.

VII. SEQUITUR alius decori & honesti sensus huic affinis, cujus est in vita momentum maximum: quod quisque perspiciet, qui aliquid in aliorum utilitatem strenue, amice, pie, & fortiter gestum, in animum revocare potest; atque observaverit quanto gaudio mentem perfundat hujus recordatio? Quo sensu spectet alios? quanta caritate, quo benevolentiae ardore eos prosequatur, qui in istiusmodi officiis occupantur? quamque beatos eos esse aestimet, in ipsis laboribus & periculis, immo quum mortes subeunt pro amicis aut patria, pro vera in Deum pietate propaganda, voluntarias? Quae sibi somnia vigiles
singunt

fingunt homines otiosi, integram, pro se aut suis, depingentes vitae rationem, quam putant foelicissimam, satis ostendunt, nullam concipi posse vitae beatæ rationem, sine omnium fere virtutum officiis continuis & fortibus, inter labores & pericula inlustratis. Haec a primis puerorum aetatibus menti alte infixæ hærent. Testatur tota naturæ nostræ fabrica, nos ad agendum esse natos; atque in agendo ex virtute, beatitudinem reperturos summam, prae qua sordent voluptates.

Quanto deinde gaudio, summa cum tranquillitate & fiducia conjuncto, expletur vir bonus, qui Deo se similem præstare, quantum fieri potest, conatus, eum sibi propitium habet, rectorem, patremque, & remuneratorem munificentissimum: qui omnia benignissimo illius numine regi vertique credens, lubens fidenisque amplectitur omnia quæ eveniunt; ea optimo esse consilio destinata, atque sibi etiam profutura, comperit habens; qui summam novit & amat bonitatem, in eaque delectatur contemplanda & imitanda.

Huc accedit, quod diuturna sunt, & permanentia gaudia, quæ ex recti conscientia oriuntur, & officii prudenter graviterque peracti. Labores honestos, & molestias brevi transituras, excipit recordatio gloriosa, & lætissima. Officiorum honestorum nunquam tædebit virum bonum; immo ejus accenditur magis quotidie animus, ad nova ejusmodi officia peragenda, & clariora. Accedat & gaudium haud leve, quum de eorum foelicitate gratulamur, quibus profuerunt nostra officia;

officia ; proborum omnium comprobationes & laudationes , pro meritis sperandae ; laetaeque spes , omnia a Deo hominibusque consequendi , quae ad securitatem faciunt aut prosperitatem. Neque ulli deesse possunt honestiorum officiorum opportunitates , si quisque pro sua conditione ei rei unice studeat. Ubi inopi & imbecillo bene de hominibus , in rebus externis promerendi , occasio deest ; potest hic , hominibus optima quaeque comprehensus , atque verae pietatis , & humiliorum officiorum exemplo , pro virili profuturus , pia cum fiducia & gaudio , divinae se providentiae curandum permittere.

VIII. HUNC sensum consequitur laudis & vituperii sensus acerrimus. Laus quidem & gloria , ubi antecesserat honestas , accessione haud sperandâ complebit vitam beatam : per se autem parum efficit. vanum enim & leve est ingenium , quod falsus honor juvare poterit. Vera quidem gloria radices agit & propagatur ; falsa vero omnia tanquam flosculi decidunt. De falso honore nemini exploratum esse potest eum in vesperam duraturum. Veritatis tanta est vis , ut saepe supra hominum opinionem , sive ad infamiam refellendam mendacem , sive ad virtutem calumniis oppressam vindicandam & illustrandam , mirum in modum , valeat. Quumque actiones solum honestas laus naturâ insequatur , bene sanum suadebit & impellet omnis ea famae & gloriae appetitio , ad vitam ex virtute degendam , atque ad omnia officia honesta obsequenda.

IX. NE

IX. NE denique silentio transeamus eam foelicitatem qualemcunque, quae in leviore quadam est sita laetitia aut hilaritate, ex jocis, ludisque, & risu orta: hoc obiter monendum; si non mentis omnino hebescat acies, projiciaturque omnis homine digna ratio & meditatio, atque summa subnascatur rerum maximarum incuria turpissima; non alia ratione quam per virtutis & officiorum omnium conservationem, hominem sibi vel tranquillitatem vel hilaritatem posse polliceri. Ubi enim vel turpitudinis suae conscientia ulceratus est animus, vel vigent maligni & tetrici animi motus, virtutibus contrarii; aut metus & suspensiones, vitiorum comites assidui; nullam is liquidae voluptatis cujuscunque partem gustare valebit. Non abs re in hoc negotio dixeris,

Sincerum est nisi vas, quodcunque infundis acescit.

Stabilis enimvero erit, & vera animi hilaritas, omni ingenuo joco, ludoque perfruen- do idonea, ubi comitem habet ingenii humanitatem, morum mansuetudinem, mentem sibi recti consciam, & amicam cum bonis vitae societatem. Quicquid igitur est in his rebus expetibile, illud omne etiam ad virtutes omnes excolendas cohortabitur, & ad omnia vitae officia conservanda.

X. QUOD ad opes attinet & potestatem; quicquid in illis est expetibile, ad eadem omnia sanum quemque incitabunt; quum aliorum gratia & benevolentia, eaque fide, quam

nobis apud eos comparamus , & comparentur opes facillime , & conserventur. Neque opes quamvis magnae , contra hominum odia & invidiam possessorem tueri poterunt. Haec autem cum non propter se appetantur , verum ad alia quaedam referantur , ex iis quae de praestantissimis diximus voluptatibus , de vera rerum utilitate , & vitae foelicitate , constabit , eos potentiae aut divitiarum fructum capere tutissimum , & simul honestissimum , qui ad liberalitatem eas referunt & beneficentiam.

Quum autem omni animanti hic imprimis a natura datus sit appetitus , ut se vitamque suam conservet , de eo pauca hic dicendum. Hic autem , ut plerique alii , nimius esse potest. Neque ipsum vivere adeo per se expectandum est , ac beatè vivere. Constat etiam vitam aliquando minime esse exoptandam ; ubi scilicet cum gravi turpitudine aut ignominia , & scelerum atrociorum conscientia , est conjuncta , aut cum gravioribus corporis cruciatibus. Mortem sibi carissimi exoptaret amicus , ubi non aliter haec illi effugienda forent mala. Moriendum est omnibus ; & id incertum , an eo ipso die : prudentis igitur saepe est , & sibi consulentis , vitam gravibus periculis ultro objicere , quum hoc postulet sanctum aliquod vitae officium , ne propter vitam vivendi solam perdere velit causam. Obfirmandus igitur est animus contra mortis terrores ; qui enim mortem semper impendentem timet , qui poterit animo consistere ? hac autem praecipue ratione est obfirmandus , si ab adolescentia sit seriò meditaturn , post mortem , si modo ea de-

deleantur animi, sensum fore nullum; certe igitur non molestum: at si non deleantur; quod spondet & Dei benignissimi providentia, & ipsa animi natura pene divina; bonis omnibus sensus erit optandus; atque hanc vitam caducam & aerumnosam, excipiet ea quae sola vita est nominanda.

In eo igitur conspirant omnia quae diximus, ut doceatur vitam beatam esse sitam in ipsa virtute, aut in agendo ex virtute praestantissima; quae tamen complenda est ex modicis saltem corporis & fortunae bonis. Sufficit per se virtus ad vitam beatam; quae tamen est cumulanda vitae perfectae prosperitate, ut fiat beatissima.

XI. CONFIRMABITUR etiam haec sententia uberius, si contentio fiat & comparatio malorum, quae variis hisce bonis opposita, diversos hominum sensus afficiunt. Atque primo, licet corporis dolores majores habeant impetus, quam ejusdem voluptates, ut ad se conservandos acriori stimulo incitentur homines; extremum tamen malorum non sunt censendi. In errorem inducuntur homines, quod saepe turpitudinem aliquam levio-rem, ipso periculi imminentis metu quodammodo imminutam, comparare soleant cum corporis cruciatibus gravissimis. Quorundam tamen facinorum tanta est turpitude, tanti sunt aliquando conscientiae semet damnantis cruciatus, tamque saeva verbera; tanti etiam moerores & luctus ex eorum qui nobis sunt devinctissimi miseria, subnascentes, ut omnes longe superent corporis dolores; & statum efficiant longe miserrimum.

Quod

Quod ad durationem attinet, breves fere sunt corporis dolores, ut & ejus voluptates. Si longus sit dolor, aut levior est, aut pluribus intervallis, dolore vacuis, plerumque distinctus. Gravissimi dolores nequeunt esse diuturni, quia morte delentur. Praeteritorum, ubi nihil simile in posterum timetur, haud molesta, immo potius suavis est recordatio, quandoque etiam gloriosa.

Voluptatibus elegantioribus, ex formarum specie perspecta, ex sonorum harmonia, & imitationibus artificiosis, iisque quae ad vitae ornatum referuntur & elegantiam, ortis, nulli sunt naturam dolores contrarii. Voluptatis enimvero, non doloris, hi sensus nati sunt ministri. Ubi quidem acriora sunt harum rerum desideria, aut ubi ex iis gloria captatur, molestum erit homini de spe sua decidere; grave erit absentium desiderium. His vero rebus plane carere, non necessariò affert molestiam; cum multis sit vitae status tranquillitas & foelix, qui ea non habent; unde neque curant habere.

Gravior saepe est ea quae ex aliorum infelicitate oritur miseria, cui neque ulla voluptatum, aut rerum externarum, copia, levamen afferre potest. Nec gravis solum, verum etiam diuturna solet esse ea moestitia; quum omnis, de amicorum aut dilectorum graviore infortunio aut dedecore, cogitatio, semper futura est molesta. Non alia hujus aegritudinis saepe restat consolatio, quam quae depromitur ex stabili in Deo opt. max. omnia gubernante fiducia.

Om-

Omniū tamen malorū gravissimū est animi depravati, scelerisque sui sensu vexati, turpitudō; quae nempe hominem ipsum sibi odiosum facit, suūque ingenium, quod sibi maxime est intimum, vile sibi reddit, & pudendum, & detestandum. Diuturna etiā est ea aegritudo miserrima; quū omnis scelerū suorū aut flagitiorū recordatio, homini sit gravis & erubescenda; eamque molestiam vix, ac ne vix quidem, morū emendatione, aut damni dati reparatione, possimus tandem exuere. Hanc comitantur sollicitudines, metus, angores: atque prout pessime de aliis sumus meriti, vigebit continua de Deo hominibusque suspicio, ne pro meritis nobis rependant.

Huic naturā conjuncta est infamia, quae si modo vera, graviter, etiā & diu excruciat animum, omnemque excludit verae amicitiae, aut gratiae apud alios consequendae spem.

Haec omnia ostendunt, non sine causa placuisse veteri Academiae & Peripateticis, beatitudinem esse *Ενέργειαν κατ' ἀρετὴν ἀρ:τήν ἐν βίῳ τελείῳ*. Quod summum bonum est *formale*; quod dicitur.

Quū igitur vitam secundum virtutem actuosam, ostendimus esse summum bonum; inquirendum est accuratius quaenam sint virtutes, quaeque ex virtute actiones, & erga quos sint exercendae.

In recti & honesti explicatione, docuimus animi virtutes esse benevolos voluntatis motus, & consilia agendi ex propensa in alios voluntate: praestantiores deinde esse eas animi affectiones benignas, quae tranquillae sunt; *cam-*

eamque praestantissimam quae patet latissime: interque praestantissimas numeravimus ardentem virtutis ipsius amorem, summam animi in ea delectationem, ejusque excolendi studium; cui conjunctus est erga omnes virtute praeditos amor ardentior, & erga honestissimum quemque ardentissimus; unde pietatis in Deum elucebat honestas summa, & quantopere ad eam sanctissime colendam teneamur.

Inter virtutes modiocres aut infimas, recensentur & caritates arctiores, quas vel natura constituit vel consuetudo: clariores tamen illae, quas morum excitavit bonorum similitudo: unde & amicitiae elucet sanctitas, ubi eam gignit conservatque virtutum significatio. Laudabilis etiam & decora est erga quosvis comitas, moresque mansueti & benigni.

Virtutibus etiam annumerantur illi habitus qui nobiliores animi vires perficiunt, qui cum benigno ingenio sunt natura conjuncti, eique inserviunt; aut qui denique libidines aut perturbationes quascunque virtutibus obstantes reprimunt, excludunt, aut superant; hosque omnes, tanquam per se honestos, comprobamus. Solertissimo enim consilio, ita a Deo fabricata est mens humana, ut animi vires & affectiones eo magis comprobet, idque proxime & per se, quo majus habent momentum ad totius humani generis foelicitatem. Hinc etiam comprobantur arctiores benevolentiae affectiones & caritates, in vita admodum necessariae, ubicunque majori plurium non obstant utilitati. Comprobatur animus simplex, inge-

ingenuus, & fallere nescius : abstinentia etiam, continentia, & fortitudo ; quae scilicet animum ostendunt honesti sensu acriore imbutum, atque voluptatum, dolorum, & utilitatum externarum despicientia confirmatum. Quaedam etiam decori species cernitur in eo corporis motu & statu, qui virtutum exhibent indicia : contrariae autem omnes sive animi sive corporis affectiones displicent, odioque dignae consentur.

Quid, quod sensu quodam, a jam memorato quidem diverso, ast non prorsus dissimili, comprobantur & animi & corporis vires habitusque, a virtutibus voluntariis omnino diversi. Quas homini dedit Deus vires, earum usum qui maxime est secundum naturam, vitaeque humanae utilissimum, nobis etiam natura commendavit. Unde & comprobantur studia cognitionis, atque artium elegantiorum; diligentia item & industria, & in laboribus perferendis patientia. Hominem etiam magis decere videntur exercitationes illae; quae vel ingenium ostendunt acrius, & sublimius; vel corporis vires augent & confirmant: quae, contra, animi, corporisve mollitiem produunt, honestis, & laboriosis officiis inutilem, eae parum decorae.

Eadem igitur vitae beatae summa, quae & virtutum. Ut nempe Deum toto amemus animo, & homines stabili prosequamur benevolentia, omnesque animi corporisque vires quae communi inservire possint utilitati, studiose excolamus.

XII. Ex animis autem nostris hoc nunquam excidere debet, nos totos a Deo pendere,

te, omnesque & animi & corporis perfectiones, ipsasque virtutes omnes, a Deo ad nos pervenisse; & sola Dei provida tutela conservari posse & foveri. Quumque honestum omne ingenium aliorum prospiciat & consulat foelicitati; quae omnis a Deo pendet, quamque nullae hominum vires praestare possunt; nullum certè laetae spei, tranquillitatis stabili, aut solido gaudio, potest substerni fundamentum, praeter solam, in Deo, quem optimum novimus & maximum, fiduciam; quâ nosmet, nobisque caros, immo mundum universum ipsius permittimus providentiae, de omnium rerum benignissimâ administratione securi. Recte igitur dixerunt philosophi scholastici ipsum Deum esse summum hominis bonum quod vocant *objectivum*; ex quo cognito & amato exsurgit bonis omnibus summa foelicitas.

C A P U T. III.

De variis VIRTUTUM Divisionibus.

VIRTUS, voce laxius acceptâ, omnem notat in re quacunque vim, quae naturae sentientis foelicitati inservire potest: arctius accepto vocabulo, notat habitum aliquem vires animi perficientem. Hoc modo dividuntur virtutes in intellectuales, quae omnem in artibus & scientiis ingenius animi culturam continent; morales, quae κατ' ἐξοχήν virtutes vocantur, & voluntatem perficiunt; quae praecipuè sunt ethici fori.

Ari-

Aristotelici hoc praecipue spectantes quod variis animi perturbationibus, sive passionibus immoderatis, a recto tramite abripiamur, quum interea hi omnes naturae impetus sive instinctus, provido Dei consilio, in aliquam vitae utilitatem insiti fuerint; virtutem definiunt "habitum deliberativum in mediocritate situm, secundum rectam rationem."

Ex hoc virtutis hand levi officio, quod ab extremis excessuum aut defectuum, animi motus, qui saepe solent esse immodici, cohibeat; in virtutibus explicandis percurrerunt varias passiones, earumque varios gradus, justo vehementiores, aut languidiores; medios monstrantes esse tutissimos & utilissimos, & maxime decoros; quos volunt esse virtutes. Has autem omnes, prout sunt internae animi affectiones ad quatuor reducunt capita, quae *cardinales* appellantur virtutes; prudentiam, justitiam, temperantiam, & fortitudinem; ex quibus animi affectionibus praestantissimis, tanquam ex fontibus, manare voluerunt reliquas omnes virtutes.

II. PRUDENTIAM volunt esse attentum & sagacem dijudicandi habitum, inter ea quae in vita prodesse possunt aut nocere, rerum usu & meditatione comparandum, & conservandum; qui quidem ad omnia fere officia rite obeunda est necessarius.

Fortitudinem dicunt virtutem animum contra omnes in officio obeundo labores & pericula obfirmantem; quaeque metus omnes aut vanos aut nimios reprimat; rerumque humanarum parit despicientiam, perspectarum natura; omnes scilicet utilitates externas

D

prae

prae ipsa honestate, & laeta recti conscientia, cujus Deus testis erit & comprobator, sordere: nihilque hominem tantum timere aut fugere debere, quam vitia omnia, & animi depravati turpitudinem: quamque omnibus brevi sit moriendum, mortem, vel immaturam, cum honestate conjunctam, esse vitae inhonestae & ignominiosae longe anteponendam: unde & excelsus dicitur animus, & magnus, nulla re externa concutiendus.

Temperantiam autem describunt, virtutem quae humiliores omnes appetitus, corporis voluptatem consecretantes, cohibet & regit; quibus nempe voluptatibus, tanquam eisca, ad turpia plurima alliciuntur homines, honestaque officia deserere coguntur. Huic praecipue adjungunt decori & pulchri in dictis, factis, consiliisque, conservandi studium, cui maxime obstant humiliorum voluptatum illecebrae. Atque prout motus perturbatos, five *ἀρεξιν ἀλογον*. dividunt in *ἐπιθυμίαν* & *θυμὸν*; huic imperare & modum ponere, volunt fortitudinem, illi temperantiam.

Omniū vero virtutum principem, cui inserviunt caeterae, volunt justitiam; quae est habitus animi, communi utilitate conservata, suam cuique tribuens dignitatem. Hujus ambitu includunt omnes animi affectiones benignas, quibus amica conservari potest hominum consociatio; aut aliquid conferri in aliorum hominum utilitatem: quales sunt liberalitas, beneficentia, amicitia, benemerentium grata memoria, comitas, mansuetudo, patriae caritas, atque ipsa in Deum pietas, qui civitatis antiquissimae & sanctissimae, cujus

jus caeterae sunt partes, rector est & parens. Priorum trium virtutum natura, ex iis quae de summo diximus hominum bono, & earum rerum quas appetimus comparatione, innotescet: justitiae natura, ex iis quae de vario hominum jure sunt dicenda.

III. HAS quamquam virtutes volunt esse inter se necessario conjunctas, in gradu etiam *temperantiae*, sive medio, aequae ac in *heroico*; ex singulis tamen quaedam propria deducunt officia, idque non inconcinne. alia tamen videtur ratio & facilior & magis a natura. Sed haec haecenus.

Neque moramur in Aristotelis mediocritate examinanda, quae quamvis cognitione haud indigna sit, primariam tamen virtutis aut honesti notionem non attingit. Atque licet non solum in appetitionibus humilioribus, aliisve nobilioribus, quibus quisque suam tantum spectat utilitatem, verum etiam in arctioribus benevolentiae vinculis, mediocritas quaedam, ab extremis excessus aut defectus utrinque reducta, sit laudanda; nullus tamen potest esse excessus in iis animi propensionibus quae sunt honestissimae; amore nempe & veneratione Dei opt. max, caritate illa quae totum complectitur humanum genus, aut in ipso virtutis amore, si modo verae adsint de virtute sententiae.

IV. UTILIOR forte & magis a natura petita, & facilior, alia videbitur divisio, pro eorum erga quos virtutes sunt exercendae diversitate, in pietatem erga Deum, & bonitatem erga homines; tertium adjungi potest genus, earum virtutum quae suam cujusque

respiciunt perfectionem. Atque licet nihil sit in ipsa philantia praeclari aut honesti; neque aliter hominis erga se officia sint venusta & laudanda, quam quatenus referuntur, vel ad pietatis vel ad bonitatis officia; horum tamen consideratio non est omittenda, cum aliis omnibus officiis peragendis, homines magis reddant expeditos & idoneos.

Hanc divisionem persecuturis, prima se offert pietas erga Deum; quae consideranda est, ut ipse innotescat & natura, & ad vitam beatam momentum; proximae veniant virtutes erga homines alios; & denique, ea sui cultura quae & pietati & humanitati exercendae inserviet.

C A P U T. IV.

DE VIRTUTIBUS & OFFICIIS ERGA DEUM.

DUABUS partibus absolvitur omnis erga Deum pietas, ut scilicet veras foveamus de Deo sententias, & cultum praestemus hisce sententiis consonum. Veras de Deo sententias docet metaphysica, aut ea pneumatologiae pars, quae theologia dicitur naturalis. Deum nempe esse ens primum, & a nullo alio pendens; omni perfectione absolutum; & infinitum; potentissimum, sapientissimum, & optimum sive benignissimum, mundi universi creatorem, fabricatorem, moderatorem, omnique boni fontem inexhaustum. His, in ethicis, utimur ut concessis, anquirentes de his animi affectionibus, & cultu sive in-

interno sive externo, qui sine his sententiis consoni.

Monstrabit cujusque sensus tantam naturae primae praestantiam, & amplitudinem infinitam, omni admiratione, & celebratione, summaque animi submissi veneratione, esse accipiendam. Quumque nulla homini sit appetitio magis naturalis illâ veri cognoscendi, rerumque causas perscrutandi, maximarum, & cognitione dignissimarum; nullum erit hominis opus, Dei cognoscendi studio, virtutumque divinarum venerabunda contemplatione, aut honestius aut jucundius. Neque quidem, sine ea naturae praestantissimae cognitione, eximiae intelligendi vires, a natura datae, satis exerceri possunt aut expleri.

II. QUOD ad moralia attinet attributa, quae dicuntur: numen omnium primum & benignissimum, quod pro infinita sua vi, bonitate, & sapientia, omnia solertissime fabricaverit, dans suam rei cuique naturam, vires, sensus, appetitus, rationem, ipsasque virtutes; largaque manu suppeditans quibusque, ea omnia quae ad voluptatem, aut beatitudinem, naturae ipsorum accommodatam, facere possunt; animo agnoscendum est gratissimo, amore gratuito, comprobatione & laudatione, laetaque spe & fiducia ab omni arrogantia & superbia purgata.

Si plenior habeatur bonitatis divinae & sanctitatis ratio; quod omni virtute & bonitate delectetur; quod bonos omnes comprobet & amet; omnibus hinc effulgebunt bonis spes laetiores, major & laetior fiducia, cum ar-

dentiore virtutis & Dei ipsius amore; stabilique securitate, & tranquillitate animi, se suaque omnia, divinae permittentis providentiae. Existet etiam Dei imitandi studium, iisque qui in Deo sunt, similes fovendi animi affectiones; & stabile simul consilium ea omnia, pro virili, agendi, quibus explere valcimus munus quod nobis imposuit Deus & natura; sive cadat fortuna secunda, sive adversa.

Haec Dei, ob omnem virtutem & bonitatem gratuitam venerandi, colendique, contemplatio, quem testem animo intuetur, & comprobatores, virum quemque bonum perducet ad *καταληκτικόν* illud, summum purissimae virtutis apicem, ut in ipso Deo imitando & amando, munusque nobis assignatum obeundo; in ipsa denique virtute, & officiis, omnem, aut longe praecipuum officiorum fructum petendum censeat. Neque sine ea Dei agnitione, eoque in Deum animo, poterit vir bonus & benignus quicquam fidenter sperare, vel de se, vel de suis quos habet carissimos, aut de rerum universitate. Neque satiari potest aut expleri ipsa virtus, omni hominum generi benigne prospiciens, aut ipse honestissimus virtutis amor & comprobatio, si non natura reperitur aliqua, omni virtute perfectissima; in qua cognita, amata, & redamante, potest vir bonus conquiescere; seque, suos omnes, & totum hominum genus, illius providentiae benignae securus committere.

Ad Deum suam naturam referuntur sublimiores animi vires; a Deo ortae, ad Deum nos re-

revocant & retrahunt, rationis vires egregiae, animi affectiones & caritates omnes latius diffusae, ipse decori & honesti sensus & amor. His vinculis ad Deum aptatur & alligatur natura omnis ratione praedita, cui nobiliores animi sui partes, curae est excolere. Neque Deum tantum ideo amat, quod ex eo sibi speret foelicitatem: ex ipsa enim virtutis omnisque praestantiae comprobatione, eoque sensu quem homini inseruit natura, per se, & sua sponte, gratuitus efflorescit amor, & veneratio eorum in quibus conspiciuntur virtutes, nulla suae utilitatis habita ratione.

Quum vero voluntatis motus, & propensiones omnes vegetiores, sua sponte se exerant, atque vicissim exercitatione vigeant & augeantur; saepius, & statis temporibus, exercenda est pietas, in officiis honestissimis & laetissimis, Deum contemplando, & laudando, gratias ei agendo; nos nostraque, ipsi, secum cum fiducia permittendo; ejus & auxilia implorando, ut animos virtutibus excolere; & mores emendare, omniaque honesta vitae officia obire valeamus. Enimvero, perfectissimum illud omnis virtutis exemplar saepius recolendo, accendetur omnis honestatis studium ardentius.

III. HACTENUS de cultu interno, Natura autem nihil amat solitarium; sua sponte coram aliis prorumpunt animi motus, & quasi contagio alios afficiunt. Non secreto solum, verum palam etiam, & publice colendus est Deus, ut magis vigeat nostra pietas; similisque in aliis sensus excitetur; eam-

que beatitudinem & perfectionem cum aliis communicemus.

Commendantur & haec officia sua utilitate; cuique profunt, quod suam cuiusque augeant pietatem; ex communi vero omnium pietate, omnes ad omnia vitae munera obcunda promptiores longe fiunt & alacriores, & ab omni improbo & iniquo coercentur. Atque inde est quod semper apud homines invaluit haec persuasio, ad homines in officio continendos, atque ad eorum conjunctionem & consociationem tuendam & conservandam, plurimum posse religionem.

Quum cultus omnis externus sit piorum animi affectuum declaratio; patebit in his cultum praecipue versari, ut Dei laudes celebremus, easque aliis illustremus; ut gratias palam agamus, nostramque in eo fiduciam profiteamur; ut precibus, in solemnium hominum coetu invocantes, ejus potentiam, providentiam, & bonitatem agnoscamus: ut delictorum confessione, misericordiam imploremus & veniam; nos denique totos ipsi ducendos, regendos & emendandos permittamus.

C A P U T V.

De OFFICIIS erga alios HOMINES exercendis.

QUAE erga homines exercendae sunt virtutes & officia, eodem recti honestique sensu cernuntur & commendantur; atque ad eas virtutes fovendas & exercendas, variis impulsionebus naturalibus incitamus.

Insita

Insta sunt cuique benignorum plurima affectionum genera, pro diversis hominum conjunctionibus & necessitudinibus, a natura constitutis. Maribus & foeminis mutuos infernit natura amores, non tam belluinam respicientes voluptatem, quam amicam vitae societatem, summa ea caritate devinctam, quam virtutum opinio utrinque accenderat, quarum indicia edere solet & ipsa corporis pulchritudo. Insitum est sobolis procreandae desiderium & procreatae praecipua cura, & amor eximius & singularis: haec subsequuntur fratrum, sororum, sobrinorum, consobrinorum, & etiam affinium, caritates.

Quin & subtiliora quaedam sunt societatis vincula. (1.) Boni bonos, moribus inter se similes necessario diligunt, quasi propinquitatem conjunctos & natura. (2.) Beneficiis ultro citro, datis acceptisque, magis inter se devinciuntur homines. (3.) Serpit latius benevolentia in familiaritatibus & vicinis, ubi ulla est virtutum, vel vulgarium, significatio. (4.) Porrigit se etiam ad cives; ubi plures, ratione monstrante, communis utilitatis causa, sub uno imperio sunt conjuncti. (5.) Atque tandem complexu suo totum continet genus humanum, & si qua sunt alia animantium genera superiora. (6.) Hisce conjuncta est miserorum commiseratio, & sublevandi studium; atque cum foelicioribus, ubi nulla intervenerat simultatis causa, laeta congratulatio.

Per se & sua sponte comprobantur hi motus benigni; in iis quisque sibi placet, lubens iis, tanquam naturae accommodatis, indulget;

& similes quosque in aliis comprobat & veneratur. Contrarii autem motus, qui saepe in homines cadunt, ira, odium, invidentia, ultionis appetitio, & malevolentia omnis, sunt proximè & per se molesti; in iis recordandis nemo sibi placere, aut similes in aliis comprobare potest: saepe sunt erubescendi & detestandi; quumque videntur & iusti & necessarii, nihil in se continent aut laetabile, aut gloriosum.

Satis docuimus quantum hae affectiones benignae, cum officiis quae ex iis fluunt, ad vitam beatam conferant. Norunt omnes, qui non exuta humanitate induerunt belluae feritatem, sine mutuo amore, benevolentia & beneficentia, vix ullam percipi posse foelicitatem: neque vitam solitariam, quantumvis copiosam, homini esse vitalem. Stabiliores & latius patentes quasque animi affectiones benignas, diximus esse honestiores. Neque tamen ad vitam beatam sufficient, sine actione, voluntates ignavae, quamvis benignae: vires enim insitas excolere & exercere est laetissimum; propensamque voluntatem naturâ sequuntur actiones & officia benigna.

Haec igitur est virtutum sociarum summa, ut quisque humani generis fovens caritatem, communi omnium pro viribus consulat foelicitati: atque interea, arctiores omnes, in variis vitae necessitudinibus, propensiones foveat, singulorum quorumvis, quod patitur communioris ratio, inserviens utilitati & foelicitati.

Quum

Quum autem paucis, communi omnium utilitati propius inserviendi, vires & occasiones suppetant; quisque tamen aliquid in propinquorum, amicorum, vicinorum, aut civium utilitatem, conferre queat; (qua ratione etiam communi humani generis inserviet foelicitati;) in arctioribus hisce officiis rectè versamur, ubi communiori non adversantur utilitati, neque officiorum latius patentium adest opportunitas. Immo in eo naturam sequimur & Deum, qui arctioribus hisce naturae vinculis, alios longe aliis fecit nobis cariores, nostraeque curae & benevolentiae praecipue commendavit.

Haud igitur reprimendi, aut imminuendi, arctiores hi diligendi sensus, in vita, & jucundi saepe, & necessarii. Immo omnes fovendi potius & augendi, ut cujusque est momentum ad communem omnium utilitatem. Quae tamen latissime patet benevolentia, ea praecipue fovenda, ipse etiam honesti amor, atque stabile Deo in omnibus obsequendi studium; quibus moderatoribus subjectae caritates arctiores, virtutis carmen optime absolvent. Hoc etiam sua cujusque utilitas postulat; quum, ut plenius mox docebitur, ita nati sunt homines, ut sine aliorum ope & auxilio, sine mutuo officiorum commercio, singuli suae salutis, nedum vitae foelicitati aut jucunditati, consulere nequeant. Atqui, amicis praecipue officiis & beneficentia, concilianda est aliorum benevolentia; eorumque studia, ad nostram utilitatem amplificandam, adsciscenda. Contrario autem animi habitu, sordidâ philautiâ, multoque magis vi & injuriis,

juris, alienantur a nostra utilitate vicinorum animi; nascantur odia, & diffidia; mala insuper omnia ab omnibus nobis infensis merito metuenda. Immo existunt in animis nostris affectus tetrici & molesti, continuæ vigent suspiciones, & metus non vani: quum ad injurias propulsandas & ulciscendas incitentur, non solum hi quos injuriæ proxime tetigerunt, verum intacti, quibus super conditione communi est cura.

Amicitiam hoc loco indictam transire, vetat & ipsius honestas & utilitas: quam admirabilem benevolentiae magnitudinem qui ab indigentia ortam volunt, ut quod quisque minus per se consequi possit, id accipiat ab alio, humilem illi tribuunt & minime generosum ortum, & fundamentum parum firmum: quum, commutatâ utilitate, tolleretur omnis ex hoc fonte profluens amicitia: quae omnis fucata foret simulatio, non vero benevolentia.

Oritur igitur amicitia ex naturali ea honestatis, quam saepius memoravimus, comprobatione: cujus ubi sit significatio, inter eos quibuscum vivimus, per se efflorescit summa caritas & benevolentia. Sua enim sponte bonos boni diligunt adsciscuntque sibi, quasi propinquitate conjunctos & natura. Quae caritas, beneficiis ultro citro datis acceptisque, ita augetur, ut nulli naturae conjunctioni cedat: atque ea omnia quae nobismet, amicis etiam, ipsorum causa, exoptamus.

Quum autem mali, naturâ mobiles & varii, neque aliis, neque sibi diu placere possint; solos

soles inter bonos stabilis potest esse amicitia; quippe quam sola virtus aut gignere potest aut continere. Unde constabit, honesta tantummodo ab amicis postulanda; aut amicorum rogatū facienda; ne subducto fundamento, corruat amicitia. Est igitur amicitia, animorum moribus & honestate similium, mutua cum caritate arcta conjunctio; quae, cui contigit, ei est optimus & jucundissimus, ad virtutem & vitam beatam, comitatus. Quid enim dulcius, quid utilius, quam habere virum probum & prudentem, quicum omnia audeas sic loqui ut tecum? Quis esset tantus fructus in prosperis rebus, nisi habeas qui illis, aequae ac tu ipse, gauderet? Adversas vero ferre difficile esset, sine eo, qui illas gravius etiam quam tu ferret; & in utriusque, prudentia sua & consilio tibi opituletur. Amicitia quoque te verteris praesto est: nullo loco excluditur, nunquam intempestiva est aut molesta; nam & secundas res facit splendidiore, & adversas, partiens communicansque, leviores.

De benignis autem omnibus animi affectionibus sedulo observandum, quod, quamvis nimia esse nequeat, quae latissime patet erga omnes, benevolentia; neque nimius Dei opt. max. aut verae virtutis amor; amores tamen arctiores, quos vel accendit sanguinis conjunctio, vel consuetudo, quantumvis per se venusti, nimii aliquando esse possunt, neque viro bono penitus probandi. Duplex est amor, alter *benevolentiae*, quo aliis bene esse volumus; alter comprobationis aut dilectionis; quae dicitur *complacentia*; quo moribus
alio-

aliorum delectamur, & eorum frui cupimus consortio. In priore, non adeo facile extra oleas vagamur; si modo semper adsit debita divinae providentiae animi submissio, & iusta in Deo fiducia; atque si, pro dignitate sua, magis vigeat ea quae ad omnes pertinet benevolentia; ita ut nunquam amici utilitati, majorem plurium, aut digniorum, aut omnium communem, posthabeamus. De complacencia vero, qui locus magis lubricus, & amicitiae vicinior, sedulo cavendum ne in indignos feratur; ne ad turpia nos alliciat; neve ita totum occupet hominem, ut amico amisso, aut gravioribus calamitatibus implicito, concidat planè animus, caeterisque omnibus humanitatis aut pietatis officiis fiat ineptus. Enimverò praecaventur optimè haec incommoda, non reprimendo amores hosce sanctos, etsi arctiores; sed potius summam erga Deum venerationem & amorem fovendo, spemque praecipuam in eo locando, & fiduciam; simul & curas cogitationesque, animo aequiore, porrigendo, ut in aliis etiam similes cernamus virtutes, iis haud inferiores, quas in amicis tanta cum delectatione admirabamur.

CAPUT VI.

De OFFICIIS cujusque erga se, & de ANIMI CULTURA.

QUUM pleraque erga se officia, suae cuique utilitatis ratio commendet, ea non aliter honestam & laudabilem induunt speciem, quam si ad Dei cultum, aut aliorum utilitatem referantur. Quod si fiat, nulla erunt sanctiora aut magis laudanda.

Animi cultura in his praecipue vertitur, ut mens veris imbuatur sententiis circa res ad officium pertinentes; atque quam maximam sibi comparet rerum digniorum scientiam; quae omnis est frugifera, conferens aliquid ad bene beateque vivendum, cum sua jucunditate non levi, tum quod ducit ad virtutes divinas illustrandas, & faciliorem officiorum cognitionem & functionem. Enimvero, species ab intellectu repraesentatas sequuntur fere voluntatis motus. Addiscendum igitur, recte ea aestimare quae appetitus stimulare solent; perspiciendumque quid quaeque ad bene beateque vivendum afferant, & qui sint fines bonorum & malorum; quibus cognitio, inventa est totius vitae ratio. Altè igitur infigendum, quod supra attigimus, summum hominis bonum esse situm, in ipsa pietate erga Deum, & erga homines benevolentia & beneficentia.

Natura idcirco divina, omnesque ejus virtutes immensae, pro viribus explorandae; praec-

praecipuè quae venerationem nostram, amorem, fiduciamque alliciunt. Delendaeque omnes opiniones aut suspiciones, voluntatis cujusvis aut consilii in Deo, quae summæ ipsius sapientiae, aut bonitati, humano generi consulenti, adversantur.

Sedulo etiam discendum est, quid homines simus, quos Deus esse velit, quod munus, quam personam, communem aut cuique propriam, imposuit; ut Deum sequamur, & naturam, unicum ad vitam beatam ducem.

Intrandum est in naturam humanam; aliorum etiam indoles, agendi principia, & consilia, perspicienda; ne deteriora fingamus aliorum ingenia, quam recta monstrabit ratio. His enim perspectis, praecedunt plurimi motus animi tetrici & maligni, ira, odium, & invidia; fovebitur humanitas, commiseratio, placabilitas denique omnis, & clementia.

Profuerit etiam saepius hoc reputare, quod ex animo excidere nunquam debet, Dei providentia, vel efficiente, vel sanctissimè permittente, omnia evenire; quaeque aspera videntur & injuriosa, aut contumeliosa, ea materiam esse, virtutibus bonorum diviniorem, objectam, in qua se exercent & augeant. In ipsis autem virtutibus summum est bonum.

Rerum autem aliarum adhibenda est despicentia; quam comparabit quicumque sedulo perpenderit, quam viles, sordidae, fluxae, & caducae, sint corporis voluptates, quaeque res iis interviant, atque ipsa quidem corpora! Quam exigua sint gaudia, quam parum necessaria

cessaria, quae ex vitae cultu & splendore percipiuntur; quamque etiam incerta; quot curis paranda, & quam cito satietatem aut nauseam allatura! Deinde, quam imperfectae sint omnes scientiae, ad novas obscuritates, ancipitesque cogitandi curas, & tenebras, animum subinde ducentes impeditum; nostramque, de rebus fere cunctis, detegentes caecitatem aut hebetudinem! Quantula res sit gloria, ab ignaris saepe immerito collata; aevi brevis & incerti spatio fruenda, per exiguam terrae partem permeans, cum omni laudatorum & laudantium memoria, aeterna nocte mox obruenda! Ut brevi praecidamus; humana omnia fluxa; incerta; putida, brevis dieculae spatio interitura, in immenso & utrinque porrecto aeternitatis oceano, mox absorbenda. Quid enim est in hominis vita diu? cedunt & dies & menses & anni; cuique moriendum est; & illud incertum, an hoc ipso die: quumque advenit supremum tempus, omne quod praeteriit, effluxit: tantum remanet quod virtute & recte factis consecutus sis; beatae immortalitatis spem praebens laetam, quae sola animum vera fortitudine confirmare, & divini imperii justitiam & bonitatem illustrare potest. Quemadmodum autem in caeteris artibus, praecepta percepisse parum est, neque quicquam magna laude dignum, sine usu & exercitatione, consequi possumus; in ethica, quae est ars vitae, multo magis, rei magnitudo usum quoque exercitationemque desiderat. Suum igitur arrogant sibi justum imperium mens & ratio, viresque animi paene

E divi

divinae, in appetitus omnes humiliores; eoque regere & reprimere affuefcant. Quod quidem continuam ferè, in degenerare hoc humani generis ftatu, flagitat meditationem, attentionem, & disciplinam interiorem; cui plurimum conferent officia pietatis erga Deum, adoratio, preces, delictorum confeflio, & pia vota.

Ad virtutes plenius intelligendas, & a vitiis fecernendas, atque ad animum virtutibus exornandum, haud parum conferet virtutes recensere, earumque characteres & nomina signata; atque ostendere vitia illis oppofita, ubi peccatur in appetituum naturalium vel excessu vel defectu, inter quos mediocritatem fervant virtutes. *Passionum* five perturbationum explicatio ad pneumatologiam pertinet. Singulas enumerare, earumque diversos gradus laudandos aut vituperandos, & horum characteres praecipuos & figna, longam exigeret difputationem & variam. Enimverò optime coletur omnis virtus, ubi verae foveantur, quas diximus, circa res omnes humanas, quae appeti folent, fententiae; eaeque crebra meditatione alte funt infixae; atque ufu & disciplinâ, partes animi praestantiores humilioribus imperant.

Hoc interim monemus de appetitibus five perturbationibus, earum nullam effe, fimpliter & in toto genere, damnandam; nullam effe, quae non insignem aliquando vitae hominum afferat utilitatem; quum faepè ipfius cui inest, faepe aliorum, ad quos forte attinet, infervire poffit commoditati. Fieri quidem potest, ut naturae praestantiori, cui ma-

maiores sunt animi vires, inutiles essent futuri motus istiusmodi perturbati; hominibus tamen saepe sunt necessarii. Est cujusque appetitus status quidem medius, saepe & utilis & venustus. Qui non ad eam mediocritatem perveniunt, homini ipsi, hominumve societati minus sunt utiles. Qui verò exultantes, sive cupiendo sive fugiendo, finem & modum transeunt, sunt ipsi homini, cui insunt, & molesti & turpes, vitaeque hominum inimici, & saepè pestiferi.

Mediocribus igitur appetitionibus, & ab extremis utrinque reductis, honesta virtutum nomina sunt imposita, ut extremis, vitiorum inhonesta. Mediocribus tamen quibusdam, defunt signata nomina; unde incautè statuerunt quidam, quosdam esse animi affectus prorsus malos, & per se damnandos. His tamen vitiosis affectibus respondent & innocui quidam, ejusdem generis, gradus, & necessarii.

Modicum, exempli causa, vitae conservandae studium, est & necessarium, & haud molestum. Ubi hoc deficit, existit ingenium audax, temerarium & incautum, ipsi homini saepè inquietum, saepe pestiferum, & humanae etiam societati. Ubi nimium est hoc studium, existit metus, & pusillanimitas, & ignavia; & hominum societati inutiles affectus, & ipsi cui insunt molestissimi; cum omnibus injuriis, & contumeliis, & dedecori objicientes.

Modicae voluptatum appetitiones sunt & utiles & necessariae, neque homini molestae. Ubi existit *avaro Invidia*, parum vitae jucundi-

tati prospicitur. rarius tamen ab hac parte peccatur. Ubi nimia est cupiditas, quae luxuries aut intemperantia dicitur, excluduntur fere omnia vitae gaudia honestiora; neque famae & honestati, neque sanitati, aut rei familiari, aut ipsi vitae conservandae, consulitur; ipsaque haec indoles tantum non continuis obnoxia est molestiis.

In rebus utilibus duae versantur virtutes; frugalitas nempe, quae prudens est rei familiaris cura; & liberalitas, quae nos ad benefaciendum facit proclives. Illa, huic omnino est necessaria: utraque est jucunda, & utilis, & honesta; prior tamen utilitati magis inservit, posterior honestati. Prioris excessus, & posterioris defectus, est avaritia; qua vix ullum est animi vitium aut foedius aut molestius; rerum copiam appetens neque necessariam, neque unquam utendam; summis saepe malis comparandam, curaque majore & metu servandam. Frugalitatis defectus & liberalitatis excessus, est profusio aut prodigalitas; rei familiari pestifera, neque vitae jucunditati, aut saluti consulens, neque ipsi, quam praecipue appetere solet, famae.

Liberalitatis apex est magnificentia, ubi prudenter, honesta de causa, magni fiunt sumptus. Ab hac deficit parci & avari, sibi ingrata & molesta, liberalitatis affectatio. Modum superat, hominum parum elegantium aut ornatorum ἀπειροκαλία, & inutilis & indecora.

Fortitudinis, ad eundem modum, apex est magnanimitas; sive animus altus, constans, & rebus externis inconcussus, solam
in

in omnibus spectans honestatem. Cui ab una parte opponitur audax superbia & arrogantia; animi affectio homini ipsi molestissima; neque aliorum, neque suae, aut saluti, aut libertati, aut famae satis consulens: ab altera, opponitur pusillanimitas, aut formidolosum ingenium, inutile & molestissimum.

De potentiae appetitione, eadem fere omnia dicenda; modicam utilem esse viro bono, minimèque molestam; nimiam autem, molestissimam & turpissimam; sibi & aliis periculosam. Ubi justo languidior est, opportunitatibus oblatis, deseritur & honestatis locus, & virtutis.

Laudis appetitus modicus, nihil ferè dicere attinet, quantam praestet utilitatem, si simul major sit virtutis. Nimius tamen, est inquietus, & molestus, omnemque ipsius virtutis veram inminuit gloriam & inquinat: ubi abest omnis, deest etiam stimulus, ad officia honesta suscipienda, saepe haud inutilis.

Neque ira omnis & iracundia damnanda; licet nulla admodum sit venusta. Injuriarum, quae rariores esse solet *αἰσχρογνώσια*, satis foret homini incommoda, eum nempe contumeliosis & petulantiae objiciens; neque suae prospiciens famae, neque suorum saluti. Iracundia quae nimia, est & ei cui inest molestissima, & saepe pestifera; neque ullus est animi affectus hominum societati perniciosior.

Iusta quaedam, & homine libero digna est indignatio, cum ad opes aut honores provehuntur indigni. Cui nulla inest hujusmodi affectio, parum sibi, aut suis, aut patriae est

prospecturas: ubi tamen est nimia, aut non iusta de causa, (quae invidia dicitur, unde nascuntur odia inveterata;) deterrima est animi rubigo, ei cui inest & molestissima, & turpissima, omnia saepe miscens divina & humana.

De his autem omnibus, quae irae sunt affines, aut malignae videatur, animi affectionibus, hoc omnino tenendum, iis non amplius indulgendum quam exigit sui aut suorum conservatio, aut communis utilitatis cura: quibus quidem, si absque ira satis consuli possit, nihil in ira erit laudabile aut venustum. Contra, lenitate & mansuetudine, placabilitate & clementia, nihil amabilius, nihil honestius.

Quae *homibeticae* dicuntur virtutes, comitas, urbanitas, concinnitas, suavitas, *Ευτραπία*, facetiae, sunt omnino laudandae & decorae, hominum conjunctioni conservandae aptissima. His opposita sunt utrinque vitia. Ab una parte, servile scurrae ingenium, omnia ad voluptatem aliorum loquentis, & assentantis, atque ad obscenos aut iliberales descendentes jocos; ab altera, gravis, inconcinna, & aggressis vixantium asperitas, quae nullam iis, quibuscum vivitur, exhibet reverentiam, quaeque inani libertatis specie commendatur. Horum vitiorum incommoda non attinet dicere; quum sint & per se invenusta, & saepe pestifera.

De verecundia breviter monendum; eam ex ipso recti & honesti sensu acriore subnasci; & in junioribus spem dare ingenii foelicissimi, ad omnem virtutem optime subornati. Ubi

ni-

animia tamen est in aetate matura, hominem ab officiis honestis capeffendis saepe cohibet: ubi aut exigua est aut nulla, deest virtutis & honesti custos potentissimus.

Qui haec omnia uberius explicata legere cupit, consulat Aristotelem, & Aristotelicos. Hoc obiter monemus, quum tot verae virtuti utrinque immineant fata, summa opus esse cura, attentione, & disciplina; ut cohibeantur aut regantur hi animi motus perturbati; ut vigeat semper decori & honesti sensus, & recta ratio; nobiliores etiam & tranquillae voluntatis affectiones, quae & suam cujusque, & humani generis communem spectant foelicitatem.

Neque corporis omittenda est cura, cujus vires & valetudo, temperantia & exercitatio, conservandae atque augendae; ut rationi obedire possit, in omni labore perferendo, quem exiguat officia honesta.

Quumque parum humano generi prodesse possunt hi, qui non artem aliquam mature didicerunt, in qua se exercent; eligenda cuique est ars ingenio apta, aut vitae institutum, licitum, & humano generi profuturum. Neque hoc munere eximendi sunt illi, quibus tantae suppetunt facultates, ut quaestus faciendi causa hoc non sit necessarium. Enimvero illorum praecipue est, publicae consulere utilitati, juris, legumque peritiam, aut politicam prudentiam comparare, aut eam rerum humanarum notitiam, quibus, vicinis omnibus, consilio, opibus, gratia, & auctoritate prodesse possint: ne inutilia sint

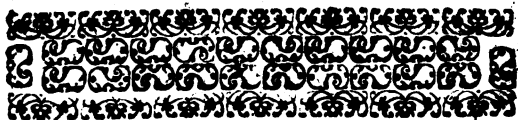
E 4

ter-

terrae onera, frugibus tantum consumendis nati.

Artium autem quaeque, quo major ei inest prudentia & ingenii solertia, & quo major ad vitam communem quaeritur utilitas, eo est honestior. Ob utramque causam commendantur doctrina rerum honestarum, jurisprudentia, medicina, studia militaria, & caeterae elegantiores. Ob utilitatem, & non levem ingenii solertiam, commendatur mercatura copiosior, & artes quaedam mechanicae. Agriculturâ vero, nulla innocentior, nulla dulcior, nulla homine, nulla libero dignior.

In arte eligenda, totâque vitâ constituenda, ad suam cujusque naturam & ingenium, consilium est omne revocandum. Ad hanc enim rationem, quoniam maximam vim natura habet, fortuna proximam, utriusque omnino ratio est habenda, in deligendo genere vitae, sed naturae magis; multo enim est firmior & constantior.

PHILOSOPHIAE MORALIS

LIBER II.

JURISPRUDENTIAE NATURALIS

ELEMENTA.

CAPUT I.

DE LEGE NATURALI.

QUO melius intelligantur hominum inter se officia & jura, praemittenda est doctrina generalior, complicatas quasdam, in ethicis, notiones evolvens & explicans; quam proxima tria capita exhibent.

Primas honesti & turpis notiones, in libro superiore, ex hominis conformatione dedu-

ximus; ex quibus confiterit, ea omnia recte fieri, possideri, aut ab aliis postulari, quæ vel ad communem omnium faciunt utilitatem, vel singularum propriam, nemini nocentem, communisque utilitati non repugnantem. Unde dicitur quisque *jus* habere, ad ea omnia agenda, habenda, aut ab aliis consequenda: quique impediret ita agere aut habere, aut quod ita postulatur præstare recufaret, *injuriam* facere diceretur.

Altius verò rem repetenti patebit, hanc naturæ nostræ fabricam, clarè continere indicia voluntatis Dei, alias hominum actiones jubentis, alias vetantis. Quumque id usu compertum sit, homines non semper suo Marte, aut aliorum monitis, sæpius scire quæ sunt vitæ profutura aut nocitura: prudentiorum enim judicio & monitis, cognitionis & prudentiæ humanæ bona pars innititur; quumque hominum quosdam caeteris multò esse solertiores, fatebuntur & ipsi qui minus sapiunt; jubet *ὁ θεὸς* illud cuique infixum, ut coetus hominum numerosiores, in communem conjuncti utilitatem, prudentioribus quibusdam omnium permittant rectionem, cogantque renitentes, ut eorum justis obsequantur, qui hoc legitimum nacti sunt imperii jus. Hinc omnibus nota est justa imperandi potestas, sicubi ex ipse imperii delati forma & modo satis constet, nulla fore imperantibus ad peccandum invitamenta, aut spem saltem nullam aut exiguam, imperio sibi permisso in populi perniciem abutendi. Hinc etiam cuique notissima est legis vis & natura, quæ est "jure imperantis voluntas," "sub-

“ subditis declarata , actiones alias jubens ,
 “ alias vetans , praemiis propositis & poenis . ”

II. QUUM autem constet ; Deum esse & optimum & maximum , constabit etiam , ad omnium communem , & cujusque propriam pertinere foelicitatem , ut omnes Deo , sive jubenti , sive vetanti , pareant ; cui sanctissime devinciuntur , ab ipso creati , conservati , bonisque plurimis munificentissime cumulati . Constat etiam , omnia jussis Dei adversantia , communi etiam adversari foelicitati , animumque , prodere ingratiſſimum . Unde & manifestum est , Deum jure pleno , virtutibus suis perfectissimis innixo , imperium sibi in omnes vindicare .

Ast quum homo , ne suae quidem prudentiae , multo minus stabilis & sincerae bonitatis , fidem apud alios facere queat ; quippe quam saepe imitaretur obscura malitia , nullo certo indicio a vera bonitate discernenda , siquidem ea ratione ad imperia ascendere daretur : quumque nullum imperium suspectum & formidatum , populo de sua salute dubio , utile aut laetum esse possit ; non ex prudentiae suae aut bonitatis opinione eximia , recte imperium sibi arrogabit homo , si absit eorum consensus qui imperio subjiciuntur , neque ipsis satis tantum sit , ne potestas assumpta in populi perniciem convertatur .

III. QUUMQUE porro hominum fabricator Deus , cum recti & honesti sensum nobis inseruit , easque rationis vires , quarum ope , observata nostra , rerumque aliarum naturam , intelligere possimus quatenus communi omnium , & propriae cujusque inserviant utilitati .

tati, quatenam eidem obsint; & simul perspicere, benigna vitae officia, ipsi, qui iis fungitur, fore plerumque utilia, contraria vero inutilia; obtinebunt haec omnia rectae rationis praecepta, sive *dictata practica*, vim legis a Deo iussae, sancitae, & promulgatae.

- In omni lege duae sunt partes, *praeceptum*, & *sancitio*. Prius jubet aut vetat: posterior monstrat praemia iis tribuenda qui legi paruerint, poenasque eos manentes qui eam violaverint. In legibus civilibus, praeter praemia quibusdam propria, hoc commune est, ut qui paruerint, omni civium jure & communibus vitae civilis commodis, fruantur. Poenae verbis disertis plerumque sunt annexae. Legum naturalium sanctiones innotescunt, quomodo & praecepta. Omnia nempe animi gaudia, spesque laetae, virtutes sua natura comitantes; omnes item utilitates, sive sponte ab honestis officiis nascentes, sive ab hominum comprobatione & benevolentia sperandae, sive ab ipso Deo; sive in hac vita, sive in illa quae insecutura est; sunt legum naturalium praemia. Poenae sunt, mala omnia interna aut externa, ex vitiis sua sponte nascentia, animi morsus, inquietudines, ipsique metus molestissimi; omnia denique, quae a Deo, hominibusve infensis, recta docet ratio, esse metuenda.

IV. LEX etiam divina, pro varia promulgandi ratione, vel est *naturalis*, vel quae *positiva* dicitur. Naturalis per rationem, rerum constitutionem observantem, *innotescit*;

par

positiva, signis institutis, voce, nempe; aut scripto promulgatur.

Leges voce promulgatae aut scripto, sunt ratione materiae, vel *necessariae*, vel *non necessariae*. Utilitatem aliquam communem spectare debet, & solet, omnis lex. Aliae tamen leges monstrant ejus consequendae rationes unicas & necessarias, adeo ut contrariae leges inutiles essent aut pestiferae; aliae, inter diversas rationes, quarum nulla omnino incommoda, optimas eligunt; aut inter aequae commodas, unam; ubi exigit vita communis, ut in una quadam plures conveniant. Quod usu venit in locis, temporibus aliisque ejusmodi constituendis, ubi pluribus communē negotium simul est obeundum. Hae dicuntur etiam, ratione materiae, *positivae*; illae *naturales*.

V. LEGES fere omnes, praecipue naturales; totum respiciunt populum, vel omnes ex certo ordine. Inter homines nonnunquam feruntur privilegia, eaque vel in gratiam, vel in odium. Est privilegium, lex privata, unum aut paucos respiciens. Si ob merita praeclara, in gratiam feratur privilegium, neque communi obsit utilitati, est justum. Incidere potest, licet rarius, ut in odium scelerati & malitiosi, justum irrogari possit privilegium.

Aequitas, sive *Ἐπιεικεία*, est legis correctio & emendatio, ubi verba, legum causis non sunt adaequata; magis, utpote, aut minus quam par est porrecta. Locum habet hoc aequitatis genus, tantum in legibus quae verbis enunciantur. Lex naturalis, non ver-
bis.

his; aut ratione duce, omnia ex aequo & bono determinat.

VI. *Dispensationes*, quas vocant, invexit *ius canonicum*, quibus aliquis legibus solvitur. Harum varia sunt genera; dantur enim exemptiones, sive immunitates, vel a praecepto, vel sanctione. Ubi quidem ita delicti admitti datur venia, aut tollitur sanctio, ut communi interea satis consulatur utilitati, legumque conservetur vis & majestas; nihil est in eo iniquum. Istiusmodi dispensationes nunquam largiendi potestas, summis plerumque permittitur civitatum rectoribus. Praecedens vero, a praecepti iusti vinculo immunitas, aegerrime admittenda.

Ast (1.) nulla intelligitur esse dispensatio, si quis, eo usus jure quod ipsi leges tribuunt, aut potestate quavis sibi per leges permessa, vicini perimat obligationem, aut novam ipsi imponat. Ut si creditor debitum remittat; aut civitatis rector ea agat quae jure potest, per se, vel per alios suo mandato instructos.

(2.) Legibus aliquando minime iniquis, sive divinis, sive humanis, datur quibusdam immunitas a poenis externis, quas actionibus parum honestis promerere; ubi pro populi hebetudine, vel moribus pravis, non alia ratione, graviora praecaveri possunt mala. At neque hoc volunt esse *dispensare*.

(3.) Nulla rectoris cujusvis permissione, aut jussu, vel pravi animi motus fieri possunt boni, vel ex bonis mali: neque magis immutari potest actionum, ex animi virtutibus aut vitiis manantium, natura. Dispensationes

nes igitur a praeceptis, quas voluit canonici ei, tantum sunt justae, quando leges ipsae sunt aut improbae aut stolidae: quarum ingentem farraginem iniecit jus canonicum.

VII. Jus naturale, quoniam legum multitudinem in corpus quoddam compositam sonat, aliud dicitur *primarium*, aliud *secundarium*. Non tamen ex propositionibus evidentibus & noeticis, constat prius, neque ex dianoeticis solis, posterius: quae enim ex certis sequuntur praemissis conclusiones, pariter sunt certae & immutabiles: neque alio sensu est utilis haec distinctio, quam quam, quae ad vitam tolerabilem sunt omnino necessaria, praecepta dicuntur primaria; quae autem ad vitae ornatum, & uberiores foelicitatem faciunt, secundaria. Neque in foro Dei, sunt haec prioribus mutabiliora; quamvis violentibus saepius detur immunitas a poenis externis.

Ex iis quae in libro superiore sunt dicta, patebit officia nostra omnia, prout lege quadam naturali, a Deo praecepta, duabus monstrari legibus primariis; quarum prima est, *Deum esse colendum*, cum quo conjunctum est, quod ei in omnibus sit obsequendum.

Altera est, *communi omnium utilitati & foelicitati, & singulorum quorumvis, dummodo ea communiori aut majori non adverteatur, esse prospiciendum*. Quod ut fiat, hominum societas & conjunctio amica est omnino tuenda & conservanda, ut ex mox dicendis patebit. Hac autem de causa, actiones omnes, quibus quisquam sibi, aut suis ita benefacit, ut aliorum utilitati non obsit, sunt

sunt omnino licitæ; quum, qui uni prodest parti, caeteris inviolatis, toti etiam profit societati. Deinde, quum sint utilitates plurimæ & voluptates, quas sibi aut suis, in certo rerum statu, comparare possunt homines, quasque iis salvas præstari, nec ab aliis hominibus impediri, auferri, aut intercepti, humanæ interest societatis; quum id ad amicam hominum conjunctionem conservandam pertineat; ad has utilitates aut voluptates capiendas, censentur homines habere iura, secunda, quam diximus, lege naturali planè constituta, aut munita: quippe quæ jubeat & confirmet, quæ quicquam ad communem omnium, aut singulorum, ubi nemini nocetur, conferunt utilitatem: hæc igitur omnia jurè fieri dicuntur. Vix idcirco commodius tradi poterunt leges naturæ, quæ dicuntur, speciales, quam explicando omnia quæ vel singulis hominibus, hominum coetibus, aut denique humano generi competunt, aut competere possunt iura; quæ omnia lege aliqua speciali sunt munita.

C A P U T II.

De JURIS NATURA & Divisionibus.

PRAETER eam juris significationem, quam memoravimus, alia est ejus acceptio; *qualitatem quandam moralem* homini competentem notans. Qua autem ratione, ex recti & honesti sensu, oriatur hæc juris notio, nulla legis cujuslibet habita ratione.

fatis

fatis est dictum. Cognita autem lege naturali, quae omnia continet rectae rationis praecepta, sive dictata practica, expeditiores erunt, & breviores rerum moralium definitiones, quum ad legem referuntur; atque eundem praestabunt usum, si modo hoc teneamus, leges omnes naturales, communem omnium utilitatem, & singulorum, communiiori utilitati non adversantem, unice spectare.

Jus igitur est, “*Facultas homini lege concessa, ad aliquid agendum, habendum, aut ab alio consequendum.*” Non tamen juris omnis notio primaria includit vel legis concedentis rationem, vel communis utilitatis ab eo proventurae. Recti enim & honesti sensu, atque sensu cujusque communi, comprobabitur, quicumque, nemine laeso, vel sibi vel suis prodest, sive agendo, sive occupando, ante legem ullam, aut communiorem utilitatem spectatam. Ex singulorum foelicitate exsurgit communis omnium foelicitas. In suam cujusque, & suorum utilitatem, cuique inseruit Deus, naturales appetitus & caritates; comprobantur etiam, aut saltem non damnantur, conatus ex his orti; idque per se, ubi non alterius adversantur utilitati, neque sensui aut appetitui nobiliori obstare videntur. Hinc & jure suo quisque ea agere aut occupare censetur, ex quibus nullum aliis oritur damnum: ipsi vero qui agit aut occupat, iisve quos caros habet, nascitur emolumentum.

Hoc tamen omnino tenendum, nullum esse jus privatum, ad quicquam agendum,

F

ha-

habendum, aut consequendum, quod communi omnium utilitati est contrarium: haec enim omni, sive singulorum, sive coetuum, juri, modum ponere debet.

II. QUUMQUE hominum salutem, ne de vita dicamus copiosam & jucundam, necessaria sit plurium conjunctio, ubi vigeant commercia, & mutua auxilia; (quod quidem satis notum est omnibus, neque disputatione eget) quae ad hominum conjunctionem amicam, & consociationem, tuendam sunt necessaria, ea lege naturali omnino jumentur: quaeque societatis tuendae ratio exigit, ut cuique permittantur agenda, habenda, aut ab aliis consequenda, ea, dicitur quisque, jure suo agere, tenere, aut postulare.

Juri omni respondet lex quaedam, jus illud constituens aut confirmans, atque *obligatio*. Dicimur obligari ad aliquid agendum, aut alteri dandum faciendum, cum internus cujusque sensus eas actiones, aut praestationes, esset comprobaturus, omniaque contraria, tanquam turpia & foeda improbaturus. Eadem ratione intelligitur *obligatio* ad abstinendum: hoc sensu, ante legem latam, intelligitur obligatio. Alia vocis acceptione, omnis referenda est ad legem obligatio, & praecipue ad divinam; quum scilicet notat "gravissimum, ex suae utilitatis ratione, invitamentum, ad aliquid agendum, aut omittendum, homini propositum:" quod legibus praecipue fieri potest divinis. Atque huc recidunt fere omnes obligationis definitiones, quas afferunt illi, qui eam omnem ex legibus ortam volunt: neque aliud
fo-

sonant metaphorica illa ; *vinculum juris, necessitate astringens ; aut, necessitas absoluta homini imposta.*

III. JURA, pro diversa ad societatem tuendam & excolendam necessitate, dividuntur in *perfecta & imperfecta.* Priorum tanta est necessitas, ut, iis communiter spretis & violatis, disturbanda foret omnis hominum societas & conjunctio. Sunt igitur hujusmodi jura omnibus per vim conservanda & defendenda; eorumque violatio poenis gravissimis est coercenda.

Imperfecta quae dicuntur jura, ad societatem excolendam & ornandam, plurimum nonnunquam conferunt; atque ad ea praestanda, quae jure imperfecto exiguntur, sanctissima saepe est obligatio; sunt tamen ejusmodi, ut graviora sequerentur incommoda, si non cujusque pudori & honestati, haec permittantur praestanda, aut negligenda; in his cuique religiose observandis, & praestandis, euecent illae bonorum virtutes, quibus praecipue laus & gloria comparatur.

Non vero facile definiuntur limites inter jura omnia perfecta & imperfecta. Sensim enim, & per innumeros gradus, ascendimus a levissimo quoque jure imperfecto, per graviora & sanctiora, ad ea quae a perfectis vix fecerni possunt; prout varii sunt hominum necessitudines, & merita, & dignitates, quibus innituntur jura imperfecta. Debentur viro cuivis innocenti; licet alienigenae, quaedam humanitatis officia; sanctiore jure ea postulet civis, aut vicinus; multo sanctiore propinqui, amici, fratres, parentes; quae

tamen omnia inter jura recensentur imperfecta.

Tertium addi potest, juris fucati potius, quam veri, genus, quod dicitur externum; quum, scilicet utilitatis cujusdam remotioris ratio exigit, ne impediuntur homines quaedam agere, possidere, aut ab aliis deponere, quae tamen parum honeste, aut non sine turpitudine, in ea causa, agi, possideri, aut flagitari possunt. Hae juris species inanes, nulli viro bono placiturae, saepe oriuntur ex contractibus temerariis, aut ex legibus nonnquam civilibus, minime damnandis.

Patet interea, nullam esse posse pugnam inter vera jura, sive perfecta, sive imperfecta: saepe tamen juri imperfecto obstare potest jus externum: imperfecta autem non sunt per vim asserenda, aut vindicanda; nequit igitur esse bellum utrinque justum.

IV. IN duo etiam genera dividuntur jura, prout alienari possunt, aut non possunt. Prioris generis sunt ea, quae & verè transferre valeamus, quaeque translata, aliquem praebent in vita usum. Ubi alterutra deficit conditio, alienari nequeunt jura. Patet igitur internas animi, de religione & cultu Dei, sententias, & affectus internos, quum utraque deficiat conditio, ab omnibus pactis & legibus esse immunes: suo enim cuique judicio necessario utendum; neque utile esse potest, quemquam contra animi sui sententiam, quicquam profiteri; aut in Deo colendo ea agere, quae ipse putat esse impia aut vana.

Ex generali hac de jure doctrina, efficitur duo esse primaria, in societate tuenda, praecipua.

praecepta. (1.) “ Nequis alterum laedat; ”
 aut dolorem aliquem aut molestiam, homi-
 num societati neque necessariam neque uti-
 lem, alteri creet. Dein (2.) “ ut quisque
 “ pro virili, in communem utilitatem aliquid
 “ conferat; ” suorum saltem, aut vicinorum
 utilitati consulens. Atque qui societatis aut
 systematis parti cuius prodest, nullo aliis in-
 lato detrimento, toti etiam prodest societati.

C A P U T III.

De VIRTUTUM & VITIORUM Gra-
 dibus, inter se comparatis.

CONSCIENTIAE nomen decantatum,
 primario denotat ipsum honesti & turpis
 sensum; aut saltem, hunc ei semper ante-
 cessisse sensum, necesse est; sine quo nulla
 cerneretur honesti aut turpis species. Hoc au-
 tem posito, ratio monstrabit, quaenam sint
 actiones externae, quae laudandas aut dam-
 nandas indicant animi affectiones. Vulgo de-
 finitur conscientia, “ iudicium hominis de
 “ actionibus suis, quod ad moralem attinet
 “ speciem, ” sive de actionibus ad legis prae-
 scriptum examinatis. Dicitur vero actio ho-
 mini imputari, sive laudi aut vitio verti, quia
 ex ipsius voluntate orta, ingenium ejus indi-
 cat esse honestum aut turpe.

Conscientia est vel certa, vel probabilis;
 dubia, vel scrupulosa; quae ex ipsis vocabu-
 lis satis innotescunt. Quum de agendo deli-

beramus, dicitur *antecedens*; quum de praeteritis est iudicium, dicitur *subsequens*.

Viri boni conscientia antecedens, anquirat de momento quod habet actio quaevis, ad omnium, aut singulorum utilitatem; quae bonitas dicitur *materialis*. Ea enim, ratione materiae, est bona actio, quae lege praecipitur, aut communi inservit utilitati, quocunque demum animo fuerat suscepta. *Conscientia subsequens* spectat, etiam, quo animo, quo consilio, actum erat; in quo sita est *bonitas*, quae dicitur, *formalis*. Actio enim, legi in adiunctis omnibus conformis, vel quae ex honestis animi affectionibus profecta est, *formaliter est bona*.

II. QUAE in virtutibus & vitiis comparandis spectantur adiuncta, vel ad intellectum referuntur, vel voluntatem, vel rei ipsius quae agitur momentum, una cum agentis viribus pensitatum.

Hic autem ante omnia constat, eas solas actiones laudi verti, aut vitio, sive imputari, quae ab homine fiunt sciente & volente, quaeque si nollet, non fierent: easque tantum omissas imputari, quae si studium non defuisset, fieri poterant: quae, etiam *liberae* dicuntur, & solae ingenii vel honesti vel turpis, sunt indicia. Necessaria igitur, quae nobis vel insciis, vel nolentibus, eveniunt, non imputantur: neque *impossibilia*, quae dicuntur, ommissa; quae, nempe, etiamsi quis maxime vellet, fieri non poterant. Non tamen idem de iis dicendum, quae ipsum tantum hominis ingenium, aut animi motus vehementiores, fecerunt necessaria; aut quae
ideo

ideo tantum impossibilia sunt., quod ea sit hominis indoles, ut ea neutiquam velle possit.

Quae inviti agunt homines, ea vel vi adacti, ubi valentior renitentis membra impellit; vel ignorantia & errore inducti, agunt, ubi non norunt quid agitur; vel denique sunt *mixta*; ubi quod minime per se gratum est, ad gravius aliquod malum avertendum suscipitur. Quae ab invitis, vi adactis, fiunt, soli cogenti imputantur: quae ab ignaris, tunc tantum imputantur, quum ignorantia est culpanda. *Mixta* omnia imputantur; sunt enim libera, quippe ab agentis arbitrio profecta. Imputantur autem in malam partem, aut bonam, prout quae ex actione nascuntur mala, sunt iis quae avertuntur, majora, aut minora. Mala verò turpia, malis physicis sunt multo graviora.

III. QUAMVIS autem in ipsa voluntate, ejusque motibus, praecipuè, sita sit omnis honestas aut turpitudine; ipsius tamen rei, quae agitur, ignorantia, actionis speciem moralem afficiet. Quamvis enim, mala appeteret vir optimus, si modo ipsi bona videantur, & honesta; error tamen aut ignorantia saepe haud culpâ vacat, si modo *voluntaria* sit, & *vincibilis*; quum, nempe, diligentia, ut a viris probis fieri solet, adhibitâ, verum innotuisset. Quae *involuntaria*, & invicta est ignorantia, ab omni culpa vacat.

Voluntaria, deinde, vel est *affectata*, quam dicunt, ubi animo destinato, verum exquirere nolumus; vel *supina*, ubi socordes, & de officio praestando improvidi & incauti, ani-

num ad eam rem non advertimus. Prior turpitudinem neque tollit neque imminuit: posterior paulum imminuit; idque prout major minorve fuerat socordia & negligentia; faciliorque, aut minus facilis, officii cognitio.

Involuntaria est ignorantia, vel *in se, sed non in sua causa*, vel *& in se, & in sua causa*. Prior est ubi verum, inter agendum, scire nequit homo; poterat tamen scivisse, si debitam antea adhibuisset diligentiam, qualem solent viri probi: posterior, quum ne ea quidem adhibita, verum scire poterat. Haec autem sola, non illa, ab omni crimine excusat. Quamvis, enim, in eo nulla sit turpitudinis, quod ea nunc agat homo, quae sibi recta videntur; hic tamen error, eum prioris arguit negligentiae, quae ingenium prodit parum honestum.

Ignorantia est vel *juris*, vel *facti*. Quae divisio, in legibus positivis, praecipue locum habet: prout ignota est aut lex, aut rei quae agitur natura. In lege naturali, ipsa rei naturam probe perspecta, cum effectis, & eventuum consecutione, utilibus aut nocituris, lex ipsa innotescit.

IV. **QUAESTIONIBUS**, quae de conscientia errante moveri solent, hinc responderi poterit.

(1). Ipse error, aut legis naturalis ignorantia, non raro est culpanda; diversissime tamen, pro diversa hominum perspicacia, & solertia; diversisque, veri cognoscendi opportunitatibus; & perinde ut facilius est, vel minus facilis ipsarum legum cognitio.

(2) Quae

(2) Quae turpia credimus, reclamante conscientia agere, aut quae videntur honesta omittere, quia pravum indicat ingenium, in quo non dominatur honesti amor, semper est damnandum; variis tamen gradibus, pro delicti admitti turpitudine diversa, aut officii omitti dignitate; rationum insuper, quae ad peccandum impulerunt, gravitate aut dignitate. Saepe enim gravissimorum malorum metus, saepe amicitia, & parentum amor, σοφῶν dicta, saepe ipsa patriae caritas, homines, ad iniqua impellunt; quae omnia non parum actionis turpitudinem imminuunt.

(3) Quanquam qui conscientiae erranti morem gerit, non in eo peccat, quod id facit; non tamen est a crimine penitus immunis; quum ipse error sit culpandus. Culpa tamen gravior est aut levior pro ipsa errorum natura. Alii enim errores, per se, animum produunt turpem, odio, superbia, aut saevitia agitata: alii vero negligentiam solam, aut honestiores animi propensiones haud satis valuisse, indicant.

(4) Magis plerumque peccat qui conscientiae renititur erranti, quam qui ei obsequitur. Uterque erroris culpa tenetur; prior vero, etiam prodit honesti curam exiguam, & magnam legum divinarum incuriam. Ubi vero humaniores animi motus, conscientiae obstabant erranti, imperia aliorum, non veram rei honestatem aut bonitatem spectanti, & confusa fallacique ejus umbra deceptae; ingenium nonnunquam videbitur minus depravatum, ex eo quod e-

gerat homo, contra quam istiusmodi conscientia monuerat, quam si ei paruisset.

V. QUAE ad voluntatem pertinent adjuncta, in actionibus inter se comparandis, spectanda, ex supra dictis intelligi possunt. Quum honesti sint animi motus benigni; turpes, maligni; immo nimia philautia, aut nimiae humiliorum voluptatum appetitiones; interque affectiones benignas, laudabiliores sint stabiles magis & tranquillae; & tranquillarum, honestissimae, quae patent latissimè.

1. Officia igitur deliberata, consilioque stabili suscepta, iis quae ex perturbato quovis, & brevi amoris nascuntur aestu, sunt honestiora.

2. Turpiora pariter sunt delicta & injuriae, quae destinato consilio, aut odio fiunt inyeterato; quam quae ex ira, metu, aut vehementiore fluunt cupiditate. Actionum turpitudinem imminuunt plerumque, vehementiores istiusmodi perturbationes; non tamen penitus tollunt: quum, cui cordi est honestas, quique seriò hoc ageret, motus hocce reprimere possit, eoque saltem, ne in actiones prorumpant externas.

3. Eadem benefaciendi studia, aut aequale patentia, ab omnibus, quamvis virtute paribus, non sunt expectanda; quum adeo diversa sint hominum ingenia, vires, opportunitates, otia, aut negotia.

4. Inter arctiores animi affectiones benignas, non leve est discrimen, pro variis amoris causis, quarum aliae aliis multo sunt honesti-

nestiores, Quae ex nostrâ, cum alterius utilitate, conjunctâ, oritur benevolentia, quamvis turpitudine vacet, nihil tamen habet praeclari; quam cadere in hominem turpissimum, & erga turpissimos exerceri, queat. Neque praeclara est ea caritas quae inter sanguine conjunctos, aut amantes, intercedit. Perturbati fere sunt hi motus, arctisque limitibus inclusi: atque ita nati sunt homines, ut qui nihil altius sapiunt, his non careant. Nihil tamen magis contra naturam, nihil turpius, quam ut haec inter necessarios omnino desiderentur. Durus sit omnino & ferreus oportet, qui ne ex causis quidem hisce naturalibus, omniumque validissimis, concipit animum benignum.

Praeclarius paulo, ea quae ex beneficiis acceptis oritur benevolentia, & gratiae referendae studium, ubi abest fucata omnis, novis beneficiis captandis destinata, amicitiae simulatio. Huic affinis est miserorum commiseratio, & sublevandi studium. Arctiores tamen sunt & hae animi propensiones: qui validis hisce causis non commovetur, nemo est, nisi omnem simul exuerit humanitatem. In hujusmodi officiis vulgaribus non admodum elucet virtus; in iis tamen neglectis aut detrectatis, summa turpitud.

Praeclarius longe est ea benevolentia & caritas, quam morum allexit similitudo bonorum. Ostendit enim acriorem honesti sensum, & amorem, sua sponte, ad plures pertinentem, in quibus similis est virtutis significatio. Huic autem praestat amor patriae
al-

alte infixus ; omnium tamen pulcherrima , ea stabilis animi prudentis affectio , quae universum benevolentia complectitur humanum genus ; & singulis oblatâ occasione consulit.

Exigit autem , quod facile , patet , communis utilitatis ratio , animi appetitionibus , & naturae instinctu , commendata , ut quisque , quoad patitur communis utilitas , sui , eorumque quos sibi commendarunt necessitudines arctiores & naturales , curam habeat praecipuam ; utque in officiis huic curae consentaneis , plerumque occupetur : quibus nempe solis , hominum pars longe maxima , communi utilitati inservire possint.

VI. HAEC in universum tenenda , quo arctiore & validiore naturae vinculo , adstringimur ad officia quaevis , eo minor erit in iis servatis honestas , & major in neglectis turpitude. Quo sanctiore juris vinculo tenemur , quo pleniore jure postulatur officium , eo minus laudabile est praestitisse , magisque vituperabile praetermississe , aut detrectasse. Quo debiliore jure postulari poterat officium , eo minus est flagitiosum detrectasse , eo honestius ultro praestitisse ; si modo adsit sanctiora officia praestandi cura major , pro eorum sanctitate.

In actionibus & consiliis damnandis , minor , caeteris paribus , erit turpitude , quo speciosiores causae ad peccandum impulerunt. Patriae amori posthabuisse eam justitiam , quae & exteris omnibus consulit ; aut patriae utilitatem , amicorum aut bene de nobis merito-

ritorum , utilitati posthabuisse , non perinde foedum , ac si quis suae haec utilitati posthabuisset , aut voluptati ; quae causa est omnium infima.

Quantum ad actionem simpliciter bonam , hominem incitaverit suae utilitatis appetitio , tantum praeclarae speciei deteritur ; & nullâ alia re expetitâ , nulla manet laus , licet actio sit licita.

Ubi suae utilitatis ratio , quae ejusmodi est , ut virum etiam bonum non parum commoveret , hominem ad peccandum incitaverit ; turpitude , eâ de causa imminuitur. Animi autem motus perturbati , quos graviora excitare solent mala imminetia , virum bonum magis concutiunt , quam quae spectant utilitatum novarum , aut voluptatum adeptionem : multo igitur magis , delicti turpitudinem elevat. Voluptatum autem appetitiones nimiae , sunt per se turpissimae , indicantes levissimam & vilissimam animi partem , caeteris prorsus dominari.

Si quis officia praeclara , sibi damnosa , aut multo cum labore & periculo conjuncta , suscipiat ; ea tanto sunt honestiora. Quum vero aliorum utilitatem praecipuè spectent virtutes praeclarae ; ad suae voluptatis , aut utilitatis , aliorum spectantes illecebras spernendas , animum suum confirmare conabitur vir bonus : quod optime fieri potest , ubi haec altè menti insident , Dei opt. max. providentia mundum administrari , bonisque omnibus optimè consuli ; unicamque , ad vitam beatam & immortalem , per virtutem patere viam. Has igitur spes eximias , ex animo
minimè

minimè ejiciet : eas vero fovebit & confirmabit , ut in omni virtute sit perfectior & constantior.

VII. QUOD ad rei quae agitur naturam , agentisque vires , attinet ; haec vera videntur. (1) Pro ratione momenti , quod actio quaevis ad communem affert utilitatem , quam expetebat agens , eam , caeteris paribus , esse honestiorem.

(2) Caeteris item paribus , posito quovis actionis momento , ejus honestas , pro virium ratione *inversa* , quae dicitur , major erit aut minor. Id est , majorem ostendit is virtutis indolem , qui in re tenui , opibusque exiguis , beneficentia opulentos aequat.

(3) Eadem ferè de actionum malarum turpitudine dicenda : eam scilicet caeteris paribus , servare rationem detrimenti secuturi *directam* , & virium *inversam*. Id est , turpiora sunt quae graviora post se trahunt damna ; quaeque ab imbecillioribus , contentis tamen nervis omnibus , perpetrata , animum produnt ad nocendum obfirmatum.

4. In aestimando autem actionis momento , spectanda est omnis eventuum consecutio , qui praevideri poterant , quique citra actionem non evenissent ; idque sive sua sponte & consecutione naturali sequantur ; sive intervenientibus aliorum actionibus , quas elicerat haec actio , aut provocarat. Prospiciet enim vir bonus ea omnia , quae ex actionibus suis evenire possunt ; cavebitque , ne quid temerè agat , contra communem utilitatem , aut quòd , ad damnum publicum aut privatum inferendum , ausam est praebiturum ,
aut

aut irritamentum non necessarium.

De actionum eventibus haec tenenda: Commodum publicum, etsi praevifum, non vero inter agendum expetitur, neutiquam actionem honestare, aut laudi verti posse: quum honestam non indicet voluntatem. Damnum verò publicum, quod praevideri poterat, quamvis neque expetitur erat, neque praevifum, actionis turpitudinem augere; quum ipsa, de publicis commodis aut incommodis, incuria & negligentia, sit turpis, debilesque ostendat fuisse affectiones animi benignas.

(5) Neque tamen mala est omnis actio unde damna oritura praevidentur; neque mala omnia quae ex actione eveniunt, quamvis praevifa, eandem turpem reddunt; nisi & propter se expetita fuerant. Ex bonis quippe & malis eventibus, mixtum est omnium ferè actionum externarum momentum. Nulum est vitae institutum, quod non sua habet & commoda & incommoda; quae omnia ad calculos vocanda. Eae igitur actiones, ratione momenti, sunt bonae, ubi commoda, quae sine istiusmodi incommodis parari non poterant, haud parum praeponderant: Eaeque malae, unde incommoda oriuntur commodis plura & majora; aut ubi haec sine illis parari poterant.

(6) In foro Dei tamen, & conscientiae, imputantur haec omnia, non prout re verà eveniunt; verum prout probabiliter sperari poterant eventura. Non enim in ipsis eventibus, sita est honestas aut turpitudine; ast in animi consiliis, & voluntate. Unde pariter saepe sunt in culpa hi, quorum alter, casu, aut

aut aliorum cura impeditus, nemini nocuit, alter verò gravissime. Nequè minus laudandus, qui honesta, pro viribus, etsi frustra, conatus est, quam quibus omnia ex voto contigerunt.

VIII. INTER ea quae voluntatem & agendi vires afficiunt, numerantur habitus, & consuetudines; quae licet *praesentium voluptatum* sensum imminuant, absentium tamen augent desiderium molestum, hominesque ad eas insectandas propensiores reddunt, agendique dant facilitatem. Habitus hi, ut fuerant adsciti, sic actionum intermissione, cautioneque & diligentia, reprimi potest eorum vis, & penitus deleri. Quomocunque igitur, actionis rectae honestatem minuunt virtutum habitus, hominis tamen & ingenii laudem augent. Habitus, contra, pravi, utcunque actionis cujusque turpitudinem minuunt, hominem tamen ipsum turpiorem faciunt, magisque damnandum.

Homini denique laudi dantur aliorum actiones, quin & causarum naturalium & inanimatarum effectus exoptati; quatenus, actionibus suis honestis, aliquid ad eos attulit. Imputantur & damna, ex aliorum vitiis, aut rerum inanimatarum motibus orta; quatenus, vel faciendo, vel non faciendo, secus quam debebat, ad ea quicquam attulit.

CAPUT IV.

De JURE PRIVATO NATURALI:

EX dictis constat, propria singulis officia, non expeditius declarari posse, quam percurrendo diversa quae hominibus competunt jura, una cum iis, quae cuique respondent obligationibus; pro diverso hominum statu, variisque vitae necessitudinibus:

Status est, "Hominis conditio permanens, varia jura, & longam obligationum seriem includens:" Estque vel *solutus & liber*, quem constituit ipsa natura; vel *adventitius*, ab aliquo hominum instituto ortus:

Libertatis solutae & naturalis status est, eorum qui nulli communi hominum imperio subjiciuntur. Qui quidem primus erat; inter adultos, parentum potestate solutos: quem & quoddam hominum genus semper retinebit; summi saltem civitatum diversarum rectores, ipsaeque civitates.

Denominatur status a jure & legibus in eo vigentibus, non ab iis quae, pro hominum pravitate, contra leges fiunt. Est igitur libertatis naturalis status; amicus & pacatus; innocentiae & beneficentiae status; non rapinae, violentus & hostilis. Quod recti & honesti sensus, & suae utilitatis ratio, cuique factis monstrabunt.

Absque, enim, plurium consortio, (quod observasse profuerit, estque in promptu,) absque plurium auxiliis, officiorumque amicum

rum commercio, neque nasci poterant homines, neque conservari, nedum ulla vitae commoditate aut jucunditate frui. Constat etiam, nemini eas esse vires, ut sibi polliceri possit, se alios quosvis devicturum, quos laedere cupit, aut spoliare, quosque, injuriis intentatis, pro eorum super conditione communi curâ, sibi hostes concitaverit. Vix fere quisquam est, cui ad laedendum desunt vires, ubi indignatione justa commovetur: hominumque vires sunt ad laedendum plerumque efficaciores, quam ad alios beatos conservandos. Quae in rebus externis sita est beatitudo, a corporis, ejusque partium omnium, validine pendet; quae infirma & fragilis, vi quantulacunque facile turbatur; resque exigit complures, quae, laedi, interverti, aut corrumpi possunt. Perspecta haec hominum conditio infirma, & incerta, bene sano cuique monstrabit, pacem & amicitiam, quantum fieri potest, cum omnibus esse colendam.

II. JURA, prout lege naturali, vel in singularum utilitatem proximè constituta, vel *universitatis* aut populi, vel in omnium communem, dividuntur in *privata*, *publica*. & *communia*. Jura cujusque privata, primò indicant ipsi cujusque appetitus naturales, & sensus, ea seligentes, quae ad cujusque faciunt foelicitatem; recti etiam honestique sensus, animique motus benigni, hanc facultatem, sibi utilia aut jucunda parandi, cuique permittendam & defendendam, omnibus commendantes.

Primò

Primò, igitur, spectanda sunt naturae cujusque principia : * deliberatio dein revocanda, secundum rectam rationem, ad aliorum majores qualque utilitates, & omnium communem : ut, his non repugnantibus, cuique ea agere, habere, exigere, permittatur, quae nemine laeso, ipsi sunt comodo aut grata.

Singulorum jura sunt vel *naturalia*, vel *adventitia*. Naturalia, nullo hominum facto aut instituto preeunte, cuique tribuit natura. *Adventitia*, ex aliquo hominum facto aut instituto nascuntur.

III. SINGULORUM jura naturalia, sunt vel *perfecta*, vel *imperfecta*. Inter jura cujusque naturalia & perfecta, haec sunt praecipua: (1.) Jus ad vitam, & corporis integritatem (2.) Jus pudicitiae conservandae; (3.) & *existimationis*, quae dici solet, *simplicis*, sive famae viri probi, & hominum societate non indigni, (4.) Jus ad libertatem; sive jus pro suo arbitrio agendi, quaecunque nulla lege prohibentur. (5.) Jus illud etiam in vitam, quod eousque valet, ut possit quisque se, non solum periculis quibusvis, verum & certae morti objicere, ubi id exegerit sanctum aliquod officium, unde major humano generi, aut praestantioribus quibusvis, oritur utilitas, quam quae ipsius vitam compensat; quod & recti honestique sensus, & virtutis amor, cuique commendabit.

Est etiam cuique jus, cujus sensus altè a natura est infixus, suo utendi judicio, in omnibus quae ad officium spectant (quod sine
ulla

* Vid. Grot. de J. B. & P. I. 2. 1.

ullâ alteri illatâ injuria fieri potest) praecipuè vero, de Deo colendo. Contra suum de officio judicium, nemo quicquam recte agit: neque in simulatione aut dissimulatione, ulla est virtus; ast saepe maxima turpitudine. Non igitur in commercia veniunt animi, de religione aut virtute, sententiae. Nullus est ejusmodi commercii usus: neque fieri potest, ut ea judicet quisquam quae alter voluerit. Patet igitur alienari non posse hoc jus; nihilque agere, qui sententias pacisci velint, easve aliorum arbitrio permittere. Finge aliquem temerè judicasse, falsasque fovere de religione sententias; is, dummodo nemini noceat, suo utitur jure externo: id est, graviora longe sequerentur incommoda, si alteri, illum poenis coercere permetteretur, aut malorum metu cogere; ut contrariam profiteatur sententiam.

Est etiam jus cuique naturale, rebus communibus communiter utendi; atque, ut is ipsi pateat aditus, qui caeteris, ad jura adventitia acquirenda; utque cum aequalibus aequaliter excipiatur. Est etiam jus connubia ineundi, cum omnibus qui volunt, si modo sui sint juris, nulloque priore contractu impediti: neque est tertio cuivis, aut homini aut coetui, prohibendi jus. Neque cuiquam, qui nullum nactus est imperium in alios, jus est volentes prohibendi, ne societates quasvis, sui commodi causa, aut commercia ineant innoxia.

Haec cuique competere jura perfecta, monstrabit sensus cujusque, & naturae prima: neque iis violatis constare posset vita inter homines

nes socia & pacata. Ea etiam confirmabit, communis utilitatis ratio, animique affectiones omnes honestiores.

Hoc vero sunt omnes pares & aequales, quod adultis omnibus jura haec naturalia pariter competant, & lege naturali muniantur; quae jubet ut cuique consulamus, quantum communis patitur utilitas; utque tenuioribus & hebetioribus sua tueamur exigua; aequè ac ampliora sua, potentioribus aut solertioribus. Communis etenim hoc exigit utilitas, idque sanctissimè, ne quis mortalium ratione praeditus, nisi sponte sua, aut ob delictum, alienae subjiciatur voluntati, nulla suae utilitatis habita ratione: dummodo magna aliqua populi utilitas, in casu quodam rariore, id non flagitet. Nemo enim adeo est hebes, aut de suis suorumque rebus, adeo securus & improvidus, cui non sit mortis instar, se suosque ex aliena pendere voluntate, & alterius inseruire libidini, gravissimis contumeliis semper obnoxios. Naturâ igitur nemo est servus, nemo dominus. His tamen non obstantibus, plura sunt prudentioribus & melioribus, jura imperfecta, quae aliis non competunt; majorque iis cultus debetur, & officia prestantiora.

Quum verò nulla sint indicia certa, aut criteria, quorum ope inter omnes convenire possit, quinam hominum, sunt caeteris solertiores & meliores; quumque & hebetiores, praestantem sibi saepe arrogant prudentiam; omniumque pessimi malitiosè saepe simulent probitatem & bonitatem, a verâ haud facilè discernendam; patet, nullo prudentiae aut probitatis

bitatis obtentu, posse quemquam, jure sibi, in alios invitos, imperium arrogare. Hoc enim communi maxime obesse foelicitati.

V. *Omni singulorum juri imperfecto, respondet obligatio aliqua aut officium, recti & honesti sensu, & communi omnium utilitate, saepe sanctissime commendatum. Haec sunt praecipua. Cuique jus est exigendi ea ab aliis officia, quae accipienti profunt, danti vero neque sunt molesta nec damnosa. Est & cuivis innocuo jus ad humaniora ea officia, quae ipsi multo magis sunt profutura, quam praestantem gravatura. Quae causa praecipue est calamitosi cujusque, aliorum egentis auxilio. Honestioribus, licet non calamitosis, jus est ad aliorum officia majora, ad suffragia, praefertim, quibus ad honores altiores promoveantur. Jus etiam est cuique, non suo merito infami, ut legibus aequis, in societates aut civiles aut religiosas, ad vitam commodiorem, aut magis piam degendam, recipiatur. Jus denique est cuique innoxio, ut humanis & benignis, pariter cum paribus, excipiatur officii; atque cum imparibus, pro ratione dignitatis.*

VI. *DE beneficentia & liberalitate constat, beneficii momentum ad accipientis utilitatem, esse pro ipsius beneficii ratione, accipientisque indigentia, majus vel minus: danti vero graviora esse, aut leviora, beneficia, pro eorundem pretio, dantisque inopia. Unde accipienti egeno saepe sunt utilissima, quae danti opulento sunt minime gravia,*

Beneficentia, quae virum bonum maxime decet, & in qua praecipue elucet virtus, has
habet

habet cautiones : (1.) Ne obsit benignitas & iis ipsis , quibus benigne videtur fieri , & caeteris. (2.) Deinde ne major sit quam facultates , suumque fontem exhauriat. (3.) Tum ut. cuique pro dignitate tribuatur. In dignitate aestimanda spectandi sunt [1.] Mores hominum ; [2] Animus erga nos ; [3] Vitae communitas & conjunctio ; [4.] Et denique officia ante in nos collata. Horum nullum est negligendum , minime quod ultimum posui , quum nullum sit officium gratia referenda magis necessarium , aut vitae hominum magis utile ; ingrato autem animo nihil turpius aut inutilius. Gratiae igitur referendae , ubi simul caetera praestari nequeunt , cedunt pleraque liberalitatis officia.

C A P U T V.

De JURE ADVENTITIO REALI, & RERUM DOMINIO.

ADVENTITIA, quae ex hominum instituto aliquo aut facto oriuntur, jura, sunt vel *realia*, quae dicuntur, vel *personalia*. Illa rem aliquam certam & definitam proxime spectant : haec vero certum hominem sive personam.

Inter jura realia , prima veniant in medium *rerum dominia* : quorum origo & causae declarandae. Monstrant , primò , externi hominum sensus & appetitus , certas res , in vitum & amictum exposcentes ; & mutorum

animalium sensus similes, & appetitus, ad quos regendos aut cobendos, nullam aliam habent facultatem superiorem, monstrant, res inanimas, animalium causâ, a Deo benigno fuisse fabricatas, ut vita foret ipsis laeta & copiosa: animalium autem terrestrium praecipui sunt homines. Hoc etiam confirmabit ratio, docens, quae gignuntur è terra, cito suo sponte interitura, non in alium usum, divinâ bonitate & sapientia digniorem, destinata esse, quam ut animalium, praecipue vero hominum, utilitati inserviant aut foelicitati.

II. QUAMVIS autem, homini innata quaedam bonitas, & commiseratio, ad ipsas pertineat belluas, ab omni in eas retrahens saevitia, quam non exigit gravior hominum utilitas, quorum, cuique major longe est cura, & commiseratio: cernent tamen homines, vitam sibi duram omnino & laboriosam futuram, nisi jumentorum laboribus subleventur. Cernent etiam, jumenta omnia, atque animalium mitiora, quorum hominibus praecipuus est usus, sine hominum provida cura, conservari non posse; hiberna nempe fame, & frigore, aut ferarum vi peritura: neque hominibus, in se conservandis semper occupatis, ubi nullum a jumentis accederet auxilium, mutis animalibus conservandis aut protegendis vacaturum. Monstrat igitur ipsa ratio, animalia mitiora, praecipue quae laboribus ferendis sunt idonea, hominum fidei & imperio esse permissa, ut hominum solertia conservata, curae hujus & custodiae, laboribus suis, persolvant mercedem: atque hac
ratione

ratione communitatem quandam, aut societatem, in communem utriusque generis utilitatem, esse constitutam; ubi imperant animalia ratione praedita, & serviunt rationis expertia.

Quae laboribus ferendis inutilia sunt, animalia muta, ab iis, alia ratione, hominibus persolvenda est merces defensionis & custodiae, cum haud levi hominum labore conjunctae; quibus nempe silvestres agri sunt in pascua mitigandi, atque ferae & rapaces beluae abigendae. Lacte nempe aut lana, hominibus persolvenda est ea merces, qui aliam lege, labores iis conservandis necessarios, perferre nequirent.

III. QUIN & si victus, pro hominum numero, ita maligna esset copia, ut plurimis fame pereundum foret, nisi mutorum animalium carne vescerentur: monstrabit ratio, illa animalia haud graviore morte perire, inopinatò in hominum cibum maectata, quam omnibus, ab hominum tutela exclusis, pereundum esset: immò fame, frigore, aut ferarum vi, immaturiùs pleraque perirent & saevius. Non igitur iniquè aut crudeliter, at potius prudenter & benigne, agitur, ubi homines hanc leonum, urforum, luporum, canum aut vulturum praedam, saevius perituram, in suos usus intervertunt.

Videmus insuper mutorum animalium genera debiliora, in fortiorum & sagaciorum cibum a natura esse destinata. Quo eorum usu hominibus negato, & pauciora istorum generum propagarentur & conservarentur; eorumque animalium vita minus foret tuta aut

copiosa. Exigit etiam universorum animalium utilitas, ut conservetur & augeatur genus ratione praeditum, nobilioris foelicitatis aut miseriae, & diuturnioris, capax; quamvis inferiorum animalium imminutionem exigeret praestantium conservatio. Haec omnia satis docent & confirmant jus illud, humani generis commune, ad omnem ex rebus inferioribus, etiam animatis, fructum capiendum. Omnis tamen in bruta animalia saevities, hominibus inutilis, est omnino vituperanda.

IV. DOMINII vero privati alia est ratio. Dominium primum & illibatum, "Jus ad omnem rei usum capiendum, eamque pro arbitrio alienandam" notat. Infitae sunt cuique solertia quaedam & vires, ad res aliquas occupandas idoneae; atque ad agendum proclives sunt homines. Arctiores animi affectus benigni, una cum philautia, quemque incitant, ad res, sibi & suis necessarias, anquirendas & occupandas; in istiusmodi solertia & industria delectatur gnavus quisque, & strenuus; & in eo sibi plaudit, quod suo labore, amicorum officiorum materiam comparavit. Docet recti honestique sensus, inhumani esse & maligni, alteri, res ejus labore partas aut excultas eripere, cum possit quisque, suo se labore sustentare. In promptu est, fructus sponte nascentes ne vel centesimum quemque alere posse: omnium igitur labore & diligentia, conservandum est humanum genus. Quod igitur est diligentiae fovendae necessarium, est & humano generi conservando necessarium: citra vero dominium, ex labore in rebus occupandis & excolendis impenso,

or.

oriundum, non amplius philantropia, aut arctioris caritatis stimuli, homines ad labores perferendos incitabunt: neque quidem ipsa, quae latissimè patet, benevolentia; quum omnium intersit, ut omnes pro virili, labores vitae necessarios ferant. Nemo autem impenderet labores, si non ipsi proprius esset rerum suo labore partarum usus; aliter enim, ignavis & nebulonibus, operum patientes omnes, & strenui, praedae essent & ludibrio.

Neque quidem alia ratione, jucunda erit hominum vita, aut vigebit omnium diligentia & patientia, quam cuique permissio omni, rerum, quas suo labore paravit & excoluit, usu; & facultate libera, iis, quos habet carissimos, de eo quod ipsi superest, gratificandi. Hinc & jucundi fient labores & honesti; vigebunt amicitiae, & mutua bonorum officia; atque sua inopia, & ignavi, ad labores perferendos cogentur. Neque sperari poterit in vita civili, ea continua magistratuum cura & fides, quae cunctos, ad labores debitos in commune conferendos, adiget; atque res communes, cuique, pro indigentia & meritis, sine gratia aut odio, distribuet. Neque, si ita se res haberet, in imperantium fide & prudentiâ ea esse posset civium fiducia, quae aequè jucundos redderet labores, ac ubi cuique, pro suo iudicio, res suo labore partas, suis impertire permissum est.

CAPUT VI.

DE DOMINII ACQUIRENDI
RATIONIBUS.

DOMINIUM est vel primum, vel derivatum. Primum, quod ex rerum antea communium occupatione oritur & culturâ. Derivatum, quod a priore domino, ad novum est translatum.

Qui res sua sponte, sine cultura, homini utiles, aut jucundas, sive pro naturali sui conservandi appetitu, sive animo in alios benevolus, primò occupavit, primus eas oculo cernendo, manu, aut instrumento quovis, mox arrepturus, vel sua solertia & labore includendo; aut quacunque ratione, humanis usibus propius admovendo; ideo censetur earum dominus, quoniam si alius quispiam, qui suo se labore sustentare posset, res ita occupatas huic eriperet, ipsiusque spes & conatus redderet irritos, ab omni humanitate recederet, societatem vitæ abrumperet, & perpetuis contentionibus materiam esset præbiturus. Si quis enim, huic aliquid occupanti, illud rectè nunc posset eripere; simili jure poterit & aliud denuo. Quod huic eripienti est jus, alii cuivis, in simili competet causâ. Hac ratione omnis occupantium labor irritus fieri posset, ipsique ab omni rerum usu excludi, nisi perpetuis se bellis defenderent.

Nu-

Nugantur illi, qui somniantes rerum dominia, physicas quasdam esse qualitates, aut vincula inter res & dominum, in eo disputant, non tantam esse primò videndi, tangendi, ferendi, aut includendi vim, ut sancta constituat dominii jura; quique quaestionem moveant, quænam harum rationum vim habeat maximam. Enimvero; dominii causas investigantes, non aliud quaerimus, quam ut cognoscatur, in quibus causis & adjunctis, humanum sit, & erga singulos æquum, & simul hominum consociationi tuendæ idoneum & necessarium, ut uni permittatur omnis quarundam rerum usus, cæterique ab eo arceantur; quo ipso cognito, munitur via facilis, ad dominii acquirendi rationes & regulas cognoscendas.

II. DE diversis occupandi rationibus, ita statuendum videtur; inhumanum esse & iniquum, nulla premente necessitate, aliorum innocuos labores, inchoatos, nec dum intermissos, impedire; eorumve fructus, præmatura nostra occupatione, intervertere. Si quis igitur res sibi anquirens necessarias, rem aliquam prior vidit, confestim arripiturus, aut persecuturus, qui in simili non fuerat causa, inique ageret & inhumaniter, si celerius currendo rem prius arriperet, quam antea non quaerebat. Si plures simul, res sibi necessarias anquirentes, eandem rem viderint, ea erit his omnibus communis, quamvis unus primus arripuerit, nisi legibus civilibus, aut moribus, aliter sit constitutum. Si unus prior viderit, confestim arripiturus, alter vero prioris consilii gnarus, similes tamen
ipso

ipse res anquirens, rem prior arripuerit, ea res videtur communis. Nulla enim stant ab una parte causae magis humanae, quam quae ab alterâ. Si quis suo labore aut solertia feras incluserit, irretiverit, aut captu faciliores fecerit, eas huic eripere nulla premente graviore necessitate, iniquum esset & inhumanum; licet neque primus eas vidisset, neque attigisset. Si pluribus innotuerit rem quandam esse dominio vacuum, & cuius occupaturo patere; pluresque, non hujus consilii sibi mutuo consilii, eam occupare simul statuerint, & conati fuerint; eo quidem more, qui communi hominum consensu invaluit, dominus erit qui primus advenit: ubi autem nihil in mores est inductum, res omnibus, citius aut serius occupantibus, esset comunis, aut communiter habenda, aut inter hos plures, pro ratione operarum & impensarum, quas prudenter & bona fide, in ea occupanda, singuli contulerunt, dividenda; siquidem eorum nulli defuit bona fides, aut justa diligentia. Immo, etsi plures consilii hujus mutuo sibi consilii fuerant, recte tamen omnes occupant, & dominium obtinent commune. Neque tardioribus citra culpam, aut iis qui strenuam navantes operam, casu quodam impediabantur, aditus ad rem communem est praeccludendus.

In causis hujusmodi spectandum, primo, si quae humaniores suadeant rationes, ut uni prae caeteris faveatur; haec imprimis ne innocuorum aut honestorum laborum fructus intervertantur, aut probi & industrii spes & conatus fiant irriti. Si omnibus faveat haec

ratio, res debet esse omnibus communis. Si qui casus rariores ancipiti ansam praebeant disceptationi; si res quaedam neque communiter haberi, aut sine dispendio dividi, aut commode distrahi possint, hominum conventionem, aut pro more instituto, dominium illi assignandum, cui favent istiusmodi adjuncta, quorum ea est vis, ut lites inextricabiles & bella praecavere valeant. Atque ideo tantus ubique favor comitatur prius occupantem, aut qui rem palam emerat, & cui palam fuit tradita: atque haec publica exigit utilitas.

Si inter se plures pacti fuerint, rem fore illius qui primo occupaverit; & de occupandi modo pacisci oportebat: de quo si nihil convenerat, plures occupandi rationes censeri possunt pares, & commune erit dominium. Haec ad pacem tuendam sunt aptissima.

III. QUUM autem homo sit naturâ sagax & futuri providus, non solum in praesentem sui aut suorum usum, recte res occupabit, verum & in futurum, ubi alii gravi non premuntur necessitate. Quumque res plurimae, ut hominum usui uberius & diutius inserviant, longa egeant & laboriosa cultura; quo ad eam adhibendam incitentur homines, ipsis perpetuus earum rerum permittendus est usus, siue dominium perpetuum, laboris & solertiae naturale & justum praemium. Quâ in causa sunt arva, pascua, vineae, oliveta, pomaria, horti, jumenta, & his similia plurima.

Inchoatur autem dominium, inchoatâ rerum prius communium cultura; plenum est, quum

quum designavit occupator quousque, per se, vel per alios sibi adsciscendos excolere & velit & possit. Iniquum enim est, aut impedire labores innocuos, aut eorum fructus intervertere.

Terminatur vero dominium, aut occupandi jus, occupantis, eorumque, quos sibi adsciscere potest, excolendi viribus. Neque primo appulsu in vastam insulam; plurium familiarum capacem, pluriumque cultura egentem, fieri potest unus paterfamilias totius insulae dominus. Quisque recte occupat quantum poterit excolere: inculta manent communia. Neque primo classis suae appulsu, domina fit civitas, vastae continentis, plurium civitatum capax, cui excolendae unius civitatis coloniae neutiquam sufficerent. Recte occupat haec civitas quantum spes est se posse, modico & justo tempore, excolere; suosque jure porrigunt coloni limites, ultra id quod possunt quinquennio primo aut decennio mitigare; neutiquam vero ultra omnem regionis occupatae excolendae spem. Justum autem excolendi tempus, primis occupantibus concedendum, virorum prudentium arbitrio determinari debet; vicinarum, aequae ac hujus civitatis, habita ratione; prout numerosiores sunt, novisque magis indigentes sedibus; aut minus numerosae, civesque laxius habitantes. Ubi novis plures indigent sedibus; recte istius continentis partes incultas, a cultis remotiores, occupabunt aliae civitates, ea inconsulta, aut invita, quae prima partem occupaverat. Neque ea exigere potest, ut hi advenae civili ipsius imperio se subjiciant. Satis est si
aequae

aequae pacis legibus consentiant. Ast prout in liberò populo, justae aliquando sunt leges agrariae, paucorum opes nimias, & civitati periculosas cohibentes; civitatibus ita vicinís jus est, mature praepedire eas unius occupationes, ex quibus, ipsi earum libertati aut majestati, periculum imminere videtur; nisi alia ratione satis sibi cavere poterint. Communi enim utilitati adversatur quam maximè, ut unius civitatis superbiae, avaritiae, ambitioni, aut luxui, aliarum jura, majestas, libertasque, permittantur pessundanda.

Singulis tamen hominibus, ut & hominum coetibus, permittenda sunt rerum quarundam dominia, jure acquisita, supra eum modum, quem exigit ipsorum usus; quum eae commerciis praebent materiam, cum aliis rebus quibus indigent commutandae.

IV. Ex his dominii causis patebit, res usus inèxhausti, ita occupari non posse, ut ab earum usu alii arceantur; praecipue etiam, quod nullo hominum labore, res istiusmodi meliores fieri possint. Si quidem ad tutiorem quarundam usum, sumptus exigantur aut labores, recte hoc exigunt hi, qui utiles eos sumptus aut labores impenderant, ut iis compensandis caeteri, pro rata parte, aliquid conferant. Aer igitur, lumen solis, aqua profluens, & oceanus, omnibus manent communia; quin & freta. Transeuntibus autem recte imponi potest tributum aliquod, ab ea civitate, cujus propugnaculis, aut navibus armatis arcentur piratae, & tutum omnibus per ea freta munitur iter. Quod tamen tributum non est augendum, ultra rationem

H

sump-

sumptuum, omnibus transeuntibus utilium. Cunctis autem permittendus omnis rerum communium usus, qui non etiam vicini soli, ab aliis occupati, usum includit.

Hinc constat, res a Deo hominibus fuisse relictas, in ea communione quae dicitur *negativa*, non *positiva*. Illa est "status rerum in medio positarum, ut occupationi pateant." haec vero "status rerum quae sunt in plurimum "dominio indiviso," ad quas nempe sibi sumendas, sine dominorum omnium consensu, nemini jus est. Recte igitur quivis, caeteris inconsultis, res prius communes occupabit; neque in dominio constituendo, omnium conventionibus opus fuit, de rebus dividendis.

Quae *nullius* dicuntur res, occupationi tamen non patentes, neque omnibus communes, sunt quidem in dominio coetus, aut *universitatis*: ut res *sacrae & sanctae*. *Religiosae* sunt aliquando inter res familiares; quamvis legibus quibusdam superstitiosis, prohibeatur aliquando, ne quis res istiusmodi ad alios usus convertat. Neque enim hae res usum aliquem Deo praestare possunt; neque ipsius jus dominii in omnia, ullo hominum facto augeri potest, vel imminui.

Res publicae, quamvis extra patrimonium singulorum, aut eorum commercia, veniunt tamen in populorum commercia, sive inter se, sive cum privatis: ut *theatra, porticus, viae, balnea*.

Res olim occupatae, communes fieri possunt, si a domino sint projectae, aut postquam vindicare eas poterat, diu neglectae; quod

quod etiam animum abdicandi satis indicare potest. Diuturna harum possessio quemvis constituet dominum. Ubi dominus rei, invitè licet amittat, non apparet, cedit possessori. Sunt autem aliae causae, haud iniquae, cur alia *usucapio*, legibus civilibus in communem utilitatem, & ad fraudes praecavendas constituatur.

Cum solo occupato, occupantur & ea, quorum nullus aliis potest esse usus, sine usu soli; ut *lacus*, *stagna*, & *flumina* ripas occupatas interficientia: inmo & ea, quorum ex usu promiscuè permisso, rebus nostris periculum immineret; ut sinus, longius a mari in agros occupatos recedentes, partesque maris littoribus propiores, unde bellicis tormentis ledi possint res nostrae. Non tamen occupantur fera animalia, quae sponte se subducere possunt, & in quibus custodiendis, aut includendis, nullus est impensus labor. Licet rectè alios ab aucupio, venatione, aut piscatu, in solo nostro, possimus arcere.

V. *ACCESSIONES* appellantur, omnes *fructus*, *incrementa*, *alluviones*, *commixtiones*, *confusiones*, *specificaciones*, quae dicuntur, & *méliorationes*: de quibus haec regulae facillimae.

1. Rei nostrae *accessiones* omnes, quae nullam alterius rem aut operam includunt, sunt nostrae; nisi quis alius jus aliquod rectè acquirit, nostro derogans aliquid dominio.

2. Ubi citra dolum malum, aut culpam, plurium res aut operae, ad rem aliquam conficiendam, aut constandam concurrerant, aut rem fecerunt meliorem, dominium est

hisce pluribus commune, pro rerum aut operarum quas singuli contulerunt, ratione. Res igitur ipsa est his communiter, aut vicibus alternis, in eadem ratione, utenda; aut inter hos ita dividenda, si sine dispendio hoc fieri possit.

3. Quorum si nullum possit fieri, qui minore cum incommodo, re communi carere possunt, eam cedere debent magis indigenti, acceptâ compensatione, a viro probo definiendâ.

4. Ubi *dolo malo*, aut *culpa lata*, res aut opera aliena rei meae est immista, unde mihi fit minus utilis; ejus pretium ab eo, qui dolo aut culpâ, rem meam contrectavit, est mihi praestandum; immo praestandum quod mea interesset, salvam habuisse rem meam & intactam: atque rem meam mihi inutilem ipse sibi habeat. Si vero res mea mihi facta fuerit utilior, mea erit; tantumque illi a me praestandum, quantum ipsius opera factus sum locupletior.

Plenum igitur Dominium continet haec quatuor. (1.) Jus rei possidendae. (2.) Jus omnem ejus usum capiendi. (3.) Jus alios ab eo arcendi (4.) Jus, prout mihi libebit, eam transferendi, vel absolute, vel sub conditione quavis licita, & in quemcunque eventum; sive totam, sive mutilam; aut quemcunque ejus licitum usum, alteri permittendi. Jure saepe civili imminuuntur domini jura, saepe priorum dominorum factis aut contractibus.

C A-

CAPUT VII.

De JURE DERIVATO, ejusque Causis.

DERIVATA jura adventitia sunt vel *realia* vel *personalia*. Juris realis materia, sunt ipsa rerum dominia; personalis materia est libertas naturalis, jus icil. cujusque pro sua voluntate & judicio agendi, suasque res administrandi. Hujusmodi juris parte aliqua, ad alterum translata, subnascitur eidem jus personale.

Ad hanc distinctionem, cui & in lege naturali est locus, explicandam, primo monendum, quod mutua officia, & junctos plurimum labores, saepe communis exigat utilitas: quodque, aucto hominum numero, multò foelicius suppetent cunctis res utiles, ubi quisque sibi artem aliquam eligens, in ea se exercet; ejusque peritus, magnam comparat rerum quarundam copiam, quas rebus aliorum, diversas artes exercentium, commutare poterit; quam si quisque, per vices, omnes artes utcunque exerceret, in earum nulla ad insignem perventurus solertiam.

Constat etiam, post homines multiplicatos, agros omnes ferè, brevi ita fuisse occupatos, ut non paucis, unde se alere possint, nulli restarent occupandi. His igitur relictae sunt vires suae & artes, ut suis operis, vulgaribus, aut artificiosis, pro aliis rebus commutatis, sibi res comparent necessarias. Locupletiores enimvero aliorum operis & artificiis,
ple-

plerumque maxime indigent, quae salvo pudore, ab aliis gratis expectare haud possunt: crebris igitur opus erit pactis, (quorum natura deinceps plenius explicanda,) quibus & dominia transferantur; & jura personalia, ad certam mensuram aut *quantitatem* ab aliis exigendam, sive *debita*, constituentur.

Convenit autem non raro inter pacificentes, ut dominus, omni rei suae dominio ne utquam translato, eam creditori ita subjiciat, ut nisi ad diem praestitutum, aliunde solutum fuerit debitum, ex ea re distracta, aut vendita, solvatur: hac ratione constituitur creditori *jus reale*. Aliquando patrifamilias affiduo & industrio, ita fidem habet creditor, ut nullam poscat *bypothecam*; contentus jure personali, non unam aliquam debitoris rem, prae alia, respiciente. Ex damno item dato, simile oritur jus tantummodò personale. Commerciorum vero gliscientium fides sanctissime servanda, formulas quasdam exigit solennes & publicas; quibus adhibitis, plena intelligitur dominii fieri translatio, contractu nullo priore, qui latuerat, eludenda. Quod nisi obtineret, nemo quicquam emere vellet, sibi forte, ex contractu aliquo latente, cum tertio quodam prius inito, mox eripiendum. Obligationes suas quascunque, vir bonus sanctissime spectabit, etiam personales; commerciorum autem fides necessario servanda hoc exigit, ut pactis, bona fide & publicè, ad jura realia transferenda initis, jura cedant personalia, quamvis priora.

II. *Jura realia derivata*, sunt vel pleni dominii partes quaedam, a reliquis separatae,
vel

vel ipsa nova dominia. Partes quae separatae solent manere, sunt quatuor scilicet. 1. Jus possidendi rem alienam, quae sine vi aut dolo, ad aliquem pervenerat. 2. Jus hereditarium, 3. Jus pignoris aut hypothecae, 4. & servitutes.

Qui rem alienam, sine vi aut dolo possidet, vel novit eam esse alienam; vel ex causa probabili, credit eam esse suam: atque hic proprie dicitur *bonae fidei possessor*.

Qui vi aut dolo, sine justa causa, rem alienam possidet, ei nullum est jus: quum domino, aut cuilibet, ejus nomine, repositenti, jus sit eam possessori injusto eripiendi, ut domino reddatur. Qui tamen, sine vi aut dolo, possidet quod novit esse alienum; ut qui res amissas aut naufragas invenit; ei jus est eas retinendi, validum contra omnes praeter dominum, aut ejus mandatarium repositentem. Qui si nullus vindicet, res cedit possessori. Tenetur autem possessor publice denunciare, res eas apud se esse, domino repententi reddendas: eas enim celasse, crimen habet furti. Recte tamen a domino exigit impensas, in iis conservandis aut denunciandis, prudenter erogatas.

Bonae fidei possessor, primo, rem tenetur cum fructibus extantibus domino reddere. 2. Dein si res, ejusve fructus sint consumpti, tenetur domino praestare quantum ex rei alienae usu factus est locupletior, quod rebus suis interea pepercerat; vel quantum, pro sua conditione, ipsius interfuit, tam diu lautius vixisse. Iniquum enim est hominis non consen-

tientis in commodo, suum augere aut commodum aut voluptatem.

3. Ubi res ipsae, earumve fructus periere; ea praestare non tenetur bonae fidei possessor, aut fructus quos percipere neglexerat; utebatur enim rebus tanquam suis. Cessat autem bona fides, quam primum innotuit ipsi, probabilis suspicandi causa, rem esse alienam; eaque cessante, omnia, *latâ culpa* neglecta aut omissa, praestare tenetur.

4. Quum rem oneroso partam titulo, domino reddit bonae fidei possessor, pretium ab auctore suo recte reposcit.

5. Ubi auctor solvendo non est, haud aequior est domini causa, quam bonae fidei possessoris. Neque etiam sanctius est domini jus, quam quo res emptione, successione, testamentis, aut donationibus tenentur; quippe quibus plerumque constituitur ipsum dominium. Quumque certum alteri aut utrique damnum sit ferendum, neque ulla publicae utilitatis ratio, uni prae altero faveat; inter eos dividendum videtur; nisi quid aliter suadeant humanitatis aut liberalitatis rationes. Si quis dixerit hoc esse utile, ut caveant emptores, ne res emant furtivas. Res suas, contra, diligentius custodiant domini; ne in eas, eorum negligentia amissas, aut raptui expositas, incidant viri probi, tanquam in laqueos.

6. Rem suam, a bonae fidei possessore alteri donatam, a donatario recte vindicat dominus, neque illi ullum est repetendi jus.

III. DE JURE *haereditario* certum est, eum qui pleno jure est dominus, posse rem suam,

ad

ad quemvis, in quemcunque eventum, & sub conditionibus quibusvis licitis transferre. Jus igitur, cujusvis haereditis substituti, non minus est sanctum, quam donatarii. Neque minus inhumanum est, cohibere dominum, ne ad haereditem substitutum, sibi carum, rem suam, in certum eventum transferat; quam prohibere ne amico vivus donet, aut ad haereditem proximum, in mortis eventum transferat. Non minus inhumanum est, haereditis secundi aut tertii spem, sine justa causa praecidere, quam amici dona intervertere. Rectè tamen leges civiles, in communem utilitatem, vetare possunt, ne in infinitum porrigantur haec jura, possessoribus forte gravia futura, aut ipsi civitati: prout prodigae & inconsultae donationes, aequi judicis sententia, rescindi possunt.

IV. Ad eorum jura quibus aliquid debetur confirmanda, dantur *pignora*; ea lege, ut res oppignorata, si non ante statum diem, solutum fuerit debitum, cedat creditori; quae est *lex commissoria*, nihil iniqui continens, si modo debitori reddendum sit, quod superest pretii, ex re vendita, post solutionem illius quod debebatur. Saepe vero non traditur res creditori; aut ipsi, in eam, per formulas quasdam publicas, constituitur jus reale, quod *hypotheca* dicitur. Quod cum fit, huic creditoris juri, cedunt omnia jura adversus debitorem personalia, quamvis priora, quae non ante hypothecam constitutam publicè innotuerant. Neque rectè queruntur hi, quorum jura personalia juri cedunt reali subsequenti: sibi enim imputent quod posthabeantur

tur ipsi, minore cautione contenti, iis, quos prioris sui juris non monuerant, quique majorem impetrarunt cautionem, citra quam, fidem debitoris haud fuissent sequuti.

V. INTER jura realia, denique, sunt *servitutes*: jura scil. " certi usus ex re aliena percipiendi; " quae ex contractu nascuntur; aut ex eo quod, in dominio transferendo, haec sibi prior dominus retinuit; aut denique ex lege civili. Servitutes omnes sunt jura realia, definitam rem spectantia; pro variis tamen, ut vocantur, *subjectis* quibus competere videntur, non *objectis* quae spectant, dividuntur in *reales* & *personales*. Hae in certi hominis gratiam constituuntur, eo defuncto interiturae. Illae in praedii vicini commoditatem constitutae, cuicumque ejus domino competent. Personales sunt, *usufructus*. *usus*, *habitatio* & similes quaedam aliae. Reales sunt vel *urbanae*, vel *rusticae*. Urbanae sunt *oneris ferendi*, *tigni immittendi*, *altius tollendi*, aut *non tollendi*, *luminum*, *prospectus*, &c. Rusticae, contra, spectant praedia, *iter*, *actus*, *via*, &c. de quibus jureconsulti uberius

CAPUT VIII.

De DOMINII transferendi RATIONIBUS, per CONTRACTUS, SUCCESSIONES, aut TESTAMENTA.

AB uno ad alterum transit plenum dominium, vel factō domini voluntario; vel absque eo, vi legis naturalis aut civilis. Atque utroque modo transit, vel inter vivos, vel in eventum mortis.

Factō prioris domini, inter vivos, voluntario, transit dominium, vel gratis, *donationibus*; vel ex causa onerosa, in commerciis, ubi pro re datur res pretio aequalis, aut jus aliquod remittitur. Hoc donandi jus in dominio includi antea monuimus. De pactis erit posthac agendum.

II. FACTO prioris domini, in eventum mortis, transit dominium per testamentum, quod, jure naturali, est "quaevis voluntatis domini, de bonis suis, in eventum mortis transferendis, declaratio," quae dilucidè probari potest; de iis enim quae probari nequeunt, & de iis quae non sunt, idem est judicium.

Aequum esse ut testamenta valeant, quum nihil continent iniqui, ostendit ipsum dominii jus, & commune omnibus ferè consilium, in rebus ultra suos usus comparandis; ut nempe, iis gaudeant illi, quos quisque habet carissimos. Durum esset & inhumanum, atque industriae inimicum, prohibere ne pro suo

suo arbitrio, quisque res suo labore innocuo partas, ad quos velit, in quemcunque eventum, transferre possit. Grave foret, atque admodum incommodum, homines vivos & validos adigere, ut jus aliquod in res suas, ad cognatos aut amicos transferant, plenum & irrevocabile: crudele foret, morientibus illud qualecunque, amicis benefaciendi, solatium praeripere; crudele & iniquum amicis superstitibus, haeredibus institutis, aut legatariis, amicorum morientium beneficia, ipsis destinata, intervertere. Spreta igitur metaphysicorum subtilitate, dicentium, absurdum esse *hominem tunc velle aut agere, quum amplius velle aut agere nequeat*; testamenta recte censentur jure naturali confirmari.

Quum vero ex bonis nostris plurima sint praestanda, quae alii, jure perfecto, vel perfectis proximo, postulant; aes alienum dissolvendum, soboles conservanda, parentes egeni alendi; irrita erunt testamenta juri istiusmodi contraria. Immo, ubi desunt parentes & liberi, par est ut propinquis, inopiâ laborantibus, nisi manifesta obstet causa, detur testamenti inofficiosi querela. Leges naturales, non minus quam civiles, recte etiam prospiciunt, ne quid testamento contra communem utilitatem sanciat: atque jubent eas, quibus falsariorum artes praecaveantur, in testamentis, ubi fieri potest, adhiberi formulas solemnes; citra quas, testamenta confirmari nequeunt.

III. LEGIS naturalis vi, vel invito priore domino, inter vivos transfertur dominium, ad id praestandum quod alter suo jure postulare

lare poterat , quodque dominus praestare detraxerat. Haec plenius erunt explicanda , quum dicemus de jure quod ex contractu oritur , aut ex damno , sive injuriâ dato , sive absque injuriâ.

Legis item naturalis vi , sine facto prioris domini , in eventum mortis , transit dominium , in *successionibus ab intestato*. Cujus sunt hae causae apertissimae ; quod certum sit homines , in bonis , ultra suos usus , congerendis , semper hoc spectasse , ut iis profint quos maxime diligunt. hoc hominum propositum , omnibus notum , continua est voluntatis testatio , ubi nihil contrarium diserte sunt testati. Liberi autem & cognati , pro communi hominum ingenio , caeteris fere omnibus sunt multo cariores : atque his praecipue comparare student , non solum necessaria vitae praesidia , verum & quae ad vitae copiam , & ornatum pertinent. Quin & liberis & cognatis egenis , ab ipsa natura , quae sanguinis junctionem benevolentiae & caritatis vinculum esse voluit , tributum est jus , si non perfectum , certe perfecto proximum , ad necessaria vitae praesidia , & ad ea etiam quae faciunt ad uberiores copiam , & vitae prosperitatem , a parentibus & cognatis consequenda , nisi justam iis dederint offensionis causam. Durum est igitur , hominibus eripere hoc mortis inopiniae , quam nemo satis cavere potest , qualecunque solatium , quod soboli & cognatis profutura sint , quae suâ industria paravit. Haec liberorum & cognatorum , ex sanguinis conjunctione , atque ipsa natura , orta jura , violare , & aequissimas ,
ex

ex cognatorum benevolentia, spes intervertere, durum est & iniquum.

Quid; quod, ubi certus de cognatorum successione mos invaluit, recte colligitur; defunctum, si modo nihil contra testatus sit, bona eo more descendere voluisse: ea igitur succedendi ratio eodem nititur juris fundamento quo & testamenta.

Ubi nulli sunt liberi aut cognati propinquiore, eadem fere argumenta humaniora suaderent, ad successionem vocandos esse amicos, si qui fuerant defuncto, caeteris longecariore. Ubi tamen more, aut lege, cognati vel remotissimi, amicis praetermissis, vocantur; ex praesumenda defuncti voluntate, illorum jus est potius; nisi ostendi possit, cognatos hosce defunctum fuisse perosum. Moris a maioribus traditi, hae praecipuae sunt causae, quod natura plerumque caros faciat cognatos: quod cognationis facillime cernantur gradus, amicitiae vero difficillime: quodque videamus eos, qui vitam habuerant, viciumque communem, cum amicis, magis quam cognatis, his tamen prae illis, honorum haereditates testamentis plerumque relinquere.

Cognati ad succedendum recte vocantur pro cognationis gradibus, & gradu pares pariter. Primo veniunt liberi, inter quos recte vocantur nepotes, saltem *secundum stirpes*; humanitas & acuitas aliquando vocarent *secundum capita*, ubi gravi plures orphani premuntur inopia. Una cum liberis recte vocantur parentes egeni, ad necessaria saltem vitae praesidia; non inique una cum his vocantur

tur

tur fratres probi & egeni. Ubi defunt liberi parentesque, vocandi sunt fratres & sorores; unà cum defunctorum liberis, in *stirpes* vocandis, si non aliquando in *capita*: qui ubi defunt, sobrini recte vocantur & consobrini; iisque non superstitibus, eorum liberi, atque ita deinceps.

IV. QUAMVIS vitae civilis ratio non raro exigat, ut bonorum intestati pars melior maribus deferatur, quam quae foeminis, in eodem gradu; aut inter mares, seniori major, quam quae juniori: haud tamen inter gradu pares, ingens, his de causis, ponet discrimen. Jus autem naturale, nullum facit discrimen inter gradu pares, sexus causa, aut aetatis: neque novit successionem *linealem*; ubi uni, prae reliquis gradu paribus, defuncti persona est gerenda, eique bonorum longe pars maxima tribuenda. Ea successio est tota juris civilis, a natura & humanitate saepius longissime recedens. In primo enim gradu, sexus praestantiae cedunt omnia alia; in secundo gradu & remotioribus, & ea praestantia, & sanguinis etiam proximitas, posthabetur. Defuncti olim parentis aetati, aut sexui. Nepti enim, pronepti, aut abnepti infanti, ex filio seniore defuncto, posthabebitur non solum nepos aut pronepos ex filio juniore; verum & ipse filius secundus, annis & prudentia maturus. Atque similia omnia sunt inter fratrum & sororum liberos, ad successionem vocandos.

CAPUT IX.

De CONTRACTIBUS.

QUUM ad hominum salutem, ne dicamus de vitae jucunditate, necessariae sint rerum permutationes & mutua auxilia; data est iis a Deo benigno, non ratio solum, sed & oratio, sive usus sermonis, quo sententias, desideria, voluntates, consilia, proposita, possint aliis declarare. Facultatis hujus comes est & moderator sensus quidam subtilior, ex veri etiam cognoscendi appetitione naturali non parum confirmatus, quo vera omnia, simplicia, fidelia, comprobamus; falsa, ficta, fallacia odimus. Veritas autem & fides, non solum suam propriam nobis se commendant pulchritudine; mendacia vero & fraudes, sua nos turpitudine offendunt; verum & manifesta communis utilitatis ratio ad veritatem & fidem, tanquam communi saluti necessarias, bene sanos inevitabit; atque mendacia & fraudes ostendet esse hominum generi pestifera.

In operis aut rebus permutandis, in rebus communi plurium opera gerendis, sententiae, voluntates, consilia sunt mutuo declaranda: atque ubi alteri affirmamus nos aliquid praestituros, daturus, eo fine ut ille vicissim aliquid det aut praestet, pacisci dicimur. Est enim pactum, "duorum aut plurium consensus in idem placitum," ob-

" li.

“ligationis constituendae, aut tollendae causa datus.” Quod & contractus dicitur, jure enim naturali non distinguuntur.

Pactorum usus est omnino necessarius; nec minus necessaria rerum contractarum fides. Egent & locupletiores rebus tenuiorum & operis, quas gratis poscere nequeunt. Colloquiis igitur & pactis opus est, ut de rebus aut operis mutuo praestandis conveniat. Fingantur omnes ad mutuam operam vicinis amice praestandam vel paratissimi; sine pacto tamen non potero mihi cujusvis operam polliceri. Quum enim ego vicini cujusdam opera indigeo, fieri potest ut ille aliis officiis sanctoribus, alii praestandis, distineatur; aut iis operam praebet, qui sibi commodius vicem rependere possunt.

Sanctissima esse fidei servandae jura, non solum ostendit fidei lumen per se elucens, verum & gravissima quae vitam humanam vexant mala, ex perfidia orta. Fidem enim datam fallere caeteris paribus, magis est contra naturam, graviorque injuria, & turpior; quam par officium humanum, alia debitum ratione, omittere aut denegare. Fide quippe violata, aliorum rationes ea immixtae, gravissime turbantur; ipsisque damnum datur & contumelia, quod fidem nostram fuerint secuti, quum alia ratione sibi cavere potuissent. Ex commerciorum necessitate patet, jura, quae ex pacto aut contractu oriuntur, esse perfecta, & per vim asserenda. Perfidus quantum in se est, omnia socia hominum officia & vita tollit.

II. PRAETEREA, quamvis vir bonus nullum sibi, ex alterius inscitia aut temeritate, commodum captaret; immo, quemvis a pacti, magis illi incommodi, quam sibi commodi, obligatione liberaret, si modo damnum sibi datum sarciat; tanta tamen est fidei in commerciis conservandae necessitas, atque cavillationes excludendi, quae sub levioris cujuslibet incommodi obtentu nascerentur; ut circa res quae sunt commerciorum materia, hominumque prudentiae & potestati, lege naturali subjectae, pactis, quamvis temerariis, constituentur jura quaedam externa; quibus etsi uti nollet vir bonus, communis tamen utilitatis causa, ea sunt eoque confirmanda, ut, ubi in iis persequendis perstat is cui quid debetur, vim etiam adhibiturus, nemo ei recte vim opponere possit. De pactis hisce tenet haec regula "Plurima fieri non debent quae facta valent."

Commerciorum materia sunt operae nostrae, aut res illae, quarum commutationes crebras exigit vitae communis ratio, quibusque commutatis, neque violatur reverentia quae Deo debetur, neque cujusquam jus perfectum; quarum denique administratio, nulla lege speciali, nobis praeripitur.

III. A PACTIS diversae sunt nudaе propositi nostri declarationes, quae neque in alterum jus transferunt, neque nos ad perstandum in eo consilio obligant. Ad pacta propius accedunt quae dicuntur promissa imperfecta, ubi intelligitur, vel ex verbis, vel ex more instituto, nullum nos cogendi jus, in
alte-

alterum transferri; solà verò probitate, aut pudore nos obligari; atque ea solum lege, nisi *promissarius*, suâ culpâ, nobis mutandi consilii causam dederit, ita se gerendo, ut beneficio destinato fuerit indignus. Quae etiam de re iudicium sibi reservasse intelligitur promissor; tantumque teneri ad damnum sua inconstantia datum resarciendum; quamvis sine causa, consilium mutasse videatur.

IV. IN contractuum obligatione, & exceptionibus legitimis explicandis, tria sunt spectanda; *intellectus*, nempe, & *voluntas*, actionum humanarum duo principia interna; atque ipsa *materia* in qua versantur.

De intellectu patet, communem hoc exigere utilitatem, atque ipsam humanitatem, ne cui fraus inferatur, ex ipsius rerum suarum inscitia quae culpa vacat. Unde contractus *minorum*, qui ob iudicii imbecillitatem, negotiorum suorum naturam nondum intelligunt, neutiquam obligant: quod de mente captorum, aut delirantium pactis est dicendum; atque etiam de pactis ebriorum. Quamvis enim ebrietas, non sine gravi culpa, poenis coercenda, arcessatur; dolosis tamen, ea occasione lucrum sibi captare, haud permitendum. Ubi alterum latuerat alterius ebrietas; tenebitur ebrius, discussa crapula, damnum, sua culpa alteri datum, praestare. Ebrietatis vero plures sunt gradus: quorum quidam, licet homines magis solitò incautos, aut temerarios faciant; non tamen eos omnimodis rationis usu spoliant. Si quidem ex his omnibus darentur exceptiones, incertum foret

omne inter homines commercium. De hisce vero causis, non aliter quam viri probi arbitrio interpolito, sigillatim judicari poterit.

De immaturo minorum judicio, ante legis civilis definitionem, idem foret dicendum. Cum aliis citius, aliis serius, efflorescat commercii idonea prudentia. Ne vero pacta omnia aut pleraque maneat dubia, & cavillationibus obnoxia; certa aetas, in omni hominum coetu est determinanda, ad quam qui pervenerit, is sui juris censendus est, & idoneus rerum suarum administrator. Haec aetas ita est determinanda, ut quam paucissimi animo maturi, a rebus suis gerendis cohibeantur, & quam paucissimi improvidi ad eas gerendas admittantur. Non malè ex jure civili receptum est, ut ante annum quartum decimum exactum, in maribus, & duodecimum in feminis, impuberes, qui & pupilli vocantur, a rebus gerendis arceantur; sintque in naturali parentum tutela; aut, his defunctis, in eorum tutela quos vel testamento parentes, vel leges civiles tutores constituerunt, ad aetatem usque pupillarem; qua elapsa, ad annum vicesimum primum, aut vicesimum quintum, ut olim jure civili, ita sint sub curatoribus, ut sine eorum consensu nihil paciscendo agere possint minores, unde alteri jus nascatur, aut res ipsorum obligentur.

Contractu quidem minores non sunt laedendi; neque tamen aliorum damnis sunt locupletandi; ubi quid cum iis pactum fuerit, atque ab altera parte praestitum, si ipsorum

forum interfit ut pactum confirmetur, tenentur postquam adoleverit ratio, promissa & conventa praestare: si non interfit; quicquid ex pacto ab altero acceperant, aut ejus pretium, reddendum; aut denique quantum ulla ratione eo facti sunt locupletiores; aut quantum ipsorum interfuit, pro sua conditione, ea olim accepisse. Non raro quidem, ante annos legitimos, res suas satis commode administrare possunt minores; atque, ubicunque nullus intervenerat dolus malus, aut culpa, in foro Dei & conscientiae, quod actum est, aequae ac inter adultos, valet.

Ubi quidem adsunt parentes, tutores, aut curatores publicè constituti; iis inconsultis vix sine culpa aut dolo, de re graviore, sum minoribus poterit quisquam pacisci. Qui nempe vehementi feruntur impetu & improvido, ad promittendum faciles, cupidi, utilium tardi provisos, liberales, spei pleni, & diffidere nescii.

V. QUI ad paciscendum permotus fuerat errore aliquo, circa rem ipsam, ejusve *qualitates aestimabiles*, quarum plerumque, praecipua in pactis habetur ratio, pacto non tenebitur; eique, errore deprehenso, quicquid ex pacto solverit, reddendum. Non tamen ita censetur errasse, qui alias expectabat qualitates, quam prae se tulerat, quaeque in rebus istiusmodi reperiri non solent. Si vero tantum erratum fuerat de re alia, aut eventu diverso, quo tamen errore aliquis ad paciscendum permotus erat: deprehenso errore debet alter ex humanitate, poenitendi locum dare ei qui erraverat, si is omne

damnum inde oriturum, praestare sit paratus. Non tamen hoc pleno jure postulandum; nisi is qui erravit, illud de quo erratum fuit, tanquam pacti conditionem, disertè declaraverit.

Rei, de qua initur pactum, natura, ejusque *qualitates aestimabiles*, earumque defectus, quarum causâ pacta solent iniri, pacti *essentiam*, ut dicitur, attingunt. Ubi de his erratur; errore deprehenso, non tenebitur qui erraverat. Ubi tantum de pretio erratum erat; deceptus jure suo exigere potest, ut quod sibi defuerat suppleatur; aut quod ultra pretium dederat, reddatur: aut, altero hoc nolente, ut pactum sit nullum.

Qui culpa sua, aut temeritate, de rebus pacti praecipuis erravit, aut alterius errori causam dedit, alteri damnum datum tenetur praestare. Qui vero dolum malum adhibuit, tenetur praestare quantum alterius interest ut pactum bona fide expleatur.

Ubi tertius aliquis dolum adhibuit, eo non colludente, sed inscio, quo cum paciscor; pactum erit ratum. Ab eo tamen, qui dolum adhibuit, exigendum est quantum mea interfuisset, non deceptum fuisse.

VI. In pactis semper intelligitur, voluntatem adesse se obligandi, ubi ejus sit significatio. Neque ulla esset fides, si valeret exceptio, ex arcana voluntate, sermoni aut signis editis contraria.

Vocibus & scriptis paciscendi animas commodissimè declaratur; sufficit tamen signum quodcunque, de quo inter paciscentes convenit, aut quod, pro more consueto, consen-

sensum indicat. Immo & actionum quarundam ea est natura, ut nemo, nisi insanus aut improbus, eas suscipiat, qui non certis pacti legibus etiam consentit. Ex hisce igitur, quemvis consensisse merito colligitur, si non contraria intervenerat praemonitio, aut aperta testatio. Ubi per eas actiones consensus indicatur, *pactum* dicitur *tacitum*. Quod eo criterio secernitur ab *obligatione quasi ex contractu* orta, de qua alias, quod in hac, nulla obligationem tollere potest praemonitio contraria, in illo potest.

Primarius & expressis pacti legibus, ex rei natura, intelliguntur leges & conditiones tacitae saepe adjici, quales negotiis istiusmodi adjici, ex rei natura, aut more, intelligunt omnes sana mente praediti.

Ad rerum dominia aut alia jura transferenda, sive gratis, sive ex *causa onerosa*, exigitur accipientis & dantis consensus. Quum rem transferendi, aut amico donandi animus, haud indicet, aut rei suae projiciendae, aut alteri nolenti obtrudendae, voluntatem. Levioribus tamen indiciis colligitur, adesse rei utilis accipiendae voluntatem; & semper quidem ex praecedente rogatione, si ei respondeat quod est oblatum.

QUUM autem in pleno dominio includatur jus, rem, sub licita quavis conditione, aut in quemvis eventum transferendi, aut amicorum fidei committendi, donec de sperato eventu consiterit; de haereditatibus & legatis patet, valere testatoris voluntatem, eoque ut manere debeant haereditates, & res legatae, apud fidei commissarios, donec de haereditate

cas ad eandem voluntate, aut legatariorum accipiendi, constiterit. Quin & recte servantur res in eorum gratiam qui nondum sunt nati. Iniquum est impedire testatorem, ne res suas, amicorum sobolibus, si qua suscepta fuerit, conservet. Iniquum est, beneficia a parentibus, cognatis, aut amicis, destinata nascentibus praeripere. Haeredi tamen aut legatario nolenti, nihil recte obtrudi potest. Infantiam vero, & nondum natorum habenda est omnino ratio, & res haereditariae, quamvis nullus sit fidel commissarius, his, ab humano genere, aut a quovis, occasione oblata, sunt conservandae.

VII. P E N D E T contractuum vis ex contrahentium voluntate aut consensu; qui si tantum sub conditione datur, hac deficiente, nulla erit obligatio. Debet autem de conditione adjecta utrinque constare, ne commercia omnia fiant incerta. Solae igitur valent conditiones, quas aut alteruter discrete pacto adjecerat, aut ex negotii natura, utrinque intellectum iri, bona fide putaverat; non eae quas tacite alter in animo fovebat, in hujusmodi negotiis non semper intelligendae. Si quid alter inter paciscendum, praestare susceperit, aut alteri affirmaverit, quo ad paciscendum alliceretur, id quidem conditionis vim habere censebitur.

Quum contractus dividuntur in *absolutos* & *conditionales*; conditio proprie est "eventus quidam, alteri, aut utrique paciscentium, incertus, atque a pactis praestationibus diversus; qui si non accidat, nullus erit

“erit contractus.” *Conditio a parte impossibilis* adjecta, ostendit nihil actum esse. De rebus illicitis, (quæ aliquando dicuntur *morali-ter impossibilia*;) ab alterutra parte præstandis, sive de facinore turpi, mox erit dicendum. Facinus quidem turpe, a tertio quopiam, sine ullo paciscentium concursu, peragendum, potest esse iusta conditio; si modo nullæ ex pacto proponantur facinoræ illecebræ.

Conditiones, si sint penes alterum paciscentium, dicuntur voluntariæ, sive *potestativæ*; si non sint, dicuntur fortuitæ, sive *non-potestativæ*; sunt & quædam *mixtæ*. Ad voluntariæ aut mixtæ præstandas, neuter obligari censetur.

VIII. **C O N S E N S U M** voluntarium impedire potest metus: cuius duplex est natura. Est enim aliquando suspicio probabilis alterum, postquam meam partem expleverit, me decepturum. Alias, denotat timorem ex gravi malo intentato ortum. De prioribus hæc tenenda videntur. 1. Qui cum improbis & sceleratis, quorum mores antea noverat, sponte paciscitur, omnino tenetur. 2. At ubi post contractum innotescit alterius improbitas aut scelus; non quidem eo ipso abrumpitur contractus; quod tamen a me præstandum est tantisper differre poterò, donec contra istius perfidiam, mihi, pro viri prudentis arbitrio, satis sit cautum. Omnis quidem fides tolleretur, si nulla esset cum improbis & sceleratis servanda; cum nulla sint de moribus & virtute hominum indubitata criteria; atque pro mentis humanæ

caecitate, diversissimae, de aliorum moribus, apud diversos sententiae.

De secundo metus genere, ubi metu mali mihi injuste intentati, ad paciscendum impulsus fui, duplex est quaestio, prout intentatum fuit malum ab eo quocum paciscor, vel ab altero. Ubi ab altero, atque contra mala mihi intentata, viri cujusquam probi auxilium arcesso; pactum omnino est validum; nisi alia de causa, aliquid iniqui contineat. Auxilium enim in periculis avertendis praestitisse, est officium saepe utilissimum, & mercede dignissimum.

Si quidem mihi immerito malum intentatum fuerat, ni cum tertio non colludente paciscar, ego vero ei tertio metum meum celare cogar; pactum irritum erit; postquam ostendero, metu injuste incusso, mihi ademptam fuisse libertatem, negotiis gerendis necessariam; omne tamen damnum, huic tertio a me datum, ut a me avertantur pericula, praestare teneor. Idem etiam dicendum, ubi, pro mea timiditate, metus nimius erat & temere conceptus.

Quae quispiam promittit aut paciscitur legitimae potestatis metu, id etiam praestare tenetur: quum huic potestati jure subjectus esse intelligatur.

IX. **A** **S** **T** ubi metu mali injuste intentati, aliquid illi qui metum incusserat promissum est; hoc omnino spectandum utrum sub juris specie aliqua probabili, qua vir caetera probus aliquando decipi potest; an contra, nulla juris specie obtenta, quae hominem istiusmodi fallere posset. In priore causa, quam-

quamvis qui metum incussit, nullum re vera jus acquirat, quo recte uti possit; remotiore tamen communis utilitatis ratione habita, quod actum est, jure externo nonnunquam valebit. De jure suo aliquando errare, humanum est. Hinc inter homines haud improbos saepe nascuntur bella, aut pactis, aut alterius internecone, finienda. Ut pactis finiantur longe satius est: quorum tamen nullus esset usus, si semper valeret vis injustae & metus exceptio, quae utrique parti semper pateret. Contra foedera igitur pacem reducentia, non admittenda est haec exceptio, ubi speciosae utrinque fuerant bellandi causae, & bellum erat sub specie juris tuendi susceptum. Si quidem foederis leges sunt omnino iniquae, humanitati omni contrariae, parti devictae, vitae conditionem miseram omnino, & servilem reddituram; haec, nulla juris specie munita, non valent; justa manebit exceptio.

Sin autem, nullam juris specie, vis scelerata, ad pacta extorquenda intentetur; pacta nihil valent. Vi enim istiusmodi adhibitam, omnia hominum jura abdicantur: omnia quae ex lege naturali, aut hominum aequitate, poterant a quopiam flagitari repudiantur & remittuntur. Qui vim adhibet, se humani generis hostem profitetur, nullamque juris societate devinctum. Postulat communis utilitatis ratio, ut haec hominum monstra, quacunque ratione excindantur. Neque dixeris promissorem, ex ipsa negotii naturam, huic vis & metus exceptioni tacito pacto renunciasse. Tacitonè pacto, is acquireret jus,
qui

qui ne pacto quidem, discrete enunciato, in ea causa acquirere poterat; quique hic ea agit, quae omnis humani juris abdicationem planissime continent?

Quamvis autem istorum hominum in omni aliorum jure pessundando, nulla habenda sit ratio; ubi tamen ad sanio rem mentem redituri videntur, praeteritorum veniam petentes, ex locis munitis descensuri, arma tradituri, atque in posterum satisfacere volentes; & ubi non sine innocentium strage, aut sanguine multo, coerceri aut deleri possunt: communis aliquando exigit utilitas, ut pacta eum eis inita, hisce finibus inservientia, sanctissime serventur: civibusque, quibus damnorum pensationem ab iis exigere, aut res suas vindicare, non permittitur, publice praestandum est damnum.

X. U T pacta aut promissa valeant, ipsorum materia, aut res utrinque praestandae, intra paciscentium vires esse debent. Unde ad ea, quae a nobis volentibus fieri non possunt, quae dicuntur *impossibilia*, nulla est obligatio. Si quid promissum fuerat, quod postea casu, aut sine paciscentium culpa existit *impossibile*, omnia, ista causa data, sunt reddenda, aut compensanda. Ubi alterutrius dolus, aut *lata culpa*, in rei *impossibilitate* celanda, aut efficienda, intervenierit, hic, quod interest, praestare tenebitur.

Debet etiam pactorum materia esse licita; id est, de iis tantum rebus aut operis, quae commercii aptae, alienari possunt, quarumque administratio humanae committitur prudentiae, neque lege speciatim homini praeripitur.

pitur. Ad ea enim præstanda quæ vel reverentiam Deo debitam, vel alterius jus perfectum violant, quæ lege prohibentur *speciali*, vel quæ nostræ non subjiciuntur potestati, nulla ex pacto nasci potest obligatio.

I. Si igitur pacifcentium uterque, rem esse ita illicitam noverat, aut nosse debuerat, nulla erit pacti obligatio: conductori, ante facinus patratum poenitenti, quicquid ex pacto dederat reddendum est. Facinore autem patrato, neque patratori dandum est præmium, neque datum conductor reposcere poterit: ab utroque poenae gravissimæ expectandæ.

Si post pactum initum, facinoris turpitude, quæ inter paciscendum latuerat, alterutri innotescat; ei, facinore nondum patrato, poenitentiae locus est. Qui conductus est, acceptam mercedem reddere tenetur. Neque facinore patrato, mercedem exigere poterit patrator, nisi ipsius ignorantia culpâ caruit: si modo ipsi, æquè ac conductori, turpe fuit facinus. Sin autem conductori soli adhaerebat turpitude, rectè mercedem exigit. Humani generis interest, ut nulla sint istiusmodi scelerum invitamenta; nullaque in istiusmodi pactis fides.

Sin autem, eo tantum illicita sit rei cuiuslibet præstatio, quod aliquis incautè, & contra viri prudentis officia, res suae potestati permissas administravit; retum contractarum fides aded sanctè est servanda, ut "quæ fieri non debebant, facta sæpe
"valeant."

Quod

Quod de re *impossibili* dictum est, tenet de re aut actione aliena, si quis de iis quae potestati suae non subjiciuntur pactus fuerit. Qui in istiusmodi pactis, aut promissionibus, dolo usus est, quod interest praestare tenebitur: qui culpa quemvis decepit illi damnum praestandum.

XI. QUI de re sua quavis aut opera pactus est, non omnem circa eam confestim amittit potestatem; nisi istiusmodi pactum fuit, ut totum rei dominium transferret, jus alteri constituens *reale* & plenum, omnemve, de operis suis in posterum paciscendi, facultatem sibi adimens. Unde, licet pactum, jus tantum *personale* constituens, antecesserat; tertio cuivis, prioris pacti inscio, constitui poterit *jus reale*, contra jus prius personale valiturum. Interveniente verò hujus tertii haud inscii, dolo, pactum erit irritum. Dolis enim confirmandis, pacto * itidem qualicumque, ad eludenda quaevis officia humana, planè excogitato, quum id neutrum contrahentium latere poterat, lex naturalis maxime adversatur. In aliis autem causis, "pactorum, quae cum eodem ineuntur, priori posterius derogabit." In pactis autem quae cum diversis conficiuntur, "quae jura tantum personalia constituunt, iis cedent quae jura constituunt realia;" si modo abfuerat illius dolo, aut *lata culpa*, ad quem transferendum erat jus reale. In pactis denique quae cum diversis ineuntur, "qui tempore prior, jure potior."

XII.

* Matth. 15. 5. Marc. 7. 11.

XII. Paciscimur etiam per legatos & internuncios, sive *mandatarios*. Ubi nulla sunt, mandata, mutuò declaranda, legatorum potestatem, ejusque potestatis fines monstrantia; ad ea obligari censemur, quae legati pro sua prudentia gesserint: nisi ostendi possit legatos dolosè egisse, aut praemii spe fuisse corruptos; aut pactum adedò manifestè iniquum esse, ut, virò prudente arbitro, doli mali det indicia. Quas leviores, legati culpa, patimur injurias, eae in ipsum legatum vindicandae. Potestatis autem, legato permissae, finibus apertè declaratis, quod ultrà a legato actum fuerit, neutiquam obligabit.

C A P U T X.

De SERMOCINANTIUM OFFICIIS.

DOCTRINAE de contractibus affinis est illa quae de usu sermonis versatur. Quum caeteris animalibus eo praestent homines, quod non rationis solum, verum & orationis facultate ornantur, qua praecipuè hominum societas continetur, vigentque commercia, atque officia omnia amica; eo Dei dono eximio ita utendum est, ut exigit officii nostri, communisque utilitatis ratio.

De hac re haud sanè levi, in ipsa naturae nostrae structura, non desunt divini consilii indicia. Sensu enim cujusque proxime commendatur is sermonis usus quem communis exigit utilitas. In prima & tenella aetate,
pro-

proclives sunt pueri ad omnia quae norunt palam declaranda. Simulationi omni & dissimulationi natura repugnat; donec rerum usum, incommoda non levia sequi observantur, simplicem eam & apertam, omnium quae animo infunt, declarationem, quam proxime & per se esse nos comprobaturi. Sazdebit quidem recta ratio, communis utilitatis cura, eaque quae sibi quisque consulit prudentia, ut nonnulla, tegamus, taceamus, sumque primum animi impetum cohibeamus: hoc vero stabile consilium, eo tantum utendi sermone, qui cum animi sententia congruit, quique alios non decipiet, comprobant & animi sensus, per se, & utilitatis communis ratio, siue de nostris, siue de aliorum moribus iudicemus.

Quum enim non solum cognitionis nostrae pars magna, aliorum sermonibus innitatur; verum etiam vitae negotia & consilia, ea regantur rerum humanarum notitia, quam ex aliorum sermonibus comparamus, quorum plures, nullo proprio juris vinculo, animi sui, his de rebus sententias, nobiscum communicare tenebantur; nisi in sermone seruetur fides & veritas, omnia haec vitae sociae commoda tollerentur, omnisque ea vitae iucunditas, quae ex mutua in aliorum verbis fiducia oritur.

Quae de sermone sunt dicta, ad alia etiam signa pertinent, quae ad animi sententias declarandas adhibentur, scripturam, nempe, vel vulgarem, vel hieroglyphicam, aut symbola.

II. SIGNORUM autem, quorum significatio, sive ex ipsorum natura, sive ex instituto aut consuetudine pendet, * duplex est usus: unus, ubi is qui signis utitur, neutiquam profiteri intelligitur, se animi sui sententiam cum aliis communicaturum. Qui ea signa cernit, pro sua solertia, quaedam colligit esse vera quamvis nihil causae sit cur credatur, alterum eo animo signa dedisse, ut se rei cujusvis faceret certiolem. Alter signorum usus eam in se habet vim, ut justam det causam colligendi, istum qui signa dederat, eo fecisse animo, ut nobis rem aliquam indicaret: quod & ipso signorum usu, prae se ferre videtur.

In signorum usu prius memorato, nulla propria est obligatio: ne quis enim sine justa causa, alterum laedat est obligatio communis. Ubi tamen, ut in bello justo, justa est laedendi causa, nihil prohibet, quo minus his utamur dolis, quae & *stratagemata* dicuntur. Immo, si nemini nocetur, hoc signorum usu, vel amicissimum fallere licebit.

De altero signorum usu longe aliter statuendum: nullo enim, sive inter omnes, sive inter eos qui colloquuntur, praeunte pacto, hic signorum usus, pacti taciti vim continet. Qui enim ea alteri dat signa, cum eo recte intelligitur pacisci, se animi sui sententiam, per haec signa, ei declaraturum, secundum interpretandi modum, vel naturalem, vel usu institutum, nisi subsit

* Vid. Grot. de J. B. & P. l. III. r. 8.

causa aliqua utrinque cognita, cur ab eo deflectat. Si enim nulla istiusmodi subsit paetio, frustra quisquam alterum alloqueretur, frustra alloquenti auscultaret.

Hae igitur de sermone scriptisque leges. I. Prima; "Ubi aliis est jus quaecumque, veras loquentium sententias sciendi, non solum vera sunt quae dicuntur, verum nihil celant." Quae testium in iudiciis est causa, eorumque qui artem aliquam totam, alios docere sunt polliciti.

2. Altera lex est. "Quamvis aliis nullum sit jus proprium, ubi tamen eos alloquimur, nihil dicendum, quod non animi sententiis sit consonum, secundum interpretandi modum, qui apud probos & prudentes invaluit." A mendacii igitur crimine non est immunis, qui sermonem animi sententiae dissonum profert, quamvis insolita quaedam interpretandi ratione, aut per adjectionem quandam in mente suppressam, consonus effici possit. Permissa enim, artium istiusmodi licentia, omni dolo & fraudi patebit via.

III. Quo plenius cernatur hac in re officium, haec sedulo observanda; 1. Signa omnia, verba praecipue & scripta, ea ratione quae in morem abiit, adhibenda esse, non spectata etymologia, aut antiqua quavis significatione, & inusitata. Verborum formulis, honoris aut urbanitatis causa, vulgo usurpatis, nemo decipitur; neque enim ea significare intelliguntur, quae in aliis rebus adhibita significarent.

2. Si omnibus quorum interest innotuit, in quibusdam rebus, concessam esse fallendi licentiam; neque eum qui decipitur, ubi verum resciverit, de injuria queri solere: plurimae sunt simulandi, aut dissimulandi artes, quae omni vitio carent. Quod non solum in rebus ludicris, verum & seriis quibusdam, obtinet; ubi nos aliorum prudentiae regendos permisimus; ut medicis aegroti, imperatori milites.

3. Quin etiam, si mos inductus fuerit, ut hostes fictis sermonibus se invicem, ubi possunt, decipiant; neque decepti, ea de causa querantur, jura gentium humaniora fuisse ab hoste violata; censeripotest, nova quadam pactione tacita, remissum esse jus illud, ex pactione ea tacita ortum, quam in se continet ipsum alloquium. Haud tamen, sine causa gravissima, vir animi candidi & probi, ea arte uti vellet; quum turpitudinis non levis speciem habere videatur.

4. Pactis autem, vel foederibus quibusvis, hostem decipere, neque unquam receptum fuit, nec recipi debet. Non enim absque foederibus conservari possunt mitiores & humaniores, belli gerendi rationes; aut maxima hominum saevitia praecaveri, aut denique, sine alterutrius partis interfectione, vel miserrima servitute, pax bello mutari potest.

5. Haec vero in sermone, verborum obligatio, ut & caeterae omnes in conventionem tacitam fundatae, tempestitiva, omnium quorum interest, praemonitione, tolli potest aut praecaveri.

6. Praeter exceptionem vis & metus, antea memoratam, aliam dandam volunt nonnulli, hinc ortam, quod nonnunquam non alia ratione quam mendacio, a viris innocentibus & optimis, aut a populo forte universo, averti possunt mala gravissima. Quaecumque sit hujus exceptionis vis, patet eam non huic loco soli convenire, quum in aliis fere cunctis legibus, quae dicuntur speciales, ut postea docebitur, ei itidem sit locus.

7. Ubi infidioso & maligno consilio explorantur hominis cujusquam, de certa re sententiae, easque captiosis quaestionibus eliciunt inimici, nullo suo utentes jure; ubi & ipsum silentium totam rem aperiret, & malis gravioribus causam praeberet; si quidem homini occurrat istiusmodi responsio, quae viris probis, nullo praepudicio, aut affectu pravo, in ea interpretanda occaecatis, veram indicaret sententiam, quae tamen responsio aliud longe infidiosus hisce significare videbitur; ea licebit viro bono uti, quamvis inimicos ea ratione deceptum iri praevideat.

8. Quum fides in omni sermone conservata, tantam hominum vitae afferat utilitatem, haud levioribus de causis, quales saepe occurrunt, mendacio uti licebit: veluti ad iratos demulcendos, moestos consolandos, aut levius aliquod commodum consequendum; aut malum minimè gravissimum, effugiendum. Alia enim ratione, vera nimirum & simplici, istiusmodi bona comparari, eaque mala vel averti, vel fortiter ferri, ple-

plerumque possunt. Atque licet semel propterè cedere potest mendacium, quum nondum innotuit, nos nulla sermonis religione teneri; ubi tamen hoc palam factum est, passimque vagatur haec mentiendi licentia, nemini ulla esset auctoritas, omnisque tolleretur fiducia. Haecenus de fide in verbis servanda.

IV. ALIA autem sunt sermonis sanctissima officia. Illud imprimis, ut quisque aliis sermone prodesse studeat, verâ virtute laudanda & fovenda, vanisque hominum de foelicitate, & vitae prosperitate, opinionibus & somniis corrigendis: utque docendo; monendo, hortando, consolando, quandoque & objurgando, benefaciendi amicam exerceat voluntatem. Inter quae officia sunt haec honestissima, aversos componere amicos, inimicitias praecavere; & dissidentes conciliare. Neque quicquam cautius vitabit vir bonus, quam alterius cujusquam famam laedere. Immo non solum a falsis abstinebit criminibus; verum, ubi nulla major utilitas, aut innocentium, ne a recto tramite seducantur, cura, contrarium exegerit, arcana aliorum celabit vitia. Famâ enim amisâ, difficilius ad meliorem revocantur frugem, quorum vita vitiiis est mendosa: & quo plures vitiiis conspiciantur cooperti, eo aliorum flagitia sunt impudentiora.

Observarunt grammatici, plurima rerum nomina, praeter rem primario loco denotatam, ad significare etiam loquentis affectus: inde fit ut res plurimae tribus notentur nominibus, uno medio, rem nudam exhiben-

te; altero, loquentis etiam delectationem, amorem & cupidinem, notante; tertio denique, contrarios odii & offensionis motus. Hinc constabit, quamvis nullum sit Dei aut naturae opus, viri boni cognitione & sermone indignum, magna tamen in ipso sermone prodi posse animi vitia, ubi de hominum agitur vitiis & libidinibus; quum scil. adhibentur voces, quae loquentis indolem flagitiosam produunt, atque in audientium animis, similes incendunt libidines. Hic vero est sermo obscenus & detestandus.

C A P U T X I.

De JUREJURANDO & VOTIS.

AD pacta hominum, promissa, & testimonia de rebus gravioribus confirmanda, accedit jusjurandum. Est autem jusjurandum "actus religiosus quo ad rem dubiam confirmandam, Deus testis & vindex invocatur." Tanta est in omni pacto & sermone, viri boni fides, ut eum jurejurando adstringere non sit opus, apud eos quibus est notus. Ast ubi eorum res aguntur, quibus viri probitas non est perspecta; apud eos jurejurando, illius & promissa & testimonia sunt confirmanda; quum jurejurando nulla insit in Deum impietas, sed potius pietas. Qui enim religiose jurat, Dei omnia intuentis,
&

& regentis, providentiam simul & justitiam agnoscit.

Quum autem apud omnes gentes semper invaluit haec persuasio, justa Dei providentia mundum administrari, & improbis supplicia irrogari; Dei testis & vindicis invocatio, altius officii sensum hominum animis infigit, eosque poenarum metu a fraude deterret. Neque enim censendum est, ea invocatione Deum magis attentum fieri, aut acriorem perfidiae vindicem, aut consensu nostro novum puniendi jus illi tributum. Longè quidem gravius fit perfidiae scelus, ubi quis promissum aut pactum juratum violaverit; aut juratus, alios testimonio deceperit.

De re levioze jurare, aut nulla de causa, omnino impium est. Quum numinis reverentiam, quae bonis debet esse perpetua, imminuat, summaeque majestatis contemptum prodat. Ubi autem crebra in civitate sunt perjuria, eorum crimine premuntur & rectores, si jusjurandum levibus de causis, & quum minime est necessarium, saepius exigatur; aut ubi de eo praestando, quod a juratis postulamus, jurejurando caveri nequit; vel quia res ipsa fieri non potèrit, vel quia juratis nonnunquam illicita videbitur: aut si exigatur ubi gravia sunt perjurii invitamenta, una cum spe homines impunè fallendi. Pessime etiam de religione merentur, qui non gravem aliquam & solennem verborum formulam, ad animos hominum religionis sensu afficiendos idoneam, in jurejurando adhibent.

II. QUAMVIS in jurejurando, frustra invocetur aliquid divina potestate destitutum, tanquam testis & vindex; jurandi tamen sunt formulae, non quidem satis commodae, ast haud plane illicitae; ubi Dei nomine non adhibito, qui jurat, in rem aliquam, sibi caram admodum aut necessariam, Dei vindictam imprecari intelligitur, aut ubi Deus ipse, per metonymiam invocatur.

Frustra autem adigeretur aliquis ad jurandum per eum, quem neque divina potestate praeditum, neque exercere in homines imperium credit. Sunt vero Dei veri descriptiones omnibus communes, quibus utendum erit, quum a pluribus, diversa de Deo sentientibus, exigendum est jusjurandum.

In jurejurando, ut de pactis dictum, is rite censetur jurasse, atque perjurii poenis, si fidem fefellerit, esse obnoxius, qui jurandi animum prae se ferens, ea quae a jurantibus solent, signa adhibuit.

Quamvis jusjurandum, una cum promisso aut testimonio, in eadem sententia includi possit, est tamen jusjurandum actus ab omni pacto aut narratione diversus; Dei nempe testis & vindicis invocatio, si quid contra officium egerimus. Unde patet, hominum officia jurejurando haud immutari; aut novam, quod ad materiam attinet, obligationem constitui; aut promissum pactumve, justa de causa irritum, ratum fieri; aut justam excludi exceptionem; aut *condtionalia* mutari in *absoluta*; aut ratum fieri quod contra
jus

jus alterius perfectum, aut de re aliena, potestati nostrae non commissa, factum est; aut quod pietatem Deo debitam violat, legesve definitas, quas vocant *speciales*, certas actiones omnino prohibentes, & paciscendi de iis omnem nobis adimenes potestatem. In rebus vero nostrae potestati permittis, ut simplici pacto, sic multo magis eo, quod jurejurando confirmatum est, obligamur; quamvis temere, & contra prudentiae & humanitatis officia, jurati promissimus: nisi paciscentium intervenerit dolus, ad eludenda officia quaedam humaniora.

III. SINE acceptione autem, nulla erit promissionis obligatio; quin & ille cui promissum est, de suo jure cedere, & promissorem liberare potest. Quod fiet etiam, tempestive declarato ejus dissensu, cujus consensus prius erat necessarius, quam possit vel promissor se ad rem quamlibet praestandam adstringere, vel alter rem oblatam accipere.

Ubi jusjurandum quisquam suo jure a nobis exigit; si de ipsius sensu constet, eo sensu nobis est jurandum, si ex animi sententia fieri possit: sin minus, a jurejurando est abstinendum. Neque delegati, qui aliorum nomine, eorum forte qui summo imperio praesunt, jusjurandum exigunt, formulam praescriptam interpretandi jus habent.

Jusjurandum pro vario usu, est vel *promissorium* quod vocant, vel *assertorium*. Hoc, judice exigente, dicitur *necessarium*; & litigantium alterutro, coram judice, alteri id

deferente, dicitur *judiciale*. Si extra judicium sponte juretur, dicitur *jusjurandum voluntarium*. Quod in actionibus *criminalibus*, ad probationem imperfectam refellendam exigitur, dicitur *purgatorium*.

Ubi autem de capite agitur aut fama, quum tanta sint ad pejerandum invitamenta; minime commoda videtur aut justa quaestionis exercendae ratio, jusjurandum exigere purgatorium. Hac enim ratione absolventur perjuri & scelerati, convincentur illi soli, quibus tanta est pietas, ut ne vel ad famam aut vitam tuendam, se perjurio sint adstricturi: quos vir bonus, incerti criminis, (cujus homines tali indole praeditos, mox serio plerumque poenitet,) poenas effugere mallet; quam ut sua ipsorum pietate teneantur.

IV. **VOTUM** est promissum religiosum, quo ipsi Deo, ad certas res aut operas praestandas nos adstringimus. In votis, non intelligitur jus ad homines esse translatum, nisi & pactum intercesserit.

Votorum unicus est usus, ut Deum sanctissimum, justissimum, omniaque intuentem verentibus, constantiora fiant pia omnia & honesta agendi consilia; eoque magis officium deserere vereamur, ne nosmet etiam atroci perjurii crimine implicemus.

Quum autem sine illius consensu cui promissum est, nulla sit promissi obligatio, constetque Deum opt. max. quae quisquam contra officium quodvis temerè, incautè, aut timidè, promiserat, accipere nolle; quumque homines, incautos, meticulosos, iracun-

cundos, aut superstitiosos infidiosè captare; aut contra communem utilitatem, aut humanitatem, certis hominum ordinibus favere, & in eorum opibus augendis, se procuratorem ostendere vafum, omnia undique corradentem, Deo minimè sit dignum; hinc satis efficitur votum non obligare, ad ea facienda aut praestanda, quae non piè & humaniter, citra votum, fieri poterant aut praestari. Multo minus valent vota, quae ex odio, invidia aut ira injusta, aut nimia; aut contra cujuslibet jus perfectum, aut ipsa aequitatis & humanitatis officia, suscipiuntur. Neque igitur nova obligationis materia, per vota constitui poterit.

C A P U T XII.

D E R E R U M P R E T I O .

QUO facilius res & operae inter homines permutari possint, earum pretia sunt aestimanda. Nemo enim res insignis & diuturni usus aut voluptatis, mutare velit iis, quarum exigua est utilitas aut voluptas: neque res quae multo parantur labore, rebus parabilibus.

Rei cujusvis pretium omne hoc nititur fundamento, quod res ipsa ad usum aliquem aut voluptatem ministrandam est apta; absque hoc, nullum erit pretium. Hoc autem posito, rerum pretia majora erunt, prout major

major est hominum *indigentia*, ipsaeque res difficilius parantur. Indigentia erit major, pro ambientium numero, & majore rerum necessitate, aut usu gratiore. Acquirendi difficultas ex plurimis oritur causis; nempe ex ipsius materiae penuria, ex acquirendi labore, ex casibus iis qui proventum aliquando faciunt minus uberem; ex ingenii rarioris elegantia, quae in artibus quibusdam excitur; ex artificum dignitate, eorumque honestiore & lautiore, pro nostratum moribus, vivendi conditione: hujus enim sumptum suppeditare debent artificiorum pretia.

Rerum autem utilissimarum saepe nullum, saepe exiguum est pretium. Ubi enim earum tanta est copia, ut ubique nullo fere labore reperiantur, nullum erit pretium: ubi labore facili & minime artificiose comparantur, exiguum. Pro insigni enim Dei bonitate, quae res sunt utilissimae, & maxime necessariae, illae copiosae sunt & parabiles.

Rebus quibusdam utilissimis, nullum est pretium, quia sunt sua natura communes; aliis, quia in commercia non aliter veniunt, quam tanquam aliarum rerum appendices, quarum pretia quidem augere possunt, non vero ipsae per se aestimari; aliis denique, quia lege, vel naturali vel positiva, prohibetur earum emptio venditio. Cujusmodi sunt res, aut officia, aut jura sacra; eaque stipendia, quibus alendi sunt viri, his officiis obeundis destinati; aut quae illorum fidei committuntur, ut sint eleemosynarum materies. Horum emptio venditio, ex nota
fatis

fatis historia, *simoniae* nomen est consecuta.

II. QUUM vero saepe incidere soleat, ut mihi suppetat quarundam rerum, ultra meos usus, copia, desint autem aliae, quarum est apud alium copia; ille vero nulla re mea indigeat: quumque ego rem mihi non necessariam, pro re alterius mutare velim, mea tamen alterius rem pretio longe superet; nec tamen, sine gravi dispendio, in partes secari possit: ad commercia expediunda, constituendum est pretium aliquod *eminens*: id est, res quaedam, aliarum rerum omnium mensura, ad quam earum pretia exigantur, est constituenda, cujus tanta est indigentia, ut quisque res suas cum ea mutare velit; quoniam ejus ope res quasvis sibi comparare potest. Hinc ejus rei, ob id ipsum quod aliarum fit mensura, existet maxima indigentia.

Huic rei quae aliarum fit mensura, hae debent esse qualitates; imprimis, ut sit pretiosa, ita ut ejus pondus exiguum, & portatu facile, majorem aliarum rerum molem, aestimatione aequet. 2. Ut sit aliquid stabile, neque sua sponte brevi perituum, neque multum usu deterendum. 3. Ut sine dispendio quasvis admittat divisiones. Ea vero omnia, solis metallis rarioribus, auro nempe, & argento conveniunt; quae igitur, omnis pretii mensurae, apud gentes cultiores, sunt constitutae.

III. AD praecavendam vero omnem in laminis accurate dividendis molestiam, atque ut cautum sit de metallorum puritate, inventi

ti

ti sunt nummi : quorum excudendi potestate, viris fidis commissâ, & de metalli puri & non adulterati, quod singulis nummis inest, iusto pondere, cautum erit ; & quaevis, de qua conventum est, summa, sine molestia persolvi poterit.

III. Vera metallorum, quin & nummorum, atque rerum ferè omnium aestimatio, pro majore eorum copia, imminuitur, pro minore augetur. Res per se ad vitam necessariae, pretia retinent stabiliora ; quae tamen, pro majore aut minore anni cujusque ubertate, immutantur. Ad stipendia autem perpetua, aut redditus certos constituendos, quibus homines, semper in eadem vitae conditione ali possint, certae earum rerum mensurae, quae simplici hominum labore non artificioso comparantur, sunt potius definiendae.

In nulla civitate cui sunt cum vicinis commercia, ullo imperantium decreto immutari possunt vera nummorum pretia, earumve aestimatio, pro ratione quam ad merces habent. Non enim nummorum nomina apud nos legitima curant exteri ; metallorum tantummodo spectantes quantitates ; iis igitur mercium pretia respondebunt. Verumtamen, post nummorum nomina lege constituta, multorumque cum multis res rationesque contractas, & pactiones, de pecuniae, his nominibus definitae summis numerandis ; nummorum pretio lege nova aucto, fraudantur creditores ; & imminuto, fraudantur debitores.

Quia

Quin etiam eveniet, ut metallorum inter se aestimatio nonnunquam immutetur, si aut alterutrius major solito effodiatur copia; aut si alterutrius tantum magnus sit in vitae cultu & ornatu usus, aut si magna ejusdem vis exportetur. Et nisi in eadem ratione immutentur nummorum pretia legitima, exportantur nummi quibus, pro vera metalli aestimatione, justo minus imponitur pretium; & invehantur illi, quibus nimium, non sine gravi civitatis incommodo.

Sicubi pro hujusmodi nummis, fiant alii ex metallis vilioribus; quod dignitate deest pondere compensandum; aut secus cessabunt cum exteris commercia. Quae nummorum vice funguntur chirographa quaedam, aut tesserae, eam vim ideo tantum obtinent, quod de veris nummis solvendis idoneam faciant fidem.

C A P U T XIII.

De variis CONTRACTUUM GENERIBUS
post Pretia Rerum constituta.

DIVIDUNTUR contractus in *beneficos* & *onerosos*. Benefici, ubi intelligitur, contrahentium alteri commodum aliquod gratis afferri: onerosi, ubi hoc agere profitentur paciscentes, ut res vel operae pretio aequales mutuo transferantur.

Beneficorum tria sunt genera decantata, *mandatum*, *commodatum*, & *depositum*; quibus accenseri potest mutuum gratuitum.

Man-

Mandatum est “ contractus ubi quis alterius negotia, sibi commissa, gratis obanda suscipit.” In quo si rei expediendas ratio fuit praescripta, eam observare tenetur mandatarius; aut suo periculo ab ea recesserit. Si vero negotium ipsius prudentiae permissum fuit; non perfectae obligationi aut officio defuisse censetur, si eam adhibuit diligentiam, quam istiusmodi negotiis, & suis, adhibere solent viri probi & diligentes. Neque ad damnum culpam quavis levissima datum, praestandum tenebitur; nisi vel summam pollicitus fuerat diligentiam; eamve plane exigit negotii natura; aut ultro se obtulerat, ubi aptiorum aderat copia.

Enimvero de omni contractu benefico tenendum, eum qui in alterum contulit beneficium, non graviolem subire obligationem, quam vel diserte suscepit, vel suscipiendam plane monuit ipsa res. Eum vero in quem confertur beneficium, pro gratiae referendae officio, ad summam adstringi diligentiam, atque ad omne damnum culpa datum praestandum; ne quem suae beneficentiae poeniteat.

II. *Commodatum* est “ contractus quo quis rei suae usum alteri gratis concedit.” Tenetur *commodatarius*. 1. Ad summam diligentiam, & damnum vel levissimam culpa datum praestandum. 2. Ad omnem etiam casum, cui res apud dominum non fuisset obnoxia, praestandum; nisi commodator humaniter de jure suo cesserit. 3. Neque alium recte capit usum quam qui est concessus. 4. Elapso deinde tempore, reddenda est res
salva,

salva, neque magis detrita, quam usu concessio voluisse censendus est commodator. 5. Humanitas etiam juberet, ante tempus elapsum, rem domino magis ea indigenti reddere, aut damnum ex eo quod non reddatur ortum praestare.

Tenetur contra *commodator*, sumptus omnes in rem suam factos commodatario praestare, praeter eos qui ad rei habilis usum sunt plerumque necessarii; aut saltem persolvere quantum res sua facta est utilior, & ipse ideo locupletior. A *commodo* distinguitur *mutuum gratuitum*, quod hoc in rebus constituitur *fungibilibus*, quae non in *specie* sed in *genere* redduntur; i. e. in aequalibus mensuris, ponderibus, aut quantitibus.

III. *Depositum*, quod est mandati genus, est "contractus, quo quis rem alienam, a domino commissam, gratis custodiendam suscipit." *Depositarius* ad mediam viri prudentis diligentiam tenetur, & ad damnum lata culpa datum, praestandum. 2. Neque re deposita, sine domini consensu, uti licet. 3. Eam domino reposcenti debet reddere, nisi ad facinus aliquod patrandum reposcat, quod depositarius jure suo per vim prohibere potest. 4. Depositarius ab omni sumptu & impensis in re custodienda prudenter erogatis, immunis est servandus.

In his contractibus, ut etiam in tutela & negotiis gestis, ad illud consequendum quod primo & praecipue spectabatur, datae erant actiones directae: ut contra mandatarium, ad res rationesque reddendas; contra commodatarium & depositarium, ad res reddendas.

L

His

His autem dabantur actiones contrariae, ut damna sibi & sumptus praestentur.

IV. IN contractibus onerosis, profitentur contrahentes, se res *corporales*, aut *incorporales*, quae dicuntur, sive jura, mutuo transferre aestimatione aequales. Atque idcirco inter bonos nihil simulandum aut dissimulandum: omnes mercium aut rerum *qualitates aestimabiles*, earumve defectus & vitia sunt declaranda: & ubi temere ab aequalitate recessum est, minus habenti quod deest, viri prudentis arbitrio supplendum; idque jure perfecto exigere potest. Quamvis, ne fatigentur praetores, nisi ob injurias graviores non dantur in foro actiones.

A contractibus onerosis, eo secernitur donatio reciproca, quod in hac rerum datarum non spectatur aequalitas.

Ex dictis de pretio constat, in mercium pretiis aestimandis, habendam esse rationem, non solum pecuniae, in iis emendis, apportandis, custodiendis, erogatae, atque usurae cessantis; verum & laboris ab ipso mercatore impensi; cujus pretium pro hominum istiusmodi conditione honestiore est aestimandum, & mercibus imponendum. Hoc vero laboris pretium & curae, est vulgaris & quotidiani mercatorum lucri fundamentum. Quinque merces investae aut exportatae variis sunt periculis obnoxiae, ad ea praestanda, mercium servatarum pretium, pro periculis ratione, non injuria augetur. Quum etiam damnis obnoxii sunt mercatores, ex eo quod mercium, quarum copiam invexerant, pretium, insperata apud alios copia imminuatur; ad
hacc

haec etiam praestanda, lucrum justum sibi captanti ex mercibus copiosius convectis, quum insperata earundem apud alios penuria pretium augetur.

V. CONTRACTUUM onerosorum haec sunt genera, 1. Permutatio, quum res re mutatur.

2. Emptio venditio, quum "res pecunia mutatur." Hujus forma simplicissima est cum merces traduntur, pecunia soluta. Si vero de mercibus ad certum diem tradendis conveniat, pretio vel soluto, vel de eo solvendo cautione data, quae venditori idonea videtur; ante diem, merces venditoris periculo manent; post diem, elapsum, si nulla tradendi fuerat in venditore mora, in depositarii loco erit venditor; ut & ab initio fuisset, si ab initio merces obtulisset paratas.

Emptioni venditioni plura adjici solent pacta aut leges; *addictio scil. in diem*, ubi pretii in diem differtur solutio; ante quem licet aut emptori, aut venditori, meliorem accipere conditionem: quae si non offeratur, validus erit contractus. Adjicitur etiam *lex commissoria*, ut si pretium non ante statum diem solutum fuerit, pactum sit irritum. Lex item *retractus*, sive redemptionis, satis nota. Jus denique *protimesios*, ut si emptor rem rursus vendere voluerit, prior dominus pretium aequale soluturus, caeteris emptoribus praeferatur. Quae res *auctione*, aut *sub hasta* venduntur, plurimò licitanti cedunt.

Venduntur aliquando non res certae, aut earum spes incertae. Quibus contractibus non deerit aequalitas, in omni contractu oneroso, conservanda, si verum rei ipsius consequendae pretium, ea ratione spei pretium superet, quâ metus pretii frustra perituri, spem superat rei consequendae.

VI. LOCATIO conductio est "contractus, in quo pro certa mercede, rei nostrae usus aut opera alteri addicitur." Locator rem usui idoneam praestare tenetur & conservare: conductor, ea uti, ut rebus similibus & suis solent viri probi; & quicquid sua culpa lata perit praestare. Ubi nulla conductoris culpa, res locata perit; non ulterius solvenda erit merces. Aut si casu imminuatur usus, eadem ratione imminuenda est merces. Ubi rei proventus est incertus; ut uberior, conductoris lucro, ita malignior istius damno cedit: exceptis casibus rariis & calamitosis, quorum aleam conductor suscepisse non est aestimandus; quales sunt bella, diluvia, pestilentiae.

Qui opus faciendum conduxit, traditâ sibi re aliena, ad eam diligentiam tenetur, quam viri probi adhibere solent, & ad damnum lata culpa datum praestandum. Qui ad certum aliquod opus brevi peragendum, conductus est; mercedem exigere nequit, si quo casu ab opere peragendo impediatur. Qui vero continuam alicujus operam conduxit, videtur breviorum morborum operas impredientium, quibus etiam robustiores obnoxii sunt, pericula subire; ita ut nihil ea de causa pensioni detrudere possit.

VII.

VII, MUTUUM est "contractus, ubi datur alicui res *fungibilis*, ea lege, ut tempore convento reddendae sint aequales rerum similium quantitates," Si non sit gratuitum, danda etiam est usura. Res maxime *fungibiles* sunt nummi.

Quamvis enim nummi non sunt per se frugiferi, neque aliae fere res fungibiles; nummis tamen emi possunt res frugiferae, eorumque ope in commerciis lucrum potest esse multo uberius: foenoris igitur aliquid, pro lucri hujus ratione, ob pecuniam mutuo datam, exigere minimè est iniquum. Neque in civitatibus ubi vigent commercia, sine gravi incommodo prohiberi possunt istiusmodi pacta; licet in rusticorum republica populari non sint necessaria.

Foenoris aequi mensura major erit aut minor, prout minor est aut major nummorum qui in commerciis exercendis locantur copia. Quum major est, minus ex data quavis summa lucrum orietur; minus igitur debet esse foenus: ubi minor est pecuniae copia, ex data quavis summa majus orietur lucrum; majus igitur persolvi poterit foenus. Horum omnium, in legibus civilibus foenus definientibus, ratio habenda; neque aliter vim poterunt obtinere.

In *societatis* contractu, jura & obligationes ex sociorum conventionem & arithmeticoarum regulis notissimis innotescunt.

VIII. DIXIMUS contractus quibus aleae aliquid inest, non esse omnes inaequalitatis nomine damnandos. Immo istiusmodi quidam sunt omnino probandi, & hominum so-

cietati utilissimi; praecipue qui de naufragii, latrocinii, aut incendii periculis avertendis aut praestandis fiunt. Per hos enim strenuis plurimis & gravis salva conservatur fors, quae aliter perisset. Continent hi contractus publici societatis magnae, de damnis communicandis istae, vim humanam & salutarem: ex mercedibus enim, ab his solutis quorum salvae sunt merces, praestantur minus foelicium damna.

Neque reprehendum, si plures, rem collatam pecunia, animi causa, emptam, sortium arbitrio permittant: si modo nemo tantam his periculis objecerit facultatum futuram partem, ut ejus jacturam, sibi aut suis, vitae praesidia aut ornamenta praeripiantur.

Idem de sponsonibus, & variis ludorum generibus statuendum. Neque sunt haec ideo vituperanda quod aleam contineant: neque sunt omnia iniqua. At primo, nihil viro bono & prudente est indignius, quam, nulla premente necessitate, res sibi & suis necessarias aut utiles, incertae subicere aleae; aut lucrum sibi, ex aliorum temeritate, immerito captare. Improbandi sunt igitur istiusmodi contractus; nisi in rebus versentur levioribus, quas locupletioribus animi causa projicere licet. Quin etiam, nihil a viro bono alienius quam se totum rebus ludicris dare, iisve multum temporis impendere; aut ita nugis se assuescere, ut ad seria minus habilis minusve proclivis reddatur.

Quod attinet ad istiusmodi contractus celebriores quibus alea inest, quibusque plures res suas implicare solent; quum in communem

nem

nem utilitatem nihil conferant, paucos tantum temerè ex plurium dispendiis locupletantes; quumque ad eos ineundos proclives admodum sint homines, pro opinione vana quam de sua foelicitate fovere solent: legibus civilibus omnino sunt coercendi: ne opes, quae, in opificiis aut mercatura occupatae, reipublicae prodesse, inutiliter ad haec parum honesta, & fraudibus innumeris obnoxia, convertantur; aut infociabilis, stolidi, & ignava foveatur avaritia.

IX. AD contractus firmandos accedunt *fidejussiones & pignora*. Fidejussor is est qui subsidiariam subit obligationem debiti praestandi, si ipse debitor solvere detrectaverit, aut non sit solvendo. Quumque creditor huic magis quam ipsi debitori saepe fidat; non minus sancta ipsius est obligatio. Neque ullae subterfugiendi artes fidejussori sunt licitae, quae non fuissent, si sua ipsius causa debitum contraxisset: neque recte quidem solutionem differt, nisi fraudulenta existat, inter creditorem & debitorem, contra se collusio.

Potest fidejussor vel pignore dato, vel jurejurando, firmiter adstringi quam ipse debitor: est prout est fidejussor, neque re, neque loco, tempore, aut causa, plus debere potest. Ordinis beneficium recte exigit fidejussor, ut prius nempe cum ipso debitore lis discutiatur; & beneficium divisionis, ubi plures fuere fidejussores; nisi hisce renunciaverit.

Qui in causa *criminali* subsidiariam subeunt obligationem, *vades* dicuntur. Ad poenas vero corporales subeundas vix recte admittuntur, nisi sceleris fuerant fautores. Jure tamen

ad pecuniam, multae nomine, praestandam teneri possunt.

De pignore jam diximus quaedam & de hypotheca: ubi oppignorata est res fructuosa, a mercede aut sorte; deducendi sunt fructus; neque justa est in pignoribus lex commissoriam, nisi quod ex pignoris distracti pretio superest, debito soluto debitori reddatur. Custodiendum est pignus ea diligentia media, qua res suas custodit bonus paterfamilias; quum utriusque partis hac in re spectetur utilitas. A pignore differt *hypotheca*, quod haec, re non tradita, est debito solvendo subjecta, constituatur. In utroque est jus reale, cui cedunt & priora jura personalia.

C A P U T X I V.

De OBLIGATIONIBUS quasi ex CONTRACTU ortis.

HAS praeter obligationes & jura, sunt & alia, quae nascuntur ex facto aliquo licito ejus adversus quem valent. De iis quae ex facto illicito oriuntur, in capite sequente agendum. Ex factis licitis ortum jus omne, fundatur vel in ipso domini jure, vel in manifesta societatis amicae conservandae ratione. Quae istiusmodi juri respondent obligationes, ne actionum multiplicentur formulae, eas ex contractu ortas fingunt jureconsulti. Sunt vero a pactis tacitis diversi, quod in tacitis ex facto quodam consensus vere indicari intelligitur;

tur; in his vero, propter manifestam rei aequitatem fingitur. In illis, praemonitione contraria, praepediri potest quae ex solo consensu oriretur obligatio; in his neutiquam; quippe in alia fundata causa aequissima.

Obligationum quae quasi ex contractu oriuntur, duo sunt genera; alterum earum quae hinc oriuntur, quod, quispiam rebus alienis, aut alteri quocunque modo obligatis, sine contractu se immiscuit; alterum, quum quisquam aliquod sibi commodum, alteri nec donanti nec consentienti damnosum aut sumptuosum, derivavit. Ad priorem classem refertur ejus obligatio qui, sine vi aut dolo, rem possidet alienam, ut eam cum fructibus reddat. Refertur & ejus qui negotium utile gesserat; qui scil. res tractavit alterius vel absentis & nescii, vel ob rationis & prudentiae idoneae defectum, consentire non valentis; qui tenetur ad rationes, & res ipsas cum emolumentis reddendas. Quod spectatur in negotiorum gestorum & tutelae, *actionibus directis.*

Ad hanc etiam refertur classem haereditis testamento instituti obligatio, defuncti creditores & legatarios respiciens; quae nempe oritur ex haereditate adita. Omnia enim defuncti bona, aeri alieno dissolvendo, & omni, quod a quovis jure suo pleno postulari potest, praestando subjiciuntur. Qui haereditatem adit, unicam unde ea praestari possunt, materiam, ea omnia, quousque pertinere possunt bona haereditaria, deductis impensis in his tractandis, praestare tenetur. Justum autem est *inventarii* beneficium. Neque ad haec

jura explicanda, opus est haereditatem fingere eandem esse cum defuncto personam.

II. QUOD ad alteram attinet classem, ubi quicumque sibi commodum, alteri nec donanti, nec gratis damnum perferre volenti, damnosum, aliquis adscivit; ad eam referuntur ejus obligationes, ejus absentis & inficii, aut, ob rationis & prudentiae necessariae defectum, consentire non valentis, *negotia sunt utiliter gesta*, aut res administratae, ad eum qui negotia gesserat, aut tutorem, indemnem praestandum, & labores omnes utiles compensandos, eorumque contractus, bona fide, ipsius nomine initos, confirmandos. Huc spectant negotiorum gestorum & tutelae *actiones contrariae*. Impensarum etiam, quae in pupillis alendis, educandis, aut arte quavis imbuendis, prudenter factae sunt, eadem est ratio.

Quae quidem in liberis suis alendis erogantur parentes non egeni, ex communi parentum affectu; donandi animo erogasse censentur, ubi contrariae voluntatis nulla fuit significatio. Quia & tenentur parentes, pro sua conditione, liberis necessaria praebere vitae praesidia, & ornamenta; & quod ex bonis superest iis potissimum relinquere. Premente vero egestate, aut si cui forte ex liberis aliunde suppetant facultates, non iniquum foret parentem liberos ad calculos vocare, ut sibi persolvantur quae erogaverit; sive ad ipsum in senectute alendum, sive ut caeteros liberos eo melius alere possit.

Si quis verò alienum aluerit inopem, id gratis factum fuisse, non temerè est judicandum:

dum: aut potius eo jus esse constitutum in alumnium, ut omnia in suam utilitatem prudenter erogata, ipsius laboribus compensentur; haud vero ea quae ad familiae herilis ornatum pertinebant. Quumque insuper, in prima alumnorum aetate, quaedam sint erogata, quae perirent, si immaturi obirent alumni; amplius aliquid exigere poterunt auctores, pro hujus periculoratione; quo jure ipsis concessio haec humanitatis officia alacrius suscipient. Decrescit vero post primos alumni cuiusque annos hoc periculum, atque primas tantum impensas graviore foenore onerare potest. Est igitur alumnus inops in causa debitoris, nullo suo crimine obaerati, a quo exigi saepe possunt operae, donec per eas dissolvatur aes alienum; qui tamen omnia alia retinet hominum jura. Et quum primum vel laboribus suis, (quorum sibi utilissimos & maxime quaestuosos, ad viri probi arbitrium, ipsi est eligendi jus,) vel amicorum liberalitate, debitum fuerit solutum, tollitur omne auctoris jus. Ratione vero subducta pateret, neminem esse alumnium, cui sana est mens & corpus sanum, quin ante annum trigessimum, laboribus suis, omnia quae auctori debuit, prestare posset: neque ex hac causa recte oriri posse servitutum haereditariam, quamvis auctori pro periculi ratione, in modum foenoris nautici, amplius esset solvendum: quod tamen exigere haud sineret humanitas, ab iis qui gravi aliqua premuntur necessitate; nulla autem gravior esse potest quam infantis inopis, omni parentum auxilio destituti.

Ad

Ad hanc etiam refertur classẽ ejus obligatio, qui favore necessitatis usus, alteri damnum dedit; qua de re postea erit agendum: atquẽ ejus qui indebitum accepit tanquam debitum; aut aliquid ex pacto quovis aut promisso, cui legitima opponi poterat exceptio; aut ob rem aut operam, a se præstandam, quam non præstitit.

Quum res plurium communis, unius opera aut impensis est conservata aut exulta; caeterorum erga hunc obligatio ad posteriorem hanc classẽ, hujus erga caeteros, ad priorẽ est referenda.

Obligationes alium tenentes ab eo qui contraxerat, sunt veri contractus, ubi alterius mandato aut jussu res contractæ sunt. Sin secus, sunt in causa negotiorum gestorum.

C A P U T X V.

JURA ex DAMNO dato, atque ex aliorum INJURIIS orta. JURA BELLI.

EX iis quæ sæpius sunt dicta constabit, teneri quemque damnum, alteri non consentienti, a se datum præstare. Incidere possunt causæ, in quibus vir optimus ea agere possit, & debeat, quæ aliis damno erunt. Si aut res suæ longe pretiosiores conservari, aut mala graviora, sibi suisque imminetia, aliter averti nequeant, quam ea agendo quæ aliis levia quaedam damna sunt illatura. Suo forte jure ea aget vir bonus, suscepto tamen hoc onere, damni omnis, sui aut suorum cau-

causa, aliis dati, pensandi: quum & communis utilitatis, & juris aequi ratio hoc exigat, ne quis ob suam utilitatem aliorum immerentium imminuat utilitates; aut si quid istiusmodi necessario factum fuerit, ut quum primum fieri potest, damnum resarciatur.

Quod & de damno injuriâ magis est manifestum. Conservari enim nequit hominum conjunctio & societas, nisi necessaria cuique foret damni abs se dati praestatio; quae igitur, per vim, recte exigetur. Frustra ferrentur leges, vim omnem vetantes & injurias, si tamen his violatis, lucrum injustum improbi obtinere possint.

Quin & societatis humanae salus hoc exigit, ut malorum graviorum metu ab injuriis improbi coerceantur, ne perpetuam iis praedam & ludibrium se praebeant omnes probi. Quamvis igitur benevolentiam omnem, clementiam & mansuetudinem, etiam erga improbos, nobis commendet Deus & natura; majorem tamen innocuorum & proborum commendant curam & commiserationem. Citra odia etiam & malevolentiam, improbi ab injuriis, per vim & poenas, coerceri, atque ab iis damni pensatio, cautioque ne in posterum laedant, exigi poterit.

II, DAMNI nomine intelliguntur, non solum rerum nostrarum direptiones, corruptiones, detractiones injustae; verum & fructuum sive naturalium sive civilium interceptiones; atque omnia etiam incommoda quae ex primo damno promanarunt; lucrum scilicet omne cessans, non minus quam damnum emergens.

Qui

Qui vel per se, vel per alios, vel faciendo vel non faciendo, secus quam obligatione perfecta tenebatur, damno causam dedit, aut occasionem, citra quam non evenisset, is damnum intulisse censetur. Qui malis laetantur alienis, qui injurias laudant, aut ad eas hortantur, improbum quidem produnt animum. Quum tamen citra ea, saepe eadem illatae fuissent injuriae; ea, utut poenis coercenda sunt, raro tamen homines, per se, damno praestando obnoxios reddunt. Ubi plures communi consilio, injuriam intulerunt; singuli pro omnibus, & omnes pro singulis, ad damnum compensandum tenentur. Ubi vero unus aliquis totum compensaverit; nihil amplius eo nomine laesus a caeteris exigere potest. Is tamen, qui totum compensavit, recte divisionis, contra socios, postulabit beneficium. Poenarum causa est diversa. Inter damni auctores praecipuus habetur qui caeteros imperio adegerat. Hic igitur, ubi fieri potest, primo est appellandus: ubi non potest, a patratoribus recte exigitur damni praestatio: quandoquidem nullam hic ab ea obligatione immunitatem, iis dare poterat. Et quantumvis patratores, ad graviora, quae ipsis imminabant, mala declinanda, damna aliis dederant tantummodo leviora, necessitatis favore ab omni vitio excusandi; non tamen cessabit damni sarciendo obligatio; quum non teneantur vicini immerentes, mala illis imminencia, suo damno redimere.

III. QUI citra culpam, damnum casu dedit fortuito; ad id sarciendo non pleno tenetur jure. Immo ex officio, communis uti-

utilitatis causa honeste suscepto, præcipue in rebus trepidis, ubi difficile est satis cavere, quamvis viri strenui incuriã leviore, damnum acceptum sit, id publicè sarcendum.

Damna data a mercenariis, sine heri mandato, ipsos solos onerant. A mancipiis data, dominum obligant, ad mancipium ea lege distrahendum, qua hominis obæerati facultates; quæ cum omni æri alieno solvendo non sufficiant, inter creditores pro rata dividendæ sunt. Hinc, mancipii pretium, quod domini jus est; & illinc, damnum datum est æstimandum, quod læsi jus est; & pro eorum ratione, mancipii pretium est dividendum, aut pensatio a domino præstanda. Quod & de pauperie a quadrupede facta, tenendum. Si quid aliter in læsorum gratiam determinarunt leges * civiles, hoc secutæ sunt, ut domini, in servis suis & animalibus coercendis, fiant diligentiores.

Qui sine dolo damnum dedit, se paratum ostendere tenetur ad ea danda faciendâ, quæ viro probò videbuntur æquæ; & sponte læso testari dolum a se abfuisse, & nocendianimum. Quem damni malo animo dati verè poenitet, hic damnatum ultro sarcire, & veniam petere debet, & cautionem offerre, ad viri probi arbitrium, de non in posterum lædendo. Injuriae enim neminem verè poenitet, immo in ea perstat, qui non ad hæc præstanda paratus est, aut qui lucram injuria partem detinet. His autem oblatis, læsus veniam petenti

* Exod. 21; 28, 30. Instit. IV. t. 8, 9.

dare, & in gratiam cum eo redire tenetur. Quod eo alacrius praestandum, quod saepius sibi quisque, si non hominum vicinorum, Dei saltem opt. max. clementia eget & venia.

IV. QUUM vero animo obstinato vicinus injuriam intentat, neque monitus a proposito dimoveri potest; aut damnum injuriâ a se datum sarcire negat; aut denique quae jure nostro postulamus, praestare pertinaciter renuit: exigit non solum nostra, verum & omnium communis utilitas & salus, ut per vim depellatur injuria intentata; damnique pensatio, & quicquid nobis debetur, extorqueatur; eaque etiam improbo irrogentur mala, quorum terrore & ipse in posterum, & caeteri, ad injurias tardiores reddantur.

Haec juris violenta defensio aut vindicatio, est *bellum*: quod "status est per vim certantium juris tuendi causâ." Quum autem in civitatibus constituendis praecipue spectatum fuit, quod omnibus notum, ut civium lites ab arbitris aequis dirimantur, & praevaleantur mala ab hominum insensorum iracundia metuenda; apparebit, longe aliter juris nostri defensionem & vindicationem, in vita civili, ac in libertate naturali esse instituentiam.

Bella sunt vel *publica* vel *privata*. Publica, quae a civitate aut populo suscipiuntur: privata, quae a privatis. Publica sunt vel *solemnia*, vel *minus solemnia*. Solemnia (quae & *justa* vocant Romani, qualicunque de causa, nisi planè nefaria suscepta fuerint,) "quae
"populi nomine, eorumque jussu qui summo sunt in imperio, utrinque, sub aliqua
"ju-

“juris specie geruntur.” Publica quæ minus solemnia, ab altera tantum parte, aut populi, aut rectorum jussu geruntur. Qualia prædonibus, aut civibus seditiosis & turbulentis inferuntur; vel quæ *civilia* dicuntur, ubi de populi, aut de regni jure aliquo, inter diversas civium factiones decertatur.

De singulorum in libertate degentium privatis bellis nunc dicendum: quæ tamen de his statuuntur, simili de causa, tenent in bellis publicis, quum in pari libertatis statu, inter se constituentur diversæ civitates, earumque rectores summi.

V. BELLA & publica & privata nonnunquam esse licita, immo communi saluti sæpe necessaria, ex dictis satis constat: neque omnia prohibent sacrae literae; quippe quæ imperii civilis jura confirmant, magistratibus *jus gladii* tribuunt, & bellatores quosdam egregios laudant.

In utroque belli genere, tria spectanda; *causae justae*; belli dein *incubandi tempus*, & petendi *fines*; (quæ terminus a quo, & terminus ad quem, dicuntur:) quæ omnia, ubi de singulorum bellis agitur, variè definienda, prout bellantes, vel in vita degunt civili, vel in libertate naturali.

Ante omnia monendum: injuriã quamvis atroci, ab altero nobis illatã, nihilo tamen minus, adversus eundem colendam benevolentiam: quin etiam ejusdem foelicitas expectanda est, quoad patitur hominum meliorum, omniumque communis utilitas. Quam hæc patitur clementiam, erga vel pessimos, boni cujusque sensus comprobabit. Intentatã igitur,

M

tur,

tur, aut illatâ injuriâ, ad eam avertendam, damnive pensationem, cautionemque in posterum consequendam, cuncta leniora prius tentanda. Neque omne jus suum amittit hostis quamvis injustus; neque contra eum datur licentia infinita: ast ea sola, quae vel injuriae repellendae, damno sarciendo, vel melioribus in posterum protegendis est necessaria. Quae horum nulli commodè inservit saevitia, turpis est & detestanda.

VI. CAUSA in libertate naturali justa, est juris perfecti quaevis violatio. Nullum enim erit jus tutum, nulla vitae securitas, nisi contra injurias inferentem ad vim confugere liceat, ne quis injurias a se illatas impunè ferat. Levioribus injuriis nobis saepius illatis maximae collabentur opes: neque innocuis tolerabilis foret vitae conditio, improborum petulantiae inultae semper obnoxia. Injurias leviores ferendas suadebit humanitas, si modo damna reparari possint, & a viris caetera probis, per brevem iram, cujus mox eos poenitebit, inferantur: hanc tamen patientiam, ab altero nemo suo jure postulare poterit. Quae rariores & insolitae sunt bellorum causae haud improbandae, nondum illatâ aut intentatâ injuriâ, * aliàs docebitur.

Ubi igitur violatum est jus, five rebus nostris ereptis aut laesis, five quae nostro petimus jure denegatis; aut ubi vicino cuivis par sit injuria; licet, immo saepe honestum est, eos quoscunque, qui juri nostro, aut vicini

cu-

* Vid. Lib. III: 9. 2;

injuria, tuendo aut vindicando se opponunt; per vim cogere, ut ab injuriis desistant, nobisque & vicinis quae debentur, praestent. Res *in specie* debitas per vim occupare licet; aut si harum non sit copia, res quae libet hostiles, quae iis omnibus quae debentur praestandis sufficient. In jure nostro aestimando, labores omnes & damna, quibus causam dederat injuria hostilis, sunt computanda. Immo poenae nomine, aut cautionis de non laedendo, res hostiles jure occupantur, quantum arbitro prudenti necessarium videbitur.

In statu quidem civili ea injuria sola, a cive, qui in jus vocari potest, intentata, vi privata recte propulsatur, quae damnum minuitur irreparabile. Aliarum depulsionem, damnique pensationem, tutius magistratui permittimus. Quae nullo ejusdem auxilio praecaveri possunt aut reparari, illas vi omni necessaria aut commoda jure propulsamus. Si quis etiam jure civis, civilem exuerit conditionem, aut ita occulte injurias inferat, ut vix in jus vocari possit; contra eum * vigent omnia, quae in libertate, jura: quales sunt praedones furesque nocturni. Contra alios cives, juris vindicatio judicibus permittenda.

VII. *Terminus a quo* inchoanda est juris violenta defensio aut vindicatio, est, ubi alter vel denuntiatione, vel actione hostili, aliove indicio certo, nosmet ipsos, aliumve innocuum, laedendi consilium declaraverit, nec monitus desistat. Neque enim primus ictus est

* Exod. 22: 2, 3. Leg. 12. Tab.
M 2

est excipiendus; quippe qui lethalis esse potest, neque expectandum donec inferatur injuria, quae fortè reparari nequiret; cujusve illatae pensationem infoeliciter exegeris, quam nondum illatam propuleris. Injurias igitur tardius molientem maturè opprimere licebit.

In statu civili, vim cum graviore aliorum periculo conjunctam, haud recte prius adhibemus, quam aggressor nos ad eas redegerit angustias, ut neque sine periculo fugere liceat, neque a civibus, aut magistratibus, auxilii sit copia.

VIII. **TERMINUS** sive finis, ultra quem in statu libero non recte producitur bellum, hic est, quum aggressor aut injuriae auctor, vel poenitentia ultro permotus, vel vi coactus, a laedendo abstinuerit, omnisque damni a se dati pensationem, cautionemque in posterum, ad viri probi arbitrium, obtulerit. Haec si pertinaciter detrectaverit, per vim jure extorquentur. Quin & humani generis interest, ut ei qui atrocius, sine ulla juris specie deliquerit, aliisque, exemplo suo, injuriarum & scelerum auctor fuerit, ejusmodi supplicia irrogentur, quibus non solum ipse, sed & alii omnes ab ejusmodi delictis deterreantur.

Quae causae ostendunt poenas in vita civili jure irrogari, eadem omnes statui libero conveniunt: quamvis in eo neque adeo facilè irrogari, aut prudenter temperari possint. Neque vel poenarum causae, ejusve expetendi rationes, imperium civile exigunt in eo qui irrogat, neque ut is qui punitur, imperio sit subditus.

In

In statu civili, periculo praesente depulso, non producendum est bellum. Damni enim pensatio, omnisque in posterum cautio, in judiciis, non hominum infensorum vi, est exigenda. Omnis quae jure adhibetur vis, vel jus nostrum tuendum, aut utilitatem aliquam communem, spectare debet. Quae horum neutrum spectat, quaeque cum odio & malevolentia est conjuncta, ea est *vindicta*, quae & lege naturali damnatur & Christiana.

Quum porro jura nostra, non solum rem aliquam habendam, quam recte vi defendimus, verum & quaedam ab aliis consequenda spectent; in libertate, quae ab aliis jure sed frustra flagitavimus, per vim vindicare aut prosequi licet. In vita civilis vindictio omnis, actione intentata, sive de debito, sive de damno, etiam infecto, magistratum prudentiae & judiciis est permittenda. De jure nostro in statu libero prosequendo, de belli causis agentes satis diximus.

IX. Ex dictis patet, condicta privatorum certamina, quae nunc *duella* vocantur, ubi provocans & provocatus se ultro in loco sistunt condicto, extrema omnia invicem inferri parati, nulla juris specie, vel inter homines liberos, vel cives, defendi posse. Juris nostri defendendi aut prosequendi modum longe commodiorem, ostendet recta ratio; ut nempe vel arbitris, compromisso constitutis, permittatur litem dirimere; vel ubi hoc alter detrectaverit, ut cum eorum auxiliis, quos nobis causae nostrae aequitas, aut rei communis cura, socios adjunxerit, bello aperto jus nostrum prosequamur. Quod ad oppro-

bria attinet & calumnias; eas per duellum refellere, & ineptissimum est, & saepe saevissimum. Quum caeca omnino sit martis hujusmodi alea; & poena saepe major quam delictum. Si quis alterius famam falsis laeserit criminibus, aut etiam arcana ejus vitia inhumaniter divulgando, nullo hoc exigente officio; in statu libero, quo dignus est supplicium, ad viri prudentis arbitrium, ei est irrogandum; qua in re ab humanioribus vicinis auxilia petenda. Si quis in eo statu, nullâ injuria laeserit, animum erga nos declaraverit hostilem, is quidem tutissima ratione improvisò est opprimendus; aut, quantum exigit nostra aliorumque incolumitas, poenis coercendus. Neque vel in vita civili, si hostilem civis contra me ostendat animum; hominum fugere congressus, aut omissis officiis, quae sunt foris peragenda, intra aedes me continere teneor, nisi quatenus humanitas, aut salutis meae cura, aliter moneat. Atque si quis in me versantem in rebus licitis, injuste impetum fecerit; recte me cum istius caede defendero. Immo procaces istiusmodi & petulantes occidere, officium est hominum vitae amicissimum. Haec omnia sine condicta certamine fieri possunt.

Sin autem tanta rectores civitatum ceperit, rei maximae incuria, ut ad civium famam, contra opprobria aut falsa crimina, defendendam, nullae sint idoneae leges, nulla judicia; atque si invaluerit mos, a barbaris & superstitionis deductus seculis, ut infamis, novisque semper injuriis dignus habeatur, hisque sit obnoxius, qui, propter opprobria quaedam accep-

cepta, auctorem ad certamen conditum non provocaverit, aut ab altero, qui se laesum putat, provocatus, certamen detrectaverit: Certaminum ejusmodi erimen, in civitatis rectores praecipue est conferendum; quamvis non prorsus immunes sunt ipsi qui decertant; is praecipue qui alterum provocavit. Alia enim plerumque ratione vir bonus famam tueri, & fortitudinem ostendere poterit, ubi scilicet alter ipsum per vim aggressus fuerit.

Unica forte de causa * justum esse potest, ab altera saltem parte, certamen sponte susceptum; ubi hostis publicus potentior, προμαίχῃ cujusdam virtute fidens, foedus de pace aequis conditionibus reducenda, ea solum lege, nobiscum inire velit, si hic a nostrae gentis προμαίχῃ in certamine victus fuerit. Res quidem graviores, quae solae bellorum justae sunt causae, duelli istiusmodi aleae committere dirimendas, saevum est & stolidum: quippe quae per arbitros melius dirimi poterant. Si vero hostis potentior in istiusmodi praelii eventum controversiam conjicere velit, neque eam leniore ratione dirimere, maxime est laudandus, qui ad majorem innocentium stragem praecavendam, patriam suo periculo defendere, ea ratione conatur, quae spem ostendit maxime probabilem.

* Grot. de J. B. III. 20. 43.

CAPUT XVI.

DE JURE EXTRAORDINARIO ex NECESSITATE orto: & de omnium JURE communi.

OFFICIA plerumque sensu proximè cuique monstrari & commendari, sæpius jam dictum: inter varias tamen honesti species, naturalem esse ordinem; aliasque, quamvis per se pulchras, aliis pulchrioribus, & ad communem utilitatem momentum majus afferentibus, in contentione cedere: præcipuamque honesti venustatem, in iis animi affectionibus & consiliis, quæ maximæ omnium utilitati inserviunt elucere. Hinc efficitur, omnia privatorum jura, omnesque leges speciales, majori plurium utilitati, aut omnium communi, posthabendas. Quamvis igitur rationis dictata, leges speciales appellatae, quasque libero quovis tempore migrare turpissimum, officia viro bono plerumque digna jubeant; tempore tamen mutato, nonnunquam commutatur officium; casusque quidam rariores, in ipsis legibus excepti intelliguntur. Non igitur premente necessitate, violandæ leges naturales, aut iniqua & improba faciendæ. Immo qui exceptione utitur legitima, sibi que concessa, aut legi paret sanctiori, quæ minus sanctæ aliquid derogat, ipsi legi paret. Legum autem socialium ea sanctissima, quæ singulorum, aut pauciorum salutis & utilitati, omnium communem anteponeat.

II.

II. QUUM vero hominis cujusque probi sensus, legum specialium vim & majestatem conservandam moneat; ab iis levi de causa minimè discedendum: neque levis est necessitas quae iis quicquam derogare debet. Non solum igitur, quae incommoda ex iis servatis continuo sequerentur, quaeque commoda praesentia ab iisdem deflectere suadent, cautiſsimè circumſpiciendum; verum praecipuè, quaeenam incommoda graviora, ex ea licentia, in causis similibus, omnibus permiffa, forent in posterum metuenda. Ponamus, exempli gratia, aliquid quod latius pateat; quum tanta sit fidei & veritatis, sive in sermone, sive in commerciis rebusque contractis, religiosè observatae utilitas; & tanta pariter, ex conservato domini jure, liberaeque rerum suarum possessione & administratione, cuique permiffa, oriatur vitae securitas & mutua fiducia; oportet gravissimae sint causae, ingentia mala avertenda, aut bona consequenda, quae justitiae regulis hisce quicquam derogabunt. Neque ad causas leviores extendi debet necessitatis favor: prospicienda graviora longè incommoda, quamvis remota, quae ex earum legum auctoritate, de causa quavis leviori, imminuta, sunt tandem nascitura. Excipiendi igitur casus tantum gravissimi, ubi mala his omnibus graviora sunt avertenda; quibus casibus, qui leviores & magis consuetos annumeraret, improbus planè est & secleratus.

Frustra dixeris, nullius utilitatis causa facienda turpia & inhonesta. Nemo negat. Sed quaerimus, num casu quodam rariore,

M 5

haec

haec turpia sint & inhonesta? non, an propter utilitatem deferenda sit honestas? Ast, num magnam utilitatem honestas nonnunquam sequatur? Neque magis attinet dicere, legi divinae semper adhaerendum; caetera, eventus nempe, casusque futuros, judicii nostri non esse, eaque Deo permittenda. Haec, quidam minime mali, ast non satis acuti. Quaerimus enim, an in ipsa Dei lege hi casus excipiantur? & numnam exceptiones, eadem ratione, qua ipsae leges innotescant? Si nostri judicii non sint rerum eventus; neque sunt ipsae leges; quippe quas, rerum eventus vitae hominum amicos aut inimicos prospiciendo, indagamus. Primos enim animi impetus quosque, non esse solos vitae daces, inter omnes constat.

Hoc necessitatis obtentu, fortè abutentur homines improbi, utilitati inhiantes, aut voluptatibus unicè dediti. Non tamen sine ea morum pravitate & nequitia, quae nulla legum religione contineri posset. Homines itidem iracundi, ultionisque cupidiores, omni de violenta sui defensione doctrina abutentur. Non tamen idcirco vituperanda est omnis violenta sui defensio; neque magis vituperanda, omnis a legum normâ declinatio. Temporibus saepius cedunt domini privati jura; re aliena, domino inconsulto, aut invito, ut licet, vel abuti, quum id exigit plurium conservatio; ut in jacturis faciendis, aedibusque incendii sistendi causa diruendis. Temporibus etiam nonnunquam cedunt jura sanctiora, civibus fortissimis rectè imperatur, ut ad patriam tutandam, certae morti se objiciant.

Ponte

Ponte dejecto, aut portâ clausa, quibus plerumque defendendi sunt omnes cives, hosti vel saevissimo objiciuntur cives hec toridae. Splendido rei que Romanae salutari mendacîo nobilis est rex Hostilius. Ast plurimas habet lubrica haec doctrina cautiones.

III. IN legibus duabus primariis de Deo colendo, & communi omnium utilitate promovenda, nullae sunt exceptiones. Immo quae in legibus specialibus valent exceptiones, in hac altera generali fundantur. Dei autem cultus externus, nulli certo tempore necessariò alligatur.

2. Quo honestius est ejusque ingenium, eo minus ad exceptiones in leviori quavis causa admitteridas, aut necessitatis privilegia sibi arroganda, erit proclivis.

3. Omnium quae ex juris hujusmodi insoliti usu, sive consecutione naturali, sive ex hominum pravitate & temeritate nascuntur, ratio habenda. Non quod hominibus deneganda sint omnia jura, quorum specie fallaci abutentur improbi. Verum haec ipsa mala, ab hominum improbitate metuenda, ad calculos sunt vocanda: causisque tantum gravissimis exceptiones dandae; quibus in rebus levioribus abutetur nemo, nisi ea sit pravitate & nequitia, ut legem quamvis notissimam violaturus esset.

4. Quo sanctior, vitaeque hominum utilior est lex, eo graviores oportet esse causas, ob quas danda exceptio.

5. Causae quae ex aliorum utilitate, aut omnium, petuntur, iis quas quisquam ex sua aut suorum utilitate petit, longe sunt honestiores.

ores. De sua utilitate suoque jure aliquid remittere, viro bono saepe licet, saepe honestum est: communem vero utilitatem deserere non licet. Temporibus igitur prudenter parendum."

6. Nulla necessitas tanta est, ut cuivis, mala sibi imminetia, in alios immeritos conjicere, iisve avertendis, alios paribus aut gravioribus malis implicare liceat. Huic enim adversatur utilitas communis.

7. Quaecunque damna, ad mala graviora a nobis nostrisque avertenda, aliis non consentientibus damus, ea omnia praestare sanctissimè tenemur. Juri huic in libertate, extra ordinem, singulis competentis, respondet in vita civili, *imperii jus eminens*; de quo aliàs.

IV. Ex communi hominum cognatione & caritate, jura quaedam communia nascuntur, quae non unius aut paucorum, sed omnium communi utilitati prospiciunt: haec igitur, occasione datâ, cuique tuenda sunt & prosequenda. Juris publici explicationi, horum explicatio ideo praemittenda, quod haec in libertate, ante civitates constitutas, vigeant. Eorum pauca ponemus exempla quae latius pateant.

1. Cuique, occasione oblata, totique humano generi, jus est prohibendi ne quisquam, sine justa causa e vita excedens, officia, humano generi, ejusve parti cuivis, debita defugiat. Prohibendum item, ne quis se ipse interimat; aut corpus mutilando, vitae muneribus ineptum reddat.

2. Jus est, perniciosos pessimique exempli mores prohibendi, quamvis nemo quisquam, prae-

prae aliis, iis laedatur. Coercenda Venus naturae repugnans & nefanda: partuum etiam abactiones, artesque omnes humano generi inimicae.

3. Impediendum ne quis res suas, quae vitae hominum plurimum prodesse possunt, maligno perdat animo, aut inutiles perire sinat.

4. Omnibus & singulis jus est, injuriam alii cuius inferendam propulsandi, illatamque vindicandi: poenas item in eos qui injuriam intenterunt irrogandi, quarum terrore isti, caeterique omnes, ad injurias tardiores reddantur.

5. Humano generi jus est prohibendi, ne qui arcanum aliquod hominibus salutare invenerit, ejus notitiam secum interire sinat; eumque cogendi, ut aequis legibus id cum aliis communicet, cunctisque, quibus sit opus, ejusdem usum impertiat.

6. Hoc etiam abs quovis hominum, cui vires suppetunt, jure exigit humanum genus, nisi ipsi suppetat etiam rerum copia, ne se ignaviae dedat, liberalium & munificorum elemosynam, iis qui se alere nequeunt, in suos usus iniquè praerepturus. Ad victum & amictum, arte aliqua licita aut laboribus, parandum, istiusmodi fuci cogendi.

Perfecta videntur haec jura, quae, humano generi tanquam populo aut *universitati* competunt. Alia sunt imperfecta; quibus quae respondent officia, pudori cujusque & honestati permittenda; quae satis intelligi poterunt, ex iis quae de virtutibus diximus.

CAPUT XVII.

De JURIS ABOLITIONE sive interitu.
De LITIBUS in LIBERTATE diri-
mendis, & INTERPRETATIONE.

TRIBUS modis tolluntur obligationes: *so-
lutione* illius quod debebatur; *cessione* in
debitoris gratiam, idque vel gratis, vel ex
causa onerosa; & *conditionis defectu*.

Rectè solvit vel ipse debitor, vel alius qui-
libet ipsius mandato, ipsiusve nomine, ita ut
ipsius manifestè interit: dummodo loco &
tempore constituto fiat. Ubi debitoris non in-
terest; alteri cuiquam, fortè inhumano, sol-
vere volenti, actionem suam adversus debi-
torem, creditor cedere nequitquam tenetur.
Haec obtinent ubi vel res certa, vel pecunia
numéranda, vel opera quaevis vulgaris debe-
batur: quippe in quibus creditoris haud inte-
rest quis solvat. In iis autem, quae honoris
causa praestantur operis, aut in quibus ingenii
spectatur elegantia; secus se res habet.

In rebus item *fungibilibus*, si sive quarum
pretia ad certam rei istiusmodi mensuram re-
diguntur, si modo solutionis dies adest aut
praeteriit, *compensatio* admittenda, ubi ad ae-
qualem summam duo sibi mutuo creditores
sunt.

2. Ad cessiones pertinent *transactiones* om-
nes, & obligationes quibus lites tolluntur:
delegationes item, ubi vice sua debitor alium
dat reum creditori consentienti, aut cui is jus-
serit:

serit: *Condonationes* etiam expressae vel tacitae; *acceptilationes* itidem; *dissensusque* mutuus.

3. Ob conditionis defectum, tollitur obligatio alterius partis perfidia; si modo pactum irritum fieri mallet altera, quam perfidum cogere ut promissis maneat. *Mutato item statu*, quae in eo fundata erat obligatio tollitur. Tempore dein elapso, dissolvuntur obligationes ad certum temporis terminum constitutae. *Morte* denique solvuntur obligationes quae, certos quosdam homines aut personas respicientes, neque ad haeredes erant transmittendae, neque adversus haeredes valiturae. De quibus omnibus ex rei natura, aut ipso contractu facile contabit.

II. IN libertate lites amica litigantium disceptatione optime dirimuntur; amicorum deinde communium, aut vicinorum officiiis; puro denique sive absoluto compromisso, quo res viri probati arbitrio permittitur. Idque vel secundum partium jura perfecta; vel ex aequo & bono, *ut inter bonos bene agier*. Hac posteriori via, vir bonus suas cum vicinis controversias dirimi volet.

Viri cordati, nulla necessitudine arctiore, contententium alterutri devincti, quibusque nihil lucri accessurum est, quoquo modo lis dirimatur, arbitri eligendi. Qui, quum nulla ipsorum utilitate, neque gratia aut odio, ab aequo & bono abripiantur, quamvis ipsis contententibus neque prudentiores sint neque aequiores, facilius tamen quae vera & aequa perspicere poterunt. Eorum arbitrio litigantibus standum, nisi doli comperta sint indicia;
pactum

paetum fortè aliquod de lite in alterutrius gratiam dirimenda; aut adeo manifesta arbitrii iniquitas, ut dolum plane prodatur. Qualis arbitrii Romani inter *Nolanos* & *Neapolitanos*. Levior enim iniquitas quaeque, probabili juris specie suffulta, compromissi obligationem neutquam solvit.

Quod si arbitri neque ex partium confessione, syngraphis, aliisque istiusmodi documentis, verum eruere valeant; citandi testes, & iurijurandi religione adstringendi. De testibus primo videndum *Cassianum* illud, cui bono; & duo minimum exigendi. Quamvis enim pro testium numero non augeatur fides, uniusque probi & spectati multum valeat testimonium; unus tamen, modo malitiosus, versutus, animique fidens, narrationem falsam ita callidè contexere potest, ut nulla iudicis arbitrive solertia adduci possit, ut secum discrepet, dolumque prodatur. Duo vero aut plures, de omnibus rei iudicandae adjunctis, quae neminem qui interfuit latere poterant, (qualium ingens iudici solentiori occurret numerus,) seorsim interrogati, si vel omnia contraria saepe testentur, vel eadem omnia aut recordari, aut oblivisci, prae se ferant, manifesta dabunt fraudis fallaciaeque indicia.

III. IN vera promissorum, contractuum, testamentorum, legumque scripturarum sententia eruenda, interpretandi regulis opus est, ex arte grammatica, aut critica depromendis.

Imprimis monendum; qui paciscentis speciem prae se ferens, ea dedit signa, quae dare solent qui quicquam promittunt, eum ad id praestandum teneri, quamvis alia secreto fecum

cum tunc temporis agitantem. Neque aliter
ulla esset commerciorum fides.

2. Verborum popularium & usitatorum ea
est significatio quam usus confirmat, ommissis
causis, aut vocum originibus; nisi adsint in-
flueta acceptionis indicia.

3. Artium vocabula & nomina signata, ex
peritorum definitionibus interpretanda.

4. Ubi orationis, aut scripti ejusdem, par-
tes diversae sibi invicem lucem praeferre pos-
sunt, obscuriora per magis perspicua sunt ex-
plicanda.

5. Ubi absurdi aliquid aut secum pugnant
continerent verba, sensu simplici & figurâ
nudato; quod tamen tolleretur, si figurata
haberentur: figurata omnino habenda.

6. In scripto istiusmodi, cujus partes pri-
ores nullum jus transferunt, in illum qui non
& posterioribus consenserit, "posteriora pri-
oribus derogant:" quod in testamentis,
pactisque, quae cum eodem contrahuntur,
obtinet.

7. Ex *materia*, *adjunctis*, *effectibus*, &
consequentibus, ad veram verborum senten-
tiam dijudicandam criteria promuntur. Ve-
rus enim est sensus qui cum materia, & ad-
junctis convenit, quique nihil absurdi secum
trahit.

8. Ex paciscentium fine aut scopo cognito,
atque ex legum ratione unicâ aut integrâ,
optima petuntur, ad pacta legesque interpre-
tandas, criteria.

9. Perinde etiam ut est *materia favorabilis*
aut *odiosa*, porrigitur vel coarctatur verborum
interpretatio.

IV. Ubi vero contententium alter, aut adversarii apud vicinos gratiam, aut astutiam metuens malitiosam, litem arbitris dirimendam permittere recusat; non aliud restat per-fugium, quam ut jura sua quisque per vim tueatur aut prosequatur. Unde crebra in libertatis statu oriri bella necesse est, cum magno vicinorum incommodo & periculo saepe conjuncta. Quae ut praecaverentur mala, utque hominum coetus sub prudentiorum imperio, ad lites dirimendas, & exterorum vim ingruentem efficacius repellendam conjungerentur, credibile est homines ad civitates & imperia civilia constituenda confugisse.

PHILOSOPHIÆ MORALIS

LIBER III.

OECONOMICES & POLITICES

ELEMENTA.

CAPUT I.

DE CONJUGIO.

STATUS liberi, ab ipsa natura constituti, obligationes & jura, sunt in superiore libro explicata: ad status adventitios, hominum factis aliquo aut contractu constitutos, nunc progredimur.

Status hi sunt vel *domestici*, qui paucorum, unius nempe familiae, respiciunt utilitatem; vel *publici*, qui multorum utilitati inserviunt, civium nempe omnium in republica, aut plurimum etiam civitatum.

De statu omni & necessitudine domestica agit ars *Oeconomica*; cujus elementa, tribus percurramus capitibus. Sunt & alii quidam status adventitii, eorum nempe qui ad arctiorem aliquam communitatem, in *universitate*, civili imperio subjecta, sunt consociati; quorum genera sunt infinita, neque in philosophia explicanda.

II. **UNIUS** tantum aetatis essent omnia animantium terrestrium genera, nisi hoc machinata fuisset natura, ut in omni genere mares forent & foeminae, procreandi vi & appetitu instructi, & praecipua quadam in procreatos cura, in eum finem donec se ipsi conservare possint. Mutis quidem animalibus conservandis nihil amplius machinata est natura; quippe quae, brevi & facili matrum cura, conservari possunt & educari, neque ulla ad vivendum arte indigent; quum ab ipsa natura vestiantur, quaedam etiam armentur; pastumque, iis copiosè, qui cuique aptissimus est, sponte submittat ipsa terra. Hominum autem vitae conservandae & excolendae, artes exiguntur plurimae & inventa. Deliciora enim sunt hominibus corpora, exquisitiore victu & cultu tuenda; animique artium jucundissimarum capaces. Provido igitur naturae consilio, diu manet eorum soboles tenera & invalida, adulatorum sedulâ egens & continuâ curâ; ut eo facilius ab adultis regatur, atque prius, artibus variis, & disciplinis, ad vitam commode degendam inservientibus, imbuatur, quam intraçtabiles adipiscatur vires.

Gravi huic & necessario muneri explendo, quod per *σὸρῶν* insitam, utrique parenti natura imposuit, quum impares sint matres; utriusque labores, & curae diuturnae exiguntur; quae tolerabiles non erunt, nisi parentibus inutuo amore & stabili amicitia conjunctis; quum & nova subinde iis nascitura erit soboles, eadem curâ, per magnam vitae partem prorogatâ, conservanda. Muneri huic pergravi alacrius procurando & obeundo, mari-
bus

& foeminis miros inseruit natura amores; quos magis accendit virtutum in moribus, atque ipsa forma, significatio, quam illa caeca, & cum mutis animalibus communis, corporum miscendorum libido. Monstrant hi amores non aliter sobolem humanam esse propagandam, quam a parentibus, fida & constanti amicitia conjunctis, & firmo, de continua vitae consuetudine, & communis sobolis curâ, foedere devinctis. Omnis enim fida amicitia perpetuitatem expetit; quae a certo temporis termino pendet, aut ab eventis quae conjuges fidissimi nequeunt praestare, nulla est.

Conjugum hi amores, & *σπυνη*, a natura insita, ostendunt notandum esse Platonem, & alios quosdam minime malos; quibus, a naturâ, & communi etiam utilitate, audacius recedentibus, placuit, per prolem, neutri parentum agnoscendam, civitates suas esse reficiendas; ut avertantur incommoda quaedam, via multò leniore & gratiore praecavenda. Nullae quippe leges, nulli mores eousque valere poterunt, ut in parentibus de sua sobole incertis, omnique *σπυνη* vacuis, idoneam communis sobolis curam excitarent. Quod etiam si fieri possit, gravatissime tamen ab iis praestarentur haec officia, in sobole conservanda & educanda, molestissima, quae certis parentibus, per *σπυνην*, fiunt levia & jucunda. Sublata insuper sobolis cognitione, tollitur gravissimum omnis diligentiae & industriae invitamentum. Quin & in civitate sua Plato, ob causam non satis idoneam aut facilè intelligendam, civium paucorum tantum & praestantiorum habuit rationem, caeteris longe

pluribus neglectis, & sub misera servitute relictis.

Quid, quod & contra incommoda, ex suae cujusque sobolis cognitione metuenda, per leges de juniorum educatione accuratiore, de testamentis, & successione, melius praecaveri poterat. Neque cognitae sanguinis junctioni adscribendae sunt hae seditiones, & factiones crebrae, quibus civitates saepe videmus vexatas. Tollenda pariter foret & omnis amicitia; aut major hominibus, in amicis, aut Reipub. partibus eligendis, prudentia tribuenda, quam in liberis & cognatis educandis, aut haeredibus instituendis, iisdem tribuit *Plato*.

De multorum imbecillitate, quos tamen haeredes instituendos suaderet σοφῶν, metus est inanis. Invalidis saepe valida est soboles; validisque, invalida; sive animum spectes sive corpus. Neque ut omnes cives vel robusti vel solertes sint, ulli civitati opus est: saepe etiam ingenio & virtute pollent, quibus exiguae sunt corporis vires.

IV. NON igitur hujusmodi malorum metu, tot & tantae ipsius naturae commendationes negliendae: ast potius rectae rationis dictata omnia & praecepta, quae monstrant quaedum ratione, fida in conjugio amicitia, ad sobolem educandam necessaria, conservari possit, naturae leges censeri debent. Coercenda igitur non solum Venus nefanda, in Deum naturamque contumax, hominumque generi pestifera; verum & concubitus vagi, quos nullum de amica vitae consuetudine antecesserat foedus: quippe qui promiscuè permissi,

missi, juniorum & animos perderent & corpora; sobolem incertam, omnique patrum cura destitutam, propagarent; matresque incautas ab omni honesta vitae conditione exclusas, ad infamiam, inedia, omniaque flagitia projicerent. Atque utinam patribus, talium flagitiorum auctoribus, eadem inureretur infamia.

Matrimonium inise tenentur adulti, quibus ad familiam, pro ipsorum conditione, alendam, facultates suppetunt; quique eam sunt prudentiam quae familiae regendae, sobolique educandae, est necessaria; nisi officiis honestioribus & hominum generi utilioribus distineantur. Turpe quidem est cuiusvis, sine gravi causa, curas & officia, humano generi, pro suis partibus, praestanda, detrectare.

V. FOEDERIS ineundi leges hae sunt praecipuae. Prima, "ut foemina viro castum servet cubile:" quum nihil magis nefarium sit, aut injuriosum, quam foetum viro supponere spurium, bonorum haereditem; & *σοφῆν*, verae tantum soboli debitam, dolose intervertere.

2. Altera est lex, "ut parem uxori vir servet fidem." Iniquissimum enim foret, ut uxoris amores conjugiales, & curae omnes, uni viro ejusque soboli devoveantur, quum viri amores, uxori primae ejusque soboli debiti, a nova quavis uxore, aut pellice, earumque sobole interversi, dispersantur; ejusque bona inter omnes dividenda permittantur.

3. Lex tertia est; "ut voluntatum & studiorum conjunctione, familiae communis prosperitati, praecipue vero liberis communi-

bus educandis & amplificandis prospiciant."

Ut ad has leges observandas sint homines paratiores, a primis annis colenda est & fovenda ea verecundia, & pudicitia, quam ingenuo cuique altè infixit ipsa natura. Damnanda igitur omnis in sermone aut moribus obscœnitas, & impudica lascivia; quae pudorem minuit, & verecundiae laxat vincula, quibus continentur juniores, foeminae praecipuè, ne vitae se miserae & infami objiciant.

Cohibendi igitur viri, ne plures simul habeant uxores; non ideo solum quod iniquum sit; verum quod omnem tollat e coniugio amicitiam; contentiones alat perpetuas; foeminas injuriosius tractatas, adulteriis objiciat; virorum animos vagis pervertat libidinibus, & *αἰσχρογῶν* reddat; sobolem quibusdam submittat nimis numerosam, & ideo negligentius educandam, nullaque in parentem dissolutum pietate imbutam; quodque, quum mares foeminis numero pares conservet Dei providentia, plurimos a coniugio, & sobole suscipienda excludat, humanis immunes vinculis, quibus praecipue colligantur societates: neque tamen populum faciat numerosiorem.

4. Est & quarta lex; "ut foedus sit perpetuum, sola morte solvendum;" quod & verae amicitiae necessarium, postulatque fere sobolis, pro bona vitae parte nasciturae educatio diuturna, utrique parenti imposita. Ab omni etiam humanitate abhorreret, conjugem repudiare amantem & fidelem, propter causas cum nulla turpitudine conjunctas; sterilitatem, nempè, aut valetudinem infirmam; aut casum tristem, a nemine mortalium praestan-

standum, & repudiandae pariter deslendum; liberorum scil. communium interitum.

Quod ad imperium attinet, aut propriam aliquam potestatem conjugum alteri permitendam, amori ea omnis adversari videtur conjugiali, qui aequam potius commendat societatem. Neque quicquam aliud viris potiores tribuere videtur partes, quam quod gravioribus plerumque muneribus obeundis sint aptiores, quibus cedere debent minus gravia, domi ab uxoribus obeunda.

Leges quatuor jam memoratae, adeo sunt necessariae, ut si quae his derogent pacta, quamvis iis temere consenserint vir & uxor, ea tamen sint irrita *. Est igitur matrimonium, "foedus inter marem & foeminam, de individuo vitae consortio, & sobole suscipienda & educanda, initum."

VI. MATRIMONII impedimenta, vel ostendunt contractum a primo irritum fuisse, vel prius ratum rumpunt. Prioris generis quae-

* Si quis in causa polygamiae ad leges gentium haud prorsus barbararum provocet; perpendat is, leges etiam iniquissimas de servitute, & de hominum in sacris mactatione, apud plurimas gentes non minus invaluisse. Atque si polygamiam populo Judaico permissam fuisse doceant eorum leges; docet lex sanctior, hoc iis tantum impunitum reliquisse Deum, pro gentis *σκληροκαρδία*, minime vero comprobasse Romanorum *concupinatus*, licita fuere coelibum conjugia, ast inaequalia, saepe post uxoris prioris obitum inita. Vid. *Heinec. Antiqu. appen. ad L. I. c. 38. &c.*

quaedam sunt *naturalia*, quaedam *moralia*.

In naturalium numero, praeter manifestam infirmitatem corporis ad conjugium plane inhabilis, sunt pravitates quaedam insignes, & morbi saeviores & insanabiles, quae amicae vitae societati, aut sobolis vitalis procreationi repugnant; quales sunt fatuitas perpetua aut insania, lepra, aliique ejusmodi. Aetas deinde admodum proventa, irritum reddit cum juniore initum conjugium. Si quidem aetate proventiores de convictu amico inter se paciscantur, nihil impedit. Tertium est impedimentum, si alteratrius aetas ita sit immatura, ut non adsit obligationi constituendae necessarius rationis usus. Absurdum enim est, ut quibus nulla alia in re, pacto quovis se obligare, per aetatem permittitur, in hac tamen longe gravissima iisdem liceat. Haec omnia legibus civilibus sunt sancienda.

Moralia, quae contractum a primo non obligasse ostendunt, impedimenta, censentur contractus prior, & nimis arcta sanguinis conjunctio.

Quod ad prius attinet: si quis, mala utrinque fide, novum ineant contractum, prioris cum tertio initi non ignari; pactum irritum est, & paciscentes justis poenis se reddunt obnoxios. Ubi quidem unius tantum intervenerat dolus, ita alteri favendum, ut ob promissionem aut contractum clandestinum, non abruptum sit matrimonium perfectum quod insecutus est convictus: prout in aliis negotiis, priora jura personalia cedunt juri reali. Ne vero etiam post matrimonia perfecta fraudibus sit locus, palam ante denuncianda

cianda omnia quae conficiuntur, aut confectorum continuo publica fieri debet denunciatio.

An jure etiam naturali nuptias impediatur arcior sanguinis nexus, altioris est indaginis. Inter parentes & liberos in linea recta, quae dicitur, ascendentes & descendentes, in infinitum, nuptias prohibere videtur lex naturalis; non solum ob aetatum discrimen insignis, verum multo magis, quod amor & consuetudo conjugialis, ei advesetur venerationi, quam liberis inseruit ipsa natura, & confirmavit. De nuptiis consanguineorum in linea transversa, quas adferunt rationes viri docti, vix quiquam affirmant. Quia vero apud plurimas gentes legis * Judaicae ignaras, ejusmodi nuptiae habebantur impurae & nefariae, credibile est & eas in prima mundi aetate lege aliqua positiva, cujus diu manserunt vestigia, fuisse a Deo veritas. Ea autem lex hoc praecipue spe etasse videtur, ut plures familiae gentesque ea devinciantur caritate & benevolentia, quae ex affinitate & sanguinis conjunctione oriri solet. Alia forte commoda hominibus nascituris prospexit Deus, ex eo quod gentes variae, conjugii inter se misceantur.

Jure Civili, ut Christianorum etiam moribus, prohibentur nuptiae omnibus, qui sunt intra quartum gradum: & in hunc modum computantur gradus: consanguineis communis fuerat stirps aliqua, a qua quot intervenerant utrinque generationes totidem sunt gradus.

* Levit. 18. Tacit. Annal. 12. c. ff. 33. t. 2. l. 17. ult. & L. 39. l. 53 Grot. II. 5, 12.

us. Simili etiam ratione, quisque cum prioris conjugis cognata, intra quartum gradum, qui dicitur *affinitatis*, matrimonium contrahere prohibetur. Jus vero *canonicum*, eadem retinens verba, longius multo nuptiarum impedimenta aut prohibitiones porrigit, gradus supputando secundum generationes in linearum tantum altera, ea quidem longiore, ubi non sunt aequales; adeo ut reapse prohibeantur nuptiae inter eos qui sunt intra sextum juris civilis gradum.

VII. CAUSAE ob quas rumpuntur matrimonia, sunt legum praecipuarum violationes. Adulterium scilicet aut obstinata desertio; capitalia item odia, & injuriae atrociores, omnem amicitiae in posterum, aut tuti convictus & jucundi, spem adimentes. Soluta has ob causas matrimonio, in conjugem infidelem, & scelerum participes, graviore supplicio animadvertendum est; quum injuriae in conjugio illatae, damna dent graviora, atque altiora mentibus infigant vulnera, quam, quae capitalibus coercentur suppliciis, furta & rapinae. Alteri vero conjugi novum inire licet omnino matrimonium; nihil enim iniquius esset, quam ob acceptam injuriam, lege etiam novam inferre, innocentibus a matrimonio cohibitis, atque a sobolis suscipiendae solatio. Neque conjugi nocenti, si modo vita frui permittatur, adimenda est connubii inveniendi potestas, nisi fortè cum sceleris socio. Permittantur isti nuptiae, aut tantum cum iis qui similibus delictis sunt infames.

Quae

Quae in Evangelio habentur sententiae, repudia omnia, solâ adulterii causa excepta, * prohibentes, sunt omnino ellipticae; quales & illae quae omne vetant iurjurandum. Damnant scilicet omnes quae apud Judaeos admissae erant causas, eâ unicâ exceptâ. Aliam vero disertè ostendit *Paulus*, † apertissima ratione, & latius patente, confirmatam; desertionem nempe in qua obstinato animo perseveratum est.

In conjugio officia, fido & constanti amore, omnique morum comitate, una cum prudenti rei familiaris cura, continentur. Quibus praecipue inserviet omnis virtutis cultura, mansuetudinis praecipue & patientiae; atque ut uterque perturbatis animi motibus, quos negotia saepe excitabunt domestica, modum ponere, assuescat. His sine virtutibus, vix gratus esse poterit convictus continuus, rerumque omnium societas. Quibus autem rationibus augeri possit res familiaris, ab iis pendendum qui in artibus versantur quaestuosis.

* Matth. v: 32. Luc. xvi 18.

† I Cor. vii: 15.

CAPUT II.

DE PARENTUM & LIBERORUM OFFICIIS.

QUUM diu infirma maneat hominum fo-
boles, & se conservare nescia, aliorum-
que constantia egeat tutela, ut iis artibus & mo-
ribus imbuatur quorum in vita est usus; hoc
onus parentibus aperte imposuit Deus & natu-
ra, existimati inserendo procreatorum curam.
Tributa est igitur parentibus ea omnis potestas
quam haec exigit tutela; eique liberos subjec-
tos voluit natura. Ea parentum curam & amo-
re, satis plerumque cautum est liberorum
tempestivae manumissioni & libertati, quippe
sine qua beate vivere nequeunt, cui rei paren-
tes praecipue studere solent.

Consilii in liberis immaturis inopia, quique
parentibus infixus est amor gratuitus, duo pa-
rentum potestatis fundamenta, eam ostendunt
haud esse perpetuam; tum vero desinere quum
adoleverit eorum aetas & prudentia. Manet
tamen idem parentum amor, ad omnia eos
excitans officia, quibus liberos adultos, vel ope
vel consilio juvare possunt.

Ostendunt & eadem omnia, potestatem
hanc ad supplicia quaevis graviora, quae aeta-
tis tenerae haud exigere potest tutela, neuti-
quam esse porrigendam; multo minus ad vi-
tam, aut omnem libertatem tollendam. Ni-
hil egerit parens qui liberos in perpetuam ven-
diderit servitutem, aut onere quovis praegra-
verit, ultra impensas quae in iis educandis,
~~viro prudenti~~ erogandae viderentur.

II, UTRIQUE etiam parenti pariter commissa est haec potestas; nisi quod in re familiarum administranda, potiores paulo sunt patris partes: eo tamen defuncto aut absente, omnem eam potestatem jure sibi vindicabit mater.

Nugantur omnes qui potestatem hanc in sola fundari volunt procreatione; ridiculè secuti, in re dissimillima, jurisconsultorum axiomata, de rerum inanimatarum *specificationibus*, & *accessionibus*, vel de pecorum foetu, qui nullum habent rationis usum, jurisve notitiam. Dei planè arte fabricata sunt liberorum & corpora & mentes, ut in aequalem vitae conditionem, & aequi juris usum tandem perveniant; licet aliquamdiu aliorum prudentia sint regendi. Rerum dominia aliaque jura habent liberi, ab omni parentum potestate exempta; qui non aliud, in liberorum bona aliunde derivata, jus habent, quam tutores. Qui tutelam a natura sibi commissam abdicaverit, prolem exponendo aut negligendo, omnem abdicat potestatem cum ea tutela conjunctam: quam omnem sibi acquisiverit, qui prolem abjectam alere voluerit & educare,

Liberis praebere tenentur parentes, idque sanctissimè, non solum necessaria vitae praesidia, verum & ornamenta; eorumque uberiori sollicitati studere: praecipue vero, & doctrina & exemplo mores eorum ad omnem virtutem conformare, citra quam liberis vita erit infaelix & erubescenda; quantumvis rerum externarum copia abundet.

Quae

Quae erogant parentes in liberos quae nullae aliunde sunt facultates, ea donare intelliguntur; atque calculos aliter subducere, ut ob victum & amictum pretium exigatur, ubi non magna premuuntur parentes inopia, ab omni abhorreret humanitate. Premente vero egestate, aut ubi liberis aliunde pervenerant opes; parentes omnia in liberos prudenter erogata jure reposcunt; eaque parenti egeno, etiam laboribus suis praestare tenentur liberi. Quantumvis igitur, pro communi parentum affectu, recte intelligatur, liberorum non minus quam sui causa; parentes rem comparasse familiarem, unde & liberorum ad parentum haereditates succedendi jus innotescit; non tamen eo minus, immo eo magis sancta est liberorum ad gratiam habendam & referendam obligatio: quo firmior enim, quo magis gratuita, atque ab ipsa natura profecta est amicitia & benevolentia, eo pluris est aestimanda, eoque major debetur gratia.

III. PARENTUM potestas legibus civilibus augeri potest, ut & ea quae magistratibus quibuslibet data est. Imperium Civile diversis causis innixum, & majora omnia spectans, pertinet ultra imperii *parentalis* fines. Quasi enim ex contractu, ad ea omnia recte extenditur, quae ab iis merito flagitari possunt, qui ob communem plurimum utilitatem confociati, omnium consilio & viribus proteguntur, cunctaque vitae civilis commoda & ornamenta sortiuntur, quique haec omnia posteris tradere sanctissimè tenentur. Minores igitur aut pupilli obsides jure tradi possunt exteris; ad extrema pericula adeunda, quum

civitas

civitatis hoc exigit salus, rectè adiguntur.

IV LIBERI quamvis adulti, ad pietatem in parentes observantiamque, & ad gratiam referendam, sanctissime tenentur; non solum ob parentum merita, quibus raro liberi vicem reddere possunt; verum ut Deum sequantur duces & naturam, qui nos his parentibus ortos, cumque his sanguine, caritate, & veneratione ab incunabulis inchoata, conjunctos esse voluerunt. Eorum igitur mores, quamvis parum commodos, amicissimè ferre decet, prout & illi olim nostros, diu pertulerunt. In matrimonio præcipuè contrahendo, parentum auctoritatem sequi tenentur liberi; quum parentum multum intersit, quibus liberi, in vitæ communitate omnium arctissima, se adjungant; unde nascituri sunt nepotes, in eorum jura & nomina sæpe, semper in *sopyriv*, successuri.

Parentum imperium sæpe excipit potestas patrisfamilias; quæ tanta est quantam, suo consensu vel palam declarato, vel tacito, eam fecerunt liberi adulti, aut alii, qui sua sponte, potestatis arrogatæ conscii, in ipsius degunt domo.

CAPUT

CAPUT III.

DE HERORUM & SERVORUM JURE.

AUCTO hominum genere, subinde extiterunt plures suis laboribus alendi, quibus nempe nulla rerum necessariorum suppetebat aliunde copia: alii vero fuere opulentiorum ministerio & operis, ad vitam facilitatem, indigentes. Hinc orta est conditio servilis, pactis innixa. Quae utrum a primo perpetua fuerat, an temporaria, parum attinet exquirere; quum utrobique, excepta duratione, eadem fuere jura & obligationes. Quae sequuntur sunt magis ad rem;

1. Sani hominis & validi labores & operae longe pluris sunt aestimandae, quam ipsius victus simplicior & amictus. Quippe videmus istiusmodi homines operis suis, aliquid etiam ad voluptatem & ornatum, aut ad familiam alendam comparare. Si quis igitur incautus nihil ultra victum & amictum, pro operis suis, fuerit stipulatus; ex eo contractu, utpote aperte oneroso, jure pleno, exigere potest ut quod deest ad aequalitatem ipsi suppleatur.

2. Ubi nihil de operarum genere discrete convenit, intelligitur servum sibi suscepisse eas solum operas, quas heri non inhumani a servis solent exigere; seque hero modicè castigandum permisisse, quoties cessaverit, aut familiae statum turbaverit. Caetera omnia hominum jura naturalia aut adventitia ipsi servo manent intacta.

3. Si

3. Si quidem satis innotuit, in moribus esse, patresfamilias segrege, in domesticos imperium aliquod civile sibi arrogare; huic etiam, quousque non ab humanitate abhorret, servum se subjecisse merito colligitur. Servi operas quidem jure exigit herus; caetera retinet jura servus, quae cuivis ex populo manent sub imperio civili: omnia certe jura naturalia quae alienari nequeunt: & ad omnem vim iis defendendis necessariam, contra herum ea violaturum, recte procurrit.

4. Ubi de certis tantum operis pactum fuit, ad has solas obligatur servus. Quin imo; licet quascunque praestare posset operas susceperit, easque perpetuas, non tamen idcirco dominus eum invitum alteri emancipare poterit: quum servi plurimum intersit cui serviat domino, & in qua domo. Servorum autem hujusmodi omnium libera nascitur proles.

II. HACTENUS de servitute sponte contracta. Deterior longè istiusmodi servorum conditio, qui ob grave damnum a se datum, quod alia nequeunt compensare ratione, aut qui ob delictum atrox, poenae nomine, ad perpetuas operas praestandas addicuntur.

Neque tamen vel hi omnia hominum amittunt jura; ea enim sola, quae damno reparando inserviunt, quibusve, ne similes in posterum injuriae inferantur, caveri poterit, ipsis adimenda. In sceleratissimos, si modo ipsorum vitae parcat, postquam, ad omnes a similibus delictis deterrendos, publicas poenas pertulerunt, non est ultra saeviendum, quum labores ipsis impositos non detrectant.

O 2

Immo

Immo juris quicquid ipsis manet, recte per vim defendere possunt. Quum vero in servitute his de causis constituenda, aliorum tantum spectetur utilitas, herus istiusmodi servum invitum ad alterum transferre potest. Nulla vero de causa, ex hominum numero, in belluarum, aut rerum inanimatarum ordinem, servi jure detrudi possunt, ita ut nullius juris sint participes.

In hanc deterrimam conditionem, omnes in bello captos detruserunt olim gentes, haud caetera barbarae, mirum in modum conspirantes ad gravissimas contumelias & aerumnas, sibi tortè, aut posteris, olim arcessendas. Qua de re haec vera videntur aphorismata:

1. Qui injustam in bello causam tuetur, nullum in res aut homines captos jus acquirat, quo salva fide, & justitia uti possit; quamvis rebus captis impune frui liceret; quod & jure quodam munitur externo; de quo alias.

2. Qui justam habuit belli causam, intra justos tamen petendi fines se continere debet. Neque quicquam a victis jure exigere potest, nisi vel poenae nomine, vel damni reparandi; vel ut in posterum de non laedendo caveatur.

3. Poenae nomine nihil ab iis exigi potest qui nihil ad bellum attulerunt, vel faciendo vel non faciendo scelus quam debebant; quae longe plurimum civium auctorum est causa: ne de uxoribus dicamus & liberis, qui duas aut tres conficiunt civitatis cujusque partes; quibusque bonorum omnium est dominium cum-

cum patribus familias commune. Si tributa in belli sumptus pependerant patresfamilias; nullo ob id crimine sunt obstricti. Haec sub gravi solverant necessitate, per vim alias & supplicia extorquenda. Quamvis etiam bello consenserant, speciosis permoti rationibus a principibus suis denunciatis, invicta erat ferè eorum ignorantia. Neque quicquam eorum consensus ad bellum attulit, neque dissensus bellum prohibuisset. Neque adeo arcta est conjunctio quaevis politica, ut unius delictum in alterum non concurrentem transferri debeat.

4. Non alio juris fundamento quicquam ab innoxiiis postulat civibus victor, damni reparandi nomine, quam quod substernitur *actionibus noxalibus* & *de pauperie*: quod scilicet qui quaedam suae utilitatis praesidia sibi adscivit, ex quibus alii nullam suam culpam damnatum sunt passi, is vel damnum sarcire, vel, si malit, rem damnosam laeso dedere teneatur. Jure igitur aliquando a victis civibus id exigit victor, ut ipsorum deserant principes, belli injusti auctores; aut eos damna reparare cogant, aut ipsi ea reparent. Horum autem victis danda optio. Haec quidem de primis civibus qui imperia primum constituerunt; aut de potentioribus, quorum opibus & consilio injustum bellum erat susceptum; quique poterant principes injusta molientes cohibuisse, apertius tenent: caeterorum, qui parum in Republica possunt, favorabilior est in ipso damno praestando causa.

5. Quum primum verò hostes vel sponte victori damna data repararunt, vel ipse victor,

rebus eorum per vim occupatis , damnorum compensationem est consecutus , una cum cautione in posterum , ad viri probi arbitrium ; nihil amplius a civibus devictis exigere potest. Haec vero omnia , leniore multò ratione assequi possunt victores , quam ademptâ civibus innoxiiis libertate. Ad haec autem praestanda primò tenentur qui imperio praesunt : his vero cessantibus , tenentur cives.

6. Quod ad ipsos attinet milites , qui consiliorum publicorum neque participes , neque fautores , speciosis illecti causis nomina dederunt ; illis ob ignorantiam , & necessitatem , venia danda. Conscriptis enim imperata detrectare facinus est capitale. Ab illis igitur , poenae nomine , quicquam gravius exigere inhumanum esset ; si modo ab iisdem in posterum satis caveri possit : quod , illaesa eorum libertate , eos apud se detinendo , aut in civitatem suam aut colonias adscribendo , victor semper sibi poterit praestare. Quae omnia suaderet & humanitas , & fortunae belli maxima inconstantia.

7. Servorum omnium sobolem esse naturâ liberam , satis antea ostendimus.

8. Qui servum emit , aut eum emptum vi detinet , ipsius est ostendere servum jure libertatem amisisse. Antiquus semper adest dominus ; quum adultos quosque sui juris constituat natura. Possessoris igitur violenti est probare se jure possidere ; non servi , probare propositionem negantem , se non jure libertatem amisisse.

9. Neque dixeris , captivos nisi vendi possint , interimendos ; ideoque vitam ipsam emptoribus

toribus debere. Esto. Hinc tamen non alia emptoribus nascuntur jura, quam quae negotium utile gerenti, aut vitam civis contra latrones defendenti; aut captum a piratis redimenti, aut morbos & vulnera graviora, sine ope medicâ lethalia, sananti. His omnibus impensae, & laborum curaeque pretia, quodque *aequius melius*, sunt persolvenda: nullum tamen imperii jus herilis inde nasci potest.

III. UT servi cujusque, qui jure alteri subjicitur, officium est, strenuam & fidam, domino, aut hero potius, operam praestare; Deumque communem omnium dominum, omnia intuentem, in omni ministerio praecipuè respicere; ita domini est, nihil ultra juris sui limites a servo exigere, atque ab omni abstinere saevitia, ut decet hominem, communis cognationis, humanaeque conditionis instabilis memorem; quique novit animos servorum & corpora, eadem, qua nostra, materiâ constare, & paribus elementis; Deoque, communi omnium parenti & domino, vitae actae rationem esse reddendam.

CAPUT IV.

DE CIVITATUM ORIGINE
& CAUSIS.

DE domesticis societatibus satis dictum ; ad civitatum causas & jura explicanda progredimur. Per societates & conjunctiones jam memoratas, si nemo suo decisset officio, copiosa satis esset hominum vita & jucunda. Ad civitates igitur & imperia civilia constituenda permoti fuerunt homines, malorum metu, quae vel ex hominum imbecillitate vel improbitate oriri possunt. Haud tamen idcirco naturae contraria dicenda est vita civilis: quicquid enim monstrabit ea ratio quam nobis natura inseruit, ad mala prohibenda, aut commoda consequenda, necessarium esse aut utile, illud omne est maxime secundum animantis providi, & sagacis naturam. Jure igitur dicuntur homines *Φύσει ζῶον πολιτικόν.*

Fingamus autem omnes ita esse probos, ut ea sola consultò velint aut cupiant, quae ipsis justa videntur; erroribus tamen de suo & aliorum jure, suae utilitatis appetitione, & perturbationum impetu, ipsos fallente, saepe esse obnoxios. Lites hinc saepe exfurgere necesse est. Fingamus & plures esse ita suspiciosos, ut lites ortas arbitraris permittere nolint, timentes quisque alterius gratiam, aut artes, quibus arbitros corrumpere possit. Huc si accedat nimia utrinque virium suarum fiducia, & in sua sententia tuenda pervicacia, non sine saevis belli malis lites dirimentur.

Quin

Quin & imperia civilia hominibus propius commendavit ipsa natura. Mortalium nonnulli caeteris multo sunt solertiores ; quod & caeteri non raro fatebuntur : poterunt hi solertiores & sagaciores plurima in communem excogitare utilitatem , omnium viribus exequenda ; poterunt & optimas monstrare rationes , quibus sibi quisque & suis consulere potest , si modo eorum monitis paruerint. Quod si solertiae conjunctae sint virtutes praeclarae ; bonitas , justitia , fortitudo ; earum significatio fidem apud omnes conciliabit , & omnium accendet studia , ad viros his ornatos virtutibus , honoribus & potestate ornandos & amplificandos ; hisque auctoribus , foelicia omnia & laeta arbitrabuntur se consecuturos. Ad civitates igitur constituendas non solum injuriarum metus , verum & virtutes hominum egregiae & naturalis virtutum comprobatio , plurimum contulisse videtur.

II. Si vero etiam spectetur plurium improbitas , morumque depravationes , avaritia , ambitio , luxuries ; tum vero patebit sine potestate civili , hominum non modo utilitati & foelicitati , sed nedum saluti , satis consuli posse : eaque sola , malis hisce ab hominum vitiis oriundis , optimum , & in improvidi & incauti cujusque oculos incurrens , remedium adhiberi. In magno enim concilio , quamvis ita vigeat injustitia , ut occasione oblata , quisque sui causa , injusta ageret ; idem tamen alium moribus parem , eademque peragentem , si modo ipse nullum inde capiat fructum , odio habebit & damnabit. Ab instiusmodi igitur hominum concilio , alterius cujusque improbitatem damnantium ,

quamvis suae quisque secretò indulgeret, nunquam leges condentur iniquae. Quemque suam profiteri injustitiam pudebit; & sibi quisque ab alterius metuet improbitate, nisi justis & aequis coerceatur legibus, & poena representata.

Neque alia ratione hominibus satis caveri poterit. Licet enim non adeo depravati essent homines; pluresque incitaret humanitas & recti honestique sensus, ad vicinos ab injuriis defendendos; illi tamen ex metu aut ignavia saepe hoc desererent officium, ubi cum periculo esset conjunctum: atque ipsorum fortium & proborum multitudo, nisi uno regatur consilio, pro diversis, de opis ferendae ratione, sententiis, & quorundam pertinacia, in diversa omnia abiret; & disjuncta, paucioribus & minus strenuis conjunctis, praedae esset & ludibrio.

His incommodis perspectis, credibile est, prudentiores & sagaciores hoc praecipuum excogitasse remedium, ut magnus hominum numerus inter se paciscantur, de societate ineunda, in singulorum, communemque omnium salutem & utilitatem, communi prudentiorum consilio regendâ: cujus commoditatibus palam expositis, alios etiam sibi socios adscivisse.

III. QUI civitatum originem ambitiosorum adscribunt violentiae; id jam antea, alia ratione, factum statuunt, cujus de prima origine & causa anquirunt. Nemo enim unus, sine plurium antea sibi subjectorum ope, hominum multitudinem, civitati constituendae idoneam, sibi poterat subjicere. Constituta
igitur.

igitur fuit civitas , ante eam vim cui primum civitatum ortum adscribunt.

Si quis dixerit , patremfamilias opulentum , suis & domesticorum viribus vicinos sibi sub-
jicere potuisse : Esto. Ast non nomina , sed
res ipsae sunt spectandae. Regio enim impe-
rio nonnunquam utebantur patresfamilias opu-
lentiores : atque insuper , justas nos imperii
justi causas quaerimus , non injusti violentas.

IV. AD communem utilitatem plurimum hoc conferre , quod imperitiorum multitudo prudentiorum regatur consilio & ratione , negaverit nemo. Quod si ex inepta Reipub. forma eveniat , ut parum prudentibus , aut improbis , nimia permittatur potestas , hoc plurimum obesse posse , fatebuntur omnes ; prout in aliis rebus , rei optimaе cujusque pessima poterit esse depravatio. Nihil tamen hinc vitae civilis utilitati aut dignitati detrahatur. Ingenii vires hominibus a Deo sunt datae , ut optimas , ex innumeris , quae excogitari possunt , imperii formas sibi eligant.

Est igitur civitas “ liberorum hominum coetus , sub uno imperio in communem omnium utilitatem consociatus. ” Communem omnium utilitatem potestatis civilis finem esse , inter omnes convenit. Hoc contendit populus ; in hoc se jactant Reges omnes , qui non insano scelere , humanae conditionis obliti , Dei opt. max. jura sibi arrogant , aut iis etiam ampliora. Quicquid est civile , id toto coelo , ut alunt , distat a dominatione *despotica* . Ea sola igitur potestas civilis est justa , quae communi inservit utilitati. Quae huic obstat,

obstat, utcunque populi hebetioris, & incauti consensu constituta, nullo munitur jure. Vitium contractui inhaesit; quia in iis erratum est, quae hic praecipue spectari, omnibus est notissimum.

Mirari subit, quorundum non indoctorum orationes, in vitae civilis incommodis & oneribus molestis depingendis, ita nonnunquam exultare, ac si ab ea vita ineunda homines velent deterrere; quod tamen ne fiat, libertatis statum, pari modo, deformant, larvarum omnium maxime horribilem. Utrique quidem statui sua sunt commoda & incommoda. Non levia in libertate soluta, mala sunt subinde metuenda; atqui non continua: malis in vita civili metuendis, graviora quidem & crebriora, in libertate sunt metuenda; nisi in civitate constituenda aberat omnino prudentia. In civitate enim, contra ea mala, aliorum auxilia certius quisque sibi polliceri potest.

C A P U T V.

De interna CIVITATUM STRUCTURA, & summi IMPERII Partibus praecipuis.

QUUM imperatorum nemo suum sibi populum progenuit, neque, si progenisset, potestatem parentis in fratres adultos, ad haerodem transmittere posset; quippe quae parentum σοφῆ, & immaturo liberorum iudicio, tanquam unico funda-

fundamento innitatur; a *parentali* neutiquam deducenda est potestas civilis. Neque, in populum universum justius arrogari potest potestas herilis; quod ex jam dictis satis constat. Neque deinde oraculo Deus reges, aut alios creat magistratus, modumve imperii, aut fines constituit; nec denique vires nullo jure innixae justam potestatem tribuere possunt: populi igitur conventionem & decreto constitutum est verum omne jus imperii.

In casibus forte rarioribus, res aliter se habere potest. Quum enim populi salus & foelicitas sit unicus imperii finis; ubi satis huic consulitur, a viro prudente & praepotente, in forma imperii praescribenda, quam omnes periculo tandem facto, libenter sunt amplexuri; poterit idem, non iniuste, populo rudi, & rerum civilium imperito, licet non consentienti, imperii formam praescribere legitimam, communi foelicitati inservientem, quam omnes suffragiis suis mox sunt comprobaturi. Quum vero nemo de sua salute dubius & metuens, cui praecipua hominum jura, minime contra potentiorum vim tuta esse & munita viderunt, beatus esse possit; nisi vel antecedit populi consensus, vel subsequatur, justum esse nequit imperium.

II. IN potestate civili, ratione & via constituenda, haec tria ut concurrant est necesse; primo, Pactum omnium inter se, quo convenit ut in unum populum, communi regendum consilio, coalescant. Deinceps sequitur populi decretum, imperii formam modumque constituens, rectoresque designans. Tertio denique, pactum inter rectores de-

signa-

signatos, & populum; hunc ad obsequium, illos ad imperii sibi commissi, in communem utilitatem, administrationem fidelem adstringens. In primis quidem civitatibus constituendis, vix est credibile populum rudem & incautum, egregias quorundam virtutes suspicientem, haec omnia hoc ordine disertis transegisse verbis. In omni tamen justa imperii civilis constitutione, actum est aliquid, quod horum omnium vim in se continet; quum omnibus satis notus sit unicus potestatis deferendae & suscipiendae finis.

Qua autem ratione in posteros eorum qui primi civitatum constituerunt, transmittatur haec obligatio civilis, ex his monitis constabit.

1. Civium quisque non sibi solum, verum & liberis, a civitate defensionem stipulatur, & omnia vitae civilis commoda. Liberis gestum est negotium utilissimum; unde citra suum consensum, ad ea omnia, pro ipsorum viribus, facienda praestanda adstringuntur, quae ob istiusmodi commoda ab adultis jure flagitari poterant. Nihil autem aequius quam ut singuli, pro virili parte, eam tueantur civitatem, neque ab ea intempestive discedant, cujus beneficio diu protecti, innumeris potiti fuerant vitae excultae commodis; utque haec a majoribus accepta ad posteros transmittant.

2. Quum non sine gravi periculo, manerent agri intra civitatis fines ab ipsius imperio immunes, hosti aut fugitivis recipiendis patentes; jure censentur omnes cives agros suos ita imperio subjecisse civili, ut eorum domi-
nium

nium nemini, qui non civitati subjectus degat, cedere possint.

3. Libero tamen quovis tempore, iniquum videtur; cives prohibere ne solo mutato agrisque venditis, civitate etiam mutari possint. Reipub. enim singuli plerumque, per tributa, aliaque ipsis onera imposita, beneficiorum acceptorum compensationem praestant. Neque aequum fuerit eos impedire, quo minus alibi melius sibi consulant. Nec metus ne civitas ulla penitus deseratur, nisi quae vel pessime sit instituta vel administrata; in ea autem causa, potiore jure cives postulant ut civitate mutari liceat, neque in civitate inviti manere cogantur.

III. CIVITAS in hunc modum constituta personae unius rationem subit, cui jura competunt ab omni privatorum jure diversa; quin & obligationibus, quibus tenetur nemo privatus, adstringitur: rerumque omnium administrationem certis hominibus aut consiliis committit. Inter diversas istiusmodi civitates, in libertate quippe naturali degentes, idem fere jus, eademque leges naturales, quae inter singulos in primaeva libertate, vigent; eadem, aut iis simillima sunt civitatum jura perfecta; eadem debentur mutuo officia humana; similis est pactorum obligatio; idem se suaque per vim defendendi jus: eademque est omnium civitatum ratio, quae non sub vicinae cujuscumque conditione tenentur, five eae majores sint five minores; quocumque demum nomine vocentur, five humili, five glorioso. Facili igitur nominum & personarum mutatione, jus natu-

naturale privatum fit jus fere omne publicum, cujus necessaria est obligatio. De voluntario jure publico ; aliàs.

IV. **POTESTATIS** quae ad civitatem regendam exigitur, partes, aut summi jura imperii, sunt vel majora vel minora. Majora, intra civitatis fines exequenda, *immanentia*, a quibusdam appellantur: quae ex-teros respiciunt, *transjuncta* dicuntur. Prioris generis sunt, primò *jura legum jubendarum*, quibus civium actiones sunt regendae, & jura ipsis tuenda, legum naturalium habita semper ratione.

2. Jus deinde *exigendi tributa* omnia, aut redditus publicos, quos prudens exigit reipublicae administratio: quod jus in priori contineri potest. Tributa dixerunt Romani quae a civibus persolvebantur; vectigalia quae a provinciis subactis. Ex quibus omnibus, quae ad principum familias sustinendas destinantur, *res Fiscis* dicuntur; quae vero in Reipub. usus impendenda sunt, ad *aerarium* deferuntur. In priora, principibus electione nova creandis, jus est quale *usufructuariis*; hereditariis vero, jus *feudatarii*: neutris licet privatis suis debitis imperii successores onerare. Sola autem aerarii, in Reipub. usus administratio rectoribus quibusvis commissa intelligitur.

3. Tertium est jus *legum exsequendarum*, quae *executiva* dicitur potestas; jurisdictionem omnem continens ad lites dirimendas, & jus magistratus creandi & ministros, ad rempublicam administrandam, & tributa exigenda.

Jura

Jura *transseuntia* ad haec reducuntur capita. 1. *Jus belli*, quod in se omne belli gerendi arbitrium continet, in exercitu conscribendo, auctibusque sive summis sive inferioribus constituendis.

2. Jura *foederum faciendorum*; cui conexum est jus legatos mittendi, ad foedera, quae aut pacem reducant, aut commercia conservent, transigenda.

Ab his diversum est *jus imperii eminens*; quo in casibus gravioribus & insolitis recte utuntur imperatores, contra ea civium jura, quae, libero quovis tempore, sunt sanctissime conservanda; quandam rei familiaris partem, aut operas, etiam cum summo conjunctas periculo, exigentes, ultra quam aliàs praestare tenentur. Huic imperatorum juri respondent in statu libero, insolita ea, quae premente necessitate oriuntur jura.

Minora imperii jura haec sunt, " Dignitates civiles conferendi, nummos cudendi, nundinas feriasque permittendi, liberos legitimandi, aetatis veniam largiendi, poenas remittendi, debitoribus inducias dandi, " & id genus alia; quibus, utpote facilibus, neque civitati omni necessariis, non immoramur.

V. SUMMUM in civitate imperium is homo, aut plurium concilium, habere censetur, qui majora quae diximus imperii jura, vel omnia, vel pleraque, pro sua prudentia exsequi potest, neque alterius, aut hominis aut concilii, potestati subjicitur, cujus voluntati ipsius actus fieri possint irriti. Summam saepe habet potestatem, qui non habet

P

infini-

infinitam, nullive limitibus circumscriptam; immo qui ne vel perpetuam; neque imperii successores designare, aut leges quibus civitas erat fundata immutare potest. Summus ille erit imperator, cui praecipuae potestatis civiles partes sunt permissae pro ipsius arbitrio, intra certos fines, in reipublicae utilitatem exercendae: qui neque alterius jussu, aut mandato subinde interposito, civitatem regit, cujusque actus, intra potestatis sibi permissae fines, a nullius consensu vim sortiuntur.

In omni civitate, summa alicubi reperitur potestas, quae *majestas* dicitur, vel apud regem, vel senatum, vel populum. Neque eam imminuunt cum exteris inita foedera, quamvis incommoda, nisi majora civitati ipsi adimant imperii jura, aut prohibeant ne sui juris persona politica maneat.

Si quidem pluribus civitatibus, hoc, quacunque de causa, eveniat, ut uni homini aut uni concilio perpetuo, quarundam imperii partium concedatur administratio; illae civitatum *systema* constituunt: quales, ex noto apud antiquos exemplo, civitates dicuntur *Achaicae*. In unam autem civitatem plures tum demum coalescere dicuntur, & unam gerere personam, quum uni homini, aut uni concilio, aut iisdem vel hominibus, vel conciliis, permittuntur omnes potestatis partes majores, qua omnium fines patent, administrandae.

CAPUT

CAPUT VI.

De variis RERUM PUBLICARUM Formis.

SIMPLICIUM civitatum tria sunt genera. Ubi omnes imperii partes uni homini committuntur, dicitur *monarchia*; cujus varia sunt nomina: ubi concilio unico, idque ex optimatibus constat, *aristocratia*; si vero ex omnibus civibus, eorumve delegatis constet concilium, dicitur *democratia*.

Concilium, cui permissa est potestas, id voluisse censetur quod pluribus placuit; nisi lege aut decreto quodam primario, quo civitas fundatur, cautum sit, quota concilii pars rerum publicarum administrationi sit necessaria. Praecavenda etiam fallacia satis nota, semperque metuenda, ubi quaestio trimembris est decidenda, eam vel ad bimbres duas reductam; vel membro uno, suffragiis de eo prius latis, excluso; quod etiam in magistratibus, ubi plures sunt petitores, creandis observandum.

Generis cujusque simplicis plures sunt partes. Monarchia enim vel est *absoluta* & interminata, ubi unius prudentiae tota permittitur reipublicae administratio, nullis positis limitibus, praeter eos qui ex politicae omnis natura & sine intelligantur; vel est *terminata*, ubi legibus quibus civitas fundatur, aut in ipsa potestate deferenda, certis terminis circumscribitur imperium, populi que jura quaedam sanctiora eximuntur. Utriusque generis

monarchae vel jure haereditario succedunt, vel a populo creantur, aut eliguntur: idque vel in perpetui imperii jus, vel temporarii.

Aristocratiae pariter plura sunt genera, hisque consimilia: *absoluta* nempe, sive infinita, aut *terminata*, & lege circumscripta; *haereditaria*, aut creationibus novis reficienda; *perpetua*, aut *temporaria*. In hac temporaria, pro certo tempore suffragii jure gaudent senatores; quo peracto, sufficiuntur in eorum locum alii: quod si populi suffragiis fiat, & civis cujuscunque, qui se petitorum profiteatur, habenda sit ratio, democraticum potius videtur concilium. Sin per cooptationem reficiatur senatus; aut optimatibus solis petere liceat; erit aristocraticum. Si ex censu majore petendi jus oriatur, proprie oligarchicum dicitur; aut ubi agrorum quorundam dominii, eo ipso fiunt senatores, quod eos jure possideant. Ubi vero hi soli qui honoribus functi, gratiam fidemque consecuti sunt, creari possunt, a quibusdam, κατ' ἰσοχρίν, *aristocratia*, aut *politia* dicitur.

Conciliorum popularium diversa sunt genera; comitia curiata & centuriata duorum exhibent exempla. In illis suffragii pari jure gaudebant cives omnes; in his pro ratione census; quae dicebantur *timocratica*. Sorte etiam alicubi definebatur, quibus dandum esset in comitiis suffragii jus: alicubi ex tribubus aut curiis diversis, quibus distinctus fuerat populus, eligebantur delegati, qui concilium constituerent populare.

Junctarum & multiplicium formarum ingens est numerus, prout cum diversis mo-
nar-

narchiae generibus junguntur concilia diversa, vel senatoria vel popularia; atque prout variae imperii partes vel regi, vel senatui, vel concilio populari, vel omnibus simul permittuntur.

III. U T formas praestantiores a deterioribus discernere valeamus, haec pauca sedulo sunt spectanda.

1. Quatuor haec in politia retinenda, ut foelix sit reipublicae status, ut scil. imperatoribus adsit prudentia, optima quaeque perspicua; & fides communi consulens prosperitati; ut conservetur concordia; denique ut reipublicae negotia & celeriter & secreto possint expediri. De his ubi satis est cautum, non melius communi civium prosperitati, per politiam consuli poterit.

2. Ubicunque non uni homini aut concilio, aut pluribus datae sunt summae potestatis partes; inter eos intervenire debet aliquis imperii nexus, ne in omnia contraria abire possint. Ne scil. Rex inconsulto aut invito concilio, vel senatorio, vel populari, quicquam gravius moliri queat; nec concilia, rege inconsulto aut invito; neve unum concilium altero invito. Si hac de re satis cautum fuerit, melius inter diversos, sive diversa, quae dicuntur, *subjecta*, dividuntur imperii partes, quam si omnes uni, sive regi sive concilio mandarentur.

3. Stabile neutquam erit imperii jus, nisi rerum dominio aut opibus fultum: aliter perpetuis civitas fluctuationibus & seditionibus vexabitur. Rerum enim dominia potentiam secum ferunt, quae jura nullis opibus subnixae

evertet, aut ipsa cum divitiis collabatur. Stabile tum demum erit regnum haereditarium, ubi agris suffultum est aut provinciis haereditariis; stabile senatus imperium, ubi agrorum bona pars est senatorum: stabilis civitas popularis, ubi vigent leges agrariae; aut ubi alia quavis ratione agri inter plurimos dividuntur dominos. Quamvis autem, nisi gravi de causa, seduli & solertiores non sunt cohibendi, quo minus rem suam familiarem bonis artibus augeant; (quod democratia vel optima permittet, quantum exigere potest vitae vel jucunditas vel voluptas quaevis, viro bono expetenda,) non tamen cum plurimum salute, aut libertate, pensanda est inanis paucorum vel ambitio, vel luxuries, vel avaritia. In omni igitur populo libero, jure per leges agrarias praecavetur, ne nimiae sint paucorum opes, & toti civitati metuendae.

4. Cavendum etiam, ne iniqua, aut parum civilia, cuivis ordini tribuantur jura, quibus caeteri omnes a republica summisque honoribus excludentur; perpetuis enim seditionibus materiam praebebunt.

5. Quum parum referat qualis sit civitatis institutio, si modo solis prudentibus & bonis commissa sit potestas; cui tamen rei nulla ratione satis caveri poterit; hoc in civitate constituenda praecipue erit spectandum, ut infidis & malis, quamvis potestatem adepti fuerint, nulla aut exigua ad peccandum sint invitamenta, aut saltem nullae impunitatis, aut commodi sui augendi spes, ubi perfide reipub. administraverint.

6. Quis vero ad civitatem optimè constituendam

endam hominum numerus potissimum requiratur, defini nequit. Paucis neque vires neque opes suppetunt, quibus se contra praedonum manus defendant, aut ea comparent, quae ad uberio rem faciunt vitae ornatum aut jucunditatem. Ubi contra, magnus est numerus civium magnam regionem occupantium, non adeo accurate omnia procurari, aut a civibus fraudes, injuriae, & vexationes prohiberi poterunt: paucioribus praeterea patebit aditus ad rempublicam, ut virtutes latius patientes addiscant atque exercent, quam si ab his hominibus plures constitutae fuissent civitates. Ubi quidem hominibus non est integrum, ut se in civitates dividant commodissimas, ingentibus quibusdam jam constitutis; vicinis omnibus forte profuerit, sui contra nimias vicinorum opes defendendi gratia, in majores congregare civitates. Prout vero inter cives, ad paucorum nimias opes praecavendas, & potentiam caeteris metuendam, justae sunt leges agrariae, eodem jure civitates vicinae nimias unius opes merito habent suspectas, cujus etiam mores cupiditate vincendi inflammantur; iisque opibus augendis, per vim, si aliter fieri nequeat, modum ponunt, antequam tantae evaserint ut libertati & saluti suae cautum esse nequeat.

IV. MONARCHIA simplex has habet oportunitates; civitatis concordiae consulit: & per eam secretò & expeditè res geri possunt. In monarchia autem haereditaria, neque de prudentia regis, neque de fide caveri poterit.

De electorum prudentia melius cavetur, non item de fide: & rege defuncto seditionibus

bus bellisque civilibus janua patet. In haereditaria absoluta sive infinita, sunt omnia incerta. In haereditaria terminata, non de prudentia, aut melius multo cautum est de fide; quum rex leges eas quibus fundata erat civitas violando, aut potestatis sibi commissae fines transfiliendo, se planè tyrannum profiteatur; ipsiusque perfidiâ regni jus omne abdicatum esse facile inter omnes constet. Unde etiam populo jus oritur, ut, eo deturbato, novum creare regem, aut novam Reipub. formam instituere liceat. Ast in regnis terminatis & circumscriptis, perpetuae ferè vigent factiones, & bella subinde nascuntur civilia.

In simplicioribus aristocratiis haereditariis, de senatorum prudentia rarò, de fide nunquam satis cautum est; neque quidem de concordia, aut expedita & arcana Reipub. administratione. Inter senatores ad munus electos, melius de prudentia & fide; parum vero de concordia, aut negotiis celeriter & secreto gerendis, caveri poterit.

In concilio populari fides semper vigebit, & tum demum prudentia, ubi vel censui respondet suffragii jus, vel concilium ex paucis honestioribus a populo delegatis constat. Neque tamen inter hosce speranda concordia, aut expedita & arcana Reipub. administratio.

In magno quovis concilio per tabellas optime feruntur suffragia; sic enim non metuentidae erunt potentiorum offensiones, neque suffragia largitionibus corrumpere in promptu erit. Atque licet, pudore sublato, locus sit gratiae, odio, & invidiae; his rariùs, nisi ob
ju-

justam causam, populi pars major incitabitur.

Sin autem fors, aliqua ex parte, immisceatur, omnis excludi poterit largitio, gratiaeque, odio, aut invidiae grassanti obstruetur iter. Sola tamen forte res decidere graviores, aut magistratus, delegatosve constituere, parum erit tutum; quum sorti, quantumvis omni gratia & contumelia vacet, nulla sit prudentia rerumve iudicium.

V. RERUM PUB. formas simpliciores parum esse commodas, haec satis ostendunt. Neque antiquissima quaeque sunt optima; sic enim ad pelles, antra, glandesque redire oporteret. Quod ab adulatoribus jactari solet, monarchiam primum in terris nomen imperii fuisse, monarchiae neutiquam est honorificum. Hoc enim est dicere, rudi eam & incauto populo placuisse, prudentioribus & cultioribus haud diu placituram. In nullo enim vero rerum genere minus sperare licet prima quaeque opera perfecta fore & absoluta, quam in civitatibus constituendis, ubi maxima opus est rerum notitia & prudentia, multa meditatione, vitaeque usu diuturno & vario, comparanda.

Quae formas quasque simplices comitantur incommoda graviora, ad mixtas & multiplices confugiendum esse docent: mixtarum autem eam esse optimam, ubi tres artificiose inter se compinguntur formae, monstrant singularum seorsim haud leves opportunitates: quod & antiquorum gravissimis placuit.

Concilio igitur populari, quod ex delegatis constat, cui nunquam fides, raro prudentia deesse poterit, maximae imperii partes committendae. Leges igitur sanciat istud concilium,

cilium; & de rebus statuat gravissimis. Per leges etiam agrarias, haud ita arctas tamen, ut industriae, modicaeve vitae elegantiae adversentur, concilio isti conservanda est potestas.

Senatui item ex paucis, a populo electis, quorum in Reipub. negotiis diu spectata fuit prudentia & fides, permittatur, ut de legibus & Repub. disceptent, & ad concilium populare referant; ita ut sine senatus auctoritate nihil gravius fieri possit. In utroque concilio etiam, ita decedentibus succedant homines novi, si ve ea legibus annalibus instituat *rotatio*, ut neque concilia ex novis omnibus constent, neque cuiquam suffragii perpetuum jus sit, aut potestas perpetua. In omnibus pariter magistratibus profunt leges annales, ut caveatur ne quis nimiam sibi comparet potentiam aut gratiam; utque plures eam usu addiscant prudentiam, easque artes quae Reipub. sunt necessariae aut utiles; ne necesse sit ut tota civitas unum tantum aut paucos spectet, spemque omnem in iis solis collocet. Ubi vigent istiusmodi leges, reipub. non deerunt imperatorum, aut magistratum officio factorum, prudentia & virtus. Neutiquam enim aegre ferent, quod pro legum sanctarum praescripto; tempore definito manera deponant.

Ad subita autem & inopina pericula avertenda, atque ad negotia secreto & celeriter obeunda, necessaria est potestas quaedam regia aut dictatoria, nullo tamen alio fundamento praeter ipsas leges innixa; cui permittendum belli arbitrium, legumque tutela & admi-

administratio. Arbitri etiam officio fungetur rex, si qua inter senatum & populum suboriatur contentio.

Magistratum creandorum jus, tribus hisce potestatibus simul permittendum, aut inter eas dividendum: ut scilicet quibus majore opus est prudentia, a senatu eligantur; quorum opera celeri & expeditiore opus fuerit, a rege; quique populi jura tueantur & conservent, a populo aut concilio populari creentur.

Profuerit etiam plurimum *ensoriam* semper adesse potestatem, ut civium mores emendentur, omnesque flagitiosi & improbi, cujuscunque fuerint ordinis aut dignitatis civilis, de loco dimoveantur.

C A P U T VII.

De SUMMI IMPERII JURE, ejusque acquirendi rationibus.

QUI summo cum imperio sunt, iis ea est potestas, ea jura, quae primaria populi tribuerunt decreta. In omnibus quidem civitatibus eadem alicubi, saltem apud populum universum, sita est potestas. Quae tamen vel regi, vel concilio, vel utrique committitur potestas, in diversis civitatibus est diversissima. In quibusdam enim, quaedam populi jura, ab omni imperantium potestate eximuntur: in aliis omnia eorum prudentiae & fidei permittuntur. Quum tamen solus imperii finis, quod omnes agnoscunt, sit populi salus & foelicitas; quaecunque hinc aberrat

rat potestas, ea est injusta; quam populus, qui temere eam donaverat, repetere aut abrogare poterit, quum id ipsius exegerit salus. Neque quicquam fingi potest perfidum magis aut fastuosum, quam si hi, quibus in populi salutem & utilitatem commissa erat potestas, eam licet populo pestiferam, sui causa, per vim retinere conentur.

Optandum quidem foret, ut potestas olim permessa, amicis potius disceptationibus, quam vi repetatur; neque ubi vel mediocriter communi consultum est salutem & prosperitati, ad vim & bella civilia, leviori aliqua de causa, decurrendum. Ast ubi haud satis de populi libertate & salute cautum esse constat, pluraque mala, ex ipsa imperii forma fore nascitura, eaque diuturniora, quam ex rerum commutatione violenta; tum demum & per extrema omnia, imperii formam modumque immutare licitum erit & honestum.

Quae de proprio rectorum civilium, praecipue regum, jure divino, & sanctitate quadam inviolabili jactantur, mera sunt adulantium somnia. Divinum est jus omne quod Dei & naturae lege sancitur. Divina sunt populi pariter ac imperantium jura. Immo, quandoquidem haec in illorum tutelam sunt constituta, illa his sunt & graviora & sanctiora. Imperantis quidem jus, singulorum seorsim jure quovis gravius est; universorum vero neutiquam. Plurima civis privatus perferre patique debet iniqua, potius quam contra regem caetera aequum & reipub. utilem, quicquam hostile moliretur; si modo sibi soli periculum immineat. Ast ubi communia om-

omnium jura a rege pessundantur ; quaeque uni intentantur , aliis omnibus mox metuenda erunt ; tum vero manifesta regis perfidia , omneque imperii jus amissum.

II. **POPULO** jura sua contra rectores quoscunque per vim defendere licet. Si quidem ii quorum imperium est legibus circumscriptum , ea invadant jura , quae populus in imperio deferendo sibi retinuit & reservavit ; non dubium est quin populo jura sua per vim defendere liceat. Quin & ad rectores , quorum imperium absolutum est nullisque legibus circumscriptum , coercendos , vis recte adhibetur , ubi civili animo exuto dominatum occupare conantur , in suam libidinem aut utilitatem , communi spretâ , omnia convertentes ; animumve in cives hostilem produnt ; aut ita nequiter rempub. administrant , ut ne vel sanctissima populi jura , quaeque ad vitam tolerabilem sunt necessaria , tuta maneat. Neque qui hoc populo tribuit , dabit quoque eum regibus esse superiorem : servis enim vel in deterrima conditione degentibus jus est , ut contra dominorum injurias atrociores se per vim defendant.

Si hîc moveatur quaestio , cujus hac in causa sit judicium , numnam , qui summo imperio praesunt , & rempub. male administrant , sua perfidia jus omne amiserint. Si non populi , quod ipsius causa agatur ; ob eandem causam , neque imperantis erit judicium. Ad aequos igitur decurrendum esset arbitros vel nostrates , vel externos , si res fineret : sin minus , populi certe potius erit judicium , a quo magistratibus olim mandatum erat imperium,

rium, cujusque negotia geruntur, cujus etiam gratia potestas omnis fuit constituta. De re fere quavis humanum est errare. Saepe de jure publico, saepe de privato sui defendendi jure erratum est; non tamen ideo tollenda sunt haec hominum jura, sive privata sive publica.

His quidem in rebus gravissimis, cuncta cautissime pensanda; neque ob leviores imperantium injurias aut errores, quales in homines haud improbos aliquando cadere possunt, in bella civilia, omnium saepe saevissima, cives sunt conjiciendi. Ubi vero alia ratione populus salvus esse nequit; & perfidis doloisque facinoribus, imperii jus omne amiserunt imperantes, jure per vim regno exui possunt, aliis in eorum locum successis, aut nova imperii formâ constitutâ.

III. TYRANNO exturbato, aut rege qui ad munus electus fuit extincto, ubi nihil de successione est praestitutum, aut denique stirpe regia extincta in regnis haereditariis, nascitur *interregnum*. His in casibus, quamvis nihil legibus publicis sit cautum, non prorsus tollitur populi conjunctio civilis: primo enim, quod diximus, pacto obligantur omnes, ut communi consilio communi prospiciant salutem. Existet aliquamdiu democratia quaedam, ubi plurium aut praestantiorum, qui reipub. negotia gerere solebant, suffragiis erit statuendum, qualis in posterum futura sit reipub. forma, quibusque deinceps permitendum imperium. Neque paucioribus, caeteris invitis, a civili vinculo licet esse immu-

nibus

nibus ; nisi plures planè iniquas & pestíferas reipub. administrandæ rationes ineant.

IV. PRINCIPIBUS quorum probitas fidesque satis est spectata , debetur pietas omnis & observantia ; iique cum summo civium periculo , sive contra caecos tumultus , sive aperta bella , sunt defendendi ; neque culpis eorum aut vitiis levioribus , qualia aliquando in viros minime malos cadere possunt , cives ab ea obligatione exsolvuntur. Ast si hoc incidat ut devincantur & a dignitate deturbentur , vel ab imperii competitoribus , vel hostibus externis , ita ut nulla spes sit reliqua , eos jus suum antiquum recuperare posse ; principum est regumve de jure suo vtro cedere ; immo id omne pro extincto est habendum : quum omnis inter imperantes & populum obligatio sit mutua , mutuisque officiis conservanda ; quæ quum ab altera parte præstari nequeunt , nulla alteri sunt præstanda. Jure igitur , omnibus prius tentatis , populus se victori submittet , quum suæ salutis aliter consulere nequeat. Miræ quidem foret arrogantia , si quis suæ dignitatis aut utilitatis causa , totam civitatem & populum pessundatum velit & laniatum.

Neque motibus civilibus bellifve fovendis apta est hæc , de sancto populi jure , se contra tyrannos defendendi , doctrina. Immo contrariis ferè dogmatis hæc mala præcipue imputanda. Nimia fere semper fuit populi patientia , & inepta imperantium veneratio ; quæ tot civitatum monstra , aut potius miseros & abjectos servorum greges , sub domi-

nis

nis saevissimis & nequissimis, jura omnia divina & humana impudenter miscentibus, per terrarum orbem pepererunt.

V. **QUEMADMODUM** naturalis libertas est jus pro sua cujusque voluntate agendi, intra legum naturalium limites, (quae nulla foret si nullae essent leges, hanc libertatem caeteraque jura cuique munientes;) sic dicimus populum esse liberum, quum non ad alterius praescriptum, sed ad suum arbitrium intra legum civilium fines, cuique permessa est agendi facultas. Non igitur leges libertati repugnant, sed acerba aut morosa hominum imperia. Liber Romanis dicebatur populus, ubi concilio populari imperii summa, erat permessa, & parendi, imperandique vices obtinebant.

VI. **VIX** alia ratione quam populi decreto voluntario, potestatem civilem jure constitui posse, satis jam dictum; neque imperatores aliam habere sanctitatem aut majestatem, quam quae hinc oritur, quod hominum multitudo jura, quisque sua, uni homini, aut concilio permiserat administranda. Ex quadam libertatis naturalis parte, a singulis ad imperantem translata, aut ex singulorum dominio eidem aliquatenus subjecto, nascitur legum condendarum potestas. In libertate, quisque vitae necisque jus haecenus in se habebat, ut officia honesta quantocumque cum periculo suscipere posset: aut cum communis hoc postularet utilitas, aliis se dirigendum in his officiis obeundis permittere. In libertate etiam, inter hominum jura erat, ut eum qui ipsis injuriam intentaverat aut fecerat, sum-
mis

mis coercerent suppliciis; communique innocuorum salutem, si ita factum opus esset, ejusdem caede prospicerent. Hinc oritur omnis jurisdictio, quae *criminalis* dicitur. Neque ad potestatem aliquam a Deo proxime derivatam, ad haec aut alia majestatis jura explicanda, decurrendum.

VII. NEQUE una reipub. forma prae caeteris, alia de causa, divina est habenda, quam quod eam optime communi consulatur prosperitati; quod in monarchiis infinitis & haereditariis minime contingit. Quid; quod nulla lege divina naturali aut positiva, monstratur succedendi ratio; num scilicet satis sit successio quaevis haereditaria, eaque vel agnationis, vel cognationis Jure; an contra exigatur *linealis*. De re familiari ad cognatos transmittenda, non leves sunt juris naturalis obscuritates; licet, re generaliter spectata, manifestum sit, bona in familiae aut gentis utilitatem acquisita, sanguinis sequi debere conjunctionem. Quod vero ad imperia attinet, (non in unius familiae dignitatem, sed in populi universi utilitatem destinata,) nulla subest causa, cur in iis deferendis spectetur sanguinis conjunctio; multo minus cur linealis admittatur successio qualiscunque. Ex legibus humanis aut populi scitis, saepe temerariis & incautis, haec omnia nascuntur.

VIII. ILLUD autem jus, vulgo jactatum, quod in populum devictum imperium civile sibi arrogat victor, non meliore plerumque innititur fundamento, quam quod latronibus ac praedonibus maritimis arrogatur.

Q

Nam

Nam primo qui justam bellandi causam non habuit, nihil quicquam ullo jure capit aut detinet. (2.) Deinde, fingatur causa vel justissima, certi tamen, ut ante dictum, sunt petendi fines: neque contra hostes quicquam jure aget victor, quod neque ad injuriam avertendam, neque ad damnum reparandum, neque ad injurias in posterum praecavendas, necessarium est aut utile: si quid amplius exegerit, justitiae fines transit. Ad injuriam vero avertendam, aut damnum pensandum, nunquam necessarium est aut utile, ut civitati & populo victo, in provinciam redacto, adimatur libertas publica & majestas. Immo communi plerumque repugnat utilitati, ut civitates opes suas sic augeant, potentiamque adipiscantur vicinis metuendam. Diu plerumque antequam debellatur civitas, victorique subjicitur, repellitur omnis injuria, damnumque cumulatissime pensatur. Compensationem, fere semper sibi prius arripiunt victores, ex rebus hostium mobilibus, quam eorundam penitus devincatur civitas. Hac ratione damnum lubentes praestarent hostes devicti, vel si opus sit, stipendium quotannis penderent (quibus certè omnia damna cumulatissime reparari possunt) potius quam, amissa patriae civitatis libertate, exteris se subicerent.

Quod ad cautionem attinet. Quibus, ab injuriis a civitate devicta, haud tamen exhausta, in posterum inferendis, satis cautum est, iis multo magis, a civitate exhausta & tantum non deleta cautum fuerit. A civitate autem opibus valente satis cautum est, traditis obfi-

obsidibus, navibusve armatis, vel oppidis in confinio munitis; vel victoris praesidiis in urbes munitas acceptis. Immo saepe sufficit quod earum urbium munimenta diruantur. Neque ulla est civitas devicta, quin omnia haec lubens praestaret, potius quam vicinae civitati provincia fieret.

IX. SI quid poenae nomine, ad omnes ab injuriis deterrendos, sit exigendum, id a solis delinquentibus exigi debet. Populi vero devicti pars longe maxima, nullo crimine est obligata, quum a rectoribus suis ciebantur bella maxime nefaria. A victis igitur hoc solum jure exigere potest victor, ut rectores suos injustos aut dedant aut defendere desinant, ut de illis poenas factis dignas sumat. At propter ea quae injustè aut inhumaniter in bello fiunt publico, poenas exigere vetat communis utilitas. In civitate semper spes est; magistratus, viribus suis legumque auctoritate sublevatos, poenas de civibus crimine obstrictos sumere posse. At civitatum bella gerentium vires; per socios & foederatos, ita plerumque sunt aequales, ut anceps sit belli fortuna; quibusque causae sunt justissimae, exitus tamen sit incertus. Ab omni igitur in devictos saevitia abstinendum, ne ad hostes exemplum transferatur, qui causam injustam tuentur, quae ipsis justa videtur. Neque ideo quod causam suam justam putant victores, legem saevam, contra se forte aut suos postea valituram, sanciant.

Neque credibile est ullam conventionem tacitam inter civitates dissidentes intercessisse, ut ibi imperium foret unde victoria fuerit.

Contraria omnia palam testatur qui bellum movet, nisi ubi disertis verbis istiusmodi pactum fuit initum. Ipso bello, se omni ratione, jura sua defensorum aut persecutorum, significat & denunciat: neque populus, quamvis debellatus, qui novis sociis aut opibus adscitis bellum renovaverit, fidem violasse censetur. Quid; quod nemo dixerit, eum, cui causa sua videtur justa, tali legi consensisse; atqui sine hujus consensu, alterius partis intervenisse consensum, colligi nequit. Hi denique victorum fautores, solos imperantes consensisse volunt: quo vero jure hi, quorum in tutelam permittitur populus, populi jura omnia; vel absolutè, vel sub conditione, alienare possunt? Finge istud disertis verbis pactum fuisse; ob id ipsum, homines illi perfidi & audaces, omne imperandi jus amiserunt; neque quae ab iis transiguntur civitatem obligare possunt.

X. QUUM igitur scriptores fere omnes, qui regna quaedam *patrimonialia* esse contendunt, quae regis arbitrio alienari, aut dividi possunt, ea ex sola ferè victoria profecta statuunt; nullo jure ea arrogari, ex dictis satis constat. Quinetiam, si forte accidat ut populus aliquis, ab saevis hostibus ingruentibus perterritus, populo potentiori se suaque omnia dedat, solum hoc stipulatus, ut contra calamitatem imminèntem protegatur; nihilo magis ea pactione regnum patrimoniale constituitur. Ne quid enim de metus exceptione dicatur, aut quod pactum istud plane onerosum, sit tamen inaequale; ex ipso pacto patet quod colligi nequeat, tale quicquam fuisse factum.

tum. Quippe, qui se civitati excultae, humanae, imperiumque lene exercenti dedunt, minimè censerì poterunt consensisse, ut & alteri cuivis vel regi vel populo barbaro subiciantur, aut saeviore regantur imperio, quam exercebant illi cui se dederunt. Si quid vero istiusmodi moliantur haec civitas dominans, jure sibi jugum excutient qui longè alia lege se isti subjecerunt. Ad arbitros provocare licet & dedititiis, si quid crudelius ipsis sit impositum, ultra quod salutis & defensionis premium jure exigì poterat.

Neque ex populi devicti pacto aut promisso, quod vis minax extorserat, victori jus imperii nascitur. Eam enim vim esse injustam satis ostendimus. Sin verò a victore, aequa reipub. forma, populo devicto constituatur, qua satis ipsius conservantur jura, quaeque communem tuetur prosperitatem; ita ut populus, post periculum factum, ei formae se submittere non recuset; ex hoc consensu imperii jus oriri, quodque praecesserat vitium purgari, poterit.

XI. QUUM insuper nullis causis naturalibus, aut solo populi decreto innitatur cujusvis ex regia sobole aut gente jus, ut regi defuncto succedat; decreti hujus verba eodem modo sunt interpretanda, quo in caeteris legibus de successione haereditariis: eaque censenda est hac de re fuisse populi voluntas, quae verbis iisdem aliis de rebus declaratur. Ubi igitur, in aliis bonis haereditariis, aliquis delicto suo, jus aliquod, non solum pro se verum etiam pro liberis & cognatis amittit, idem etiam de imperii jure haereditario est censendum.

dum. Rei quidem familiaris dissimilis est ratio. Ea familiae alendae & amplificandae gratia acquisita fuit : unde, liberi, & saepe cognati, jure postulant ut ex re familiari alantur & amplificentur : durumque est & iniquum, ut unius delictum immerentibus noceat, bonaque, quae naturae lege iis rediissent, intervertat. De imperii jure omnia alia dicenda; quod neutiquam ob regiam stirpem, aut ob aliquid quod ipsi regi, ejusve soboli debebatur; aut ipsius civitatis gratia, utque praecaveantur mala ex novorum regum creationibus subinde metuenda, constitutum fuit. Potiore igitur jure in *causam commissi* cadunt regna haereditaria, quam privatorum haereditates.

Ut igitur populus suo jure perfidum regem de solio deturbat; potiore certè jure praecavere potest, ne quis succedat qui reipub. administrandae est ineptus; qui ea fovet dogmata, quae sanctissima populi jura pessundare eum permovebunt, quum primum potestatem fuerit adeptus; qui insana quadam superstitione percitus, summae potestatis partes haud leves, ad regem quendam exterum, sub falso pontificis nomine, transferet; simulque se jure divino munitum credit, quo fretus omnia civitatis jura audacissime perumpet, omnesque imperii sibi permitti limites transiliet, seque officio defuturum existimabit, nisi cives summorum cruciatuum metu cogat, ut dogmata absurdissima credant, vel saltem credere simulent; cultumque Deo praestent quem nefarium putant. Qui, regni haeres, talia profitetur dogmata, potiore jure excluditur, quam qui plane fatuus est aut insanus: quum
istius-

istiusmodi dogmata populo libero magis sint pernicioſa, quam ulla regis fatuitas aut infania.

XII. QUÆ de regibus diximus, de cunctis tenent civitatum rectoribus, atque de populi ipsius in provincias aut colonias imperio. Si qui cives, populi aut magistratuum permiffu, e civitate ſuis ſumptibus migrent, novas ſibi ſedes quaefituri; illi ſociam civitatem ſibi jure conſtituunt. Qui publicis impenſis ea mittuntur lege, ut in modum coloniae, ſub civitatis ditione maneat, ad ejuſdem potentiam aut opes augendas, haud aequum eſt ut eorum quam civium caeterorum deterior ſit conditio. Jura omnia illis conceſſa, ſunt religioſe conſervanda. Si quid durius in colonos patria civitas ſtatuere, ipſique ſibi ſatis per ſe proſpicere poſſint; aut ſi tyrannide oppreſſa ſit civitas, ipſiſve forma in deteriora omnia immutata; hoc jure ſibi arrogabunt coloni, ut ſui ſint in poſterum juris, ſocia civitatis officia praefare parati. Neque pacta, in quibus contrahendis, de iis quae in iſtiusmodi negotiis praecipue ſpectari ſolent, erratum eſt, magnum hominum numerum, civitati beatae conſtituendae idoneum, ad ea ſubeunda adſtringunt, quae ipſorum proſperitati & ſaluti adverſantur. Neque quicquam graviora in hominum vitam mala invexit, quam vana & inſolens, ſive regum ſive populorum, cupiditas, imperii ſui fines porrigendi, alioſque populos in ſitam ditionem redigendi, dum neque ſuae neque eorum foelicitati prudenter conſulunt. Hinc ingentia & immania exſurrexerunt imperia, vicinis om-

nibus gravia & pestifera, & brevi, cum misera hominum strage ruitura.

C A P U T VIII.

DE LEGIBUS CONDENDIS, & de Jurisdictione.

INTER imperii jura *immanentia*, est legum jubendarum & administrandarum potestas. Omnis lex aliquam civitatis utilitatem spectare debet, legibusque ea omnia sancienda quae communi inserviunt prosperitati, quantum penes homines est eam procurare aut augere. Si quidem in ipsa imperii constitutione, ea tantummodo potestas rectoribus permissa fuerit, quae in rebus externis tuendis versatur; illi de civium animis virtute colendis, aut de cultu religioso nihil statuere poterunt. Ast ubi eorum arbitratui conceduntur certi redditus, in communem utilitatem impendendi, aut ubi plena reipublicae administratio ipsis est permissa; quum ex hominum virtute pendeat praecipue eorum foelicitas; hoc illis qui reipub. praesunt imprimis curae esse debet, ut disciplina & institutione, primis ab annis, imbuantur civium animi iis sententiis & moribus, quibus ad omnia virtutis officia reddantur paratiores.

Cuique tamen conservandum jus illud sanctissimum suo utendi iudicio; cui aperte repugnant leges omnes poenaeque latae de hominum sententiis, sive celatis, sive palam factis, si modo

modo civium moribus non sint pestiferae. Immo etsi istiusmodi dogmata ab iis divulgantur, qui ad ea divulganda religione se putant adstrictos; fatius est plerumque, cautione de non laedendo, officiisque civilibus praestandis, a caeteris exactâ, in ea tantum facinora gravius animadvertere, quae religione malefuada perciti admiserunt, quam poenas ob ipsas sententias divulgatas irrogare. Istiusmodi dogmata pleraque, melius saniorum hominum prudentiae explodenda permittuntur.

Quum tamen in civitate omni, civium pars longe maxima suo iudicio strenue uti nolit; aut plurimi, speciosa decepti pietatis aut acrioris iudicii ostentatione, quam prae se ferre solent homines quidam astuti & vafri, his se temerè tradant ducendos; eorum est qui reipub. praesunt cavere, ut constituentur viri graves & docti, qui sententias omnes saniores, & de religione & officiis civilibus, populum doceant, easque uberius & fusius illustrent, rationibusque & argumentis confirment, ne malis aliorum artibus ab officiis honestis detorqueatur. Et, si modo vel mediocris adsit principibus viris prudentia, neque absurda plane aut inhumana foveant dogmata, populum, ejusve saltem partem longe maximam, habebunt flexibilem, ut quocumque duxerint sequutura sit: ita ut nihil a diversis paucorum sententiis sit metuendum.

Ubi exigitur ut populus sacrorum ritibus, aut dogmatis, vanis, falsis & stolidis, aut inutilibus, quantumvis veris, assentiant, & dissentientibus irrogantur poenae; gravis plerum-

que pernicies civitati oritur : quum , ut diversissima sunt hominum ingenia , in his praecipuè rebus , ad sententias diversissimas semper sunt proclives. Cives vel optimi his de causis vexati civitatem deserent ; seditionibus discordiisque permiscebuntur omnia ; atque ab officiis civilibus , artibusque reipub. profuturis , ad nugas saepe ineptiasque civium animi avocabuntur. Ob sententias igitur de religione , quantumvis falsas , aut sacrorum ritus quoslibet , dummodo nemini noceant , cives boni haud vexandi , ullove civium jure excludendi.

II. AD virtutem omnem in civitate fovendam praecipuè conducunt imperatorum exempla ; a quibus si probi soli , morumque integritate spectati , ad honores evehantur , ardentiora accendentur omnis honestatis studia. Virtutis speciem populus favore nunquam non prosequitur. A populo verè libero soli ferè morum probitate insignes ad honores provehantur ; praecipuè si , secundum leges annales , brevi ipsis munera sint deponenda. Qualis est ipse rex , qui a rege creantur sunt futuri.

Post pietatem erga Deum , in qua sita est summa cujusque foelicitas , quaeque ad alias omnes virtutes fovendas plurimum confert , virtutes in civitate precipuè colendae sunt temperantia , justitia , fortitudo , & diligentia.

Temperantiam , qua non solum libidines corporis voluptatem respicientes cohibentur , verum omnis luxuria , sumptusque nimii in vitae ornatum & splendorem erogandi , civi-

tati

tati necessariam esse fatebuntur omnes, quibus ipsius natura est perspecta. Certus est voluptatis modus, & gratus & innocuus, a Deo & natura concessus, cui fruendae ipsa plurima benignissime machinata est. Neque dammandus est voluptatum usus, si modo nulli officio adversentur, neque ad hominum mentes ita effoeminandas aut depravandas pertineant, ut absentium voluptatum desiderio crucientur, aut vitae officia deserant, iisve voluptates anteponant. "Luxuria igitur est voluptatum appetitio nimia, quae officio adversatur." Neque voluptatum modus definiri potest, nisi & facultatum, & necessitudinum, & officiorum, & valetudinis habeatur ratio. Luxuria autem, quum facultatum sit prodiga, hominesque rerum plurimarum indigentes & avidos, atque ad officia quae patriae aut amicis debentur relinquenda, quum voluptati repugnant, proclives reddat; cives etiam ad patriam vel tyranno vel hosti prodendam incitabit, si modo ea ratione opes in luxum impendendas sibi comparare possint. Luxuriosis etenim omnia venalla.

Neque dixeris luxuriam ad artes & opificia fovenda vel necessariam vel utilem. Enimvero sine ulla luxurie foveri possunt artes omnes aut necessariae aut elegantiores. Opu-
 lentioribus sine crimine coemere licet opera quaevis artificiosa & elegantiora, quatenus finit officiorum & necessitudinum ratio. Quaeque, pro sua benignitate, plurimas sibi negant voluptates, iidem eas ipsas, aut alias saltem civitati pariter profuturas, soboli, cognatis, amicis, fruendas plerumque largiuntur.

Hi

Hi igitur una cum amicis, opificibus magis profunt quam luxuriosi.

Quid, quod & sobrius quisque & providus, diuturna in vita & copiosa, plura fere consummat quam prodigus, qui plurimum annorum morbis & inedia, brevis luxuriae poenas pendit. Quumque mores superiorum imitari soleant inferiores, cito ad infimos, ipsosque opifices, descendet haec pestis; quorum operae igitur carius erunt emundae: merces igitur, pretio aucto, exteri non sunt coempturi, quum vilis veneant quae in civitatibus aliis, ubi viget sobrietas & temperantia, conficiuntur.

III. DE diligentia & industria fovenda vix dicere attinet, quum ab ea ferè sola civitatis cujusque opes pendeant & potentia. Fovenda est agricultura, ne quid ad populum alendum, de civitatis opibus decedat; utque fruges suppetant & frumentum exteris vendendum, nostratibusque materies omnis, in qua elaborent opifices; quae alioqui ab exteris esset emenda. Fovendae pariter omnes artes & simplices & elegantiores, ne exterorum operis & opificiis emendis civitatis opes dilabantur. Exercenda etiam mercatura, & piscatus, ubi ejusdem est copia. Quin & mercibus, sive nostris sive alienis, vehendis, construendae sunt naves, artesque nauticae addiscendae, quae & divitiis augendis inserviunt, & civitati in bello protegendae. Neque artibus hisce suis deesse debet honos, ita ut honestiore loco natis non profus indignae censeantur.

IV. JUSTITIAM civitati necessariam esse nemo negat. Ubi enim non vigent leges & judicia,

judicia, (sine quibus, quae vel natura tribuit vel industria, nemini sunt tuta,) omnes ab industria deterrentur. Quin etiam quum mercium omnium, pro mercatorum periculis augeantur pretia; ubi non viget justitia, quae damna dant emptores fraudulentis, ea mercium pretio sunt reparanda; eisque onerabuntur emptores probi & candidi. Quaevis igitur gens vicina, ubi conservatur rerum contractarum fides, similes merces vilius vendere poterit. Civitas igitur ubi impunitae sunt fraudes fallaciaeque, praecipua ex commerciis & opificiis emolumenta est amissura.

De judiciis legibusque interpretandis longum esset dicere. Hoc tantum monemus, legibus paucis & simplicioribus cives satis protegi posse, si modo ita constituantur judicia, ut solis probis & aequis, fideique spectatae iudicibus, lites dijudicandae permittantur. Multum etiam profuerit si calumniatoribus & temerè litigantibus poenae graviores irrogentur. Antiquiores Romanorum leges exempla exhibent aliis civitatibus imitanda.

V. VIRTUTES artesque bellicae sunt civibus quibuslibet honestioribus dignissimae. Nulli igitur militiae munus perpetuum esse debet, omnibus vero per vices obeundum. Quamvis autem ubi in perpetuam militiam conscribuntur hi ferè soli, qui aliis muneribus sunt inutiles, nebulones, civitatis purgamenta, quicumque aliquot stipendia meruit, pacis artibus exercendis parum idoneus reddatur; aliter se res haberet, si per vices haec munera civibus optimis essent obeunda. Quae res maximas praeterea haberet oppor-
tuni-

suntitates : rerum militarium scientiam haberent omnes : deleto uno exercitu non deficeret alter : deletis imperatoribus , plures praesto essent ei muneri aptissimi ; populi armati armisque assueti jura , non facile pessunderet vel civis ambitiosus & audax , vel hostis.

VI. LEGIBUS atque ipsa reipub. forma cavendum est , ne qui cives vel inter se , vel cum exteris , sive regibus sive sacerdotibus , arctius quam cum patria jungantur ; neve aliunde spes habeant majores. Civesque ab eorum errore abducendi , qui pacta , a majoribus scelerata fraude deceptis inita , contra patriae salutem & prosperitatem valere credunt. Ad veram enim religionem conservandam , neque necessarium est neque utile , sacerdotibus imperia civilia qualiacunque permittere ; multo minus ut omnes ubique gentium sacerdotes , una regantur potestate , quae in pluribus civitatibus honores & dignitates , immo opes ingentes , & proventus fere regiones largiri possit ; & cui in plurimis rebus gravioribus , ad opes potentiamque pertinentibus , ultimum permittatur iudicium.

VII. LEGIBUS civilibus sancienda & confirmanda praecipue juris naturalis praecipua ; & de negotiis & actionibus formulae constituendae , ad fraudes praecavendas aptissimae. In rebus suis gerendis ipsisque opificiis , docendus est populus ; eaque omnia definienda quae lege naturali non satis definiuntur.

Ex legum civilium systemate vel optimo , quibusdam nasci solent jura quaedam externa ,

na, quae impunè, licet parum honestè, persequi possunt : neque iis vis, aut actio in foro, rectè opponi poterit. Sanctissima etiam officia plurima cujusque pudori permittenda. Sunt & legum beneficia quaedam ejusmodi, ut quamvis iis uti nollet vir bonus, petenti tamen haud rectè, negari poterunt. Quae quidem pactiones aut testamenta legibus civilibus non confirmantur, quoniam absunt praescriptae formulae, ea vir bonus saepe rata habebit, si modo neque testatoris aut paciscentis potestatem excefferint, neque quicquam iniqui aut inhumani contineant. Si vero in horum altero erratum fuerit, legum beneficio jure uti poterit.

VIII. LEGES praemiis & poenis fanciuntur. Omni civium jure & beneficiis frui, legum civilium commune est praemium ; quibusdam propria sunt praemia, honores, dignitates, divitiae. Honor naturalis est aliorum
 “ bona de nobis ob praestantiam nostram opi-
 “ nio. Honores civiles sunt, ea cultus & ob-
 “ servantiae indicia, quae viris claris ex legum
 “ praescripto exhibentur. ”

Existimatio simplex, sive “ viri innocui & hominum societate non indigni, fama ” nemini a reipub. rectoribus, causam indictam est eripienda. Existimatio eximia, quae a quibusdam *intensiva* dicitur, a nemine jure pleno exigi potest. Nemo enim ad alterius voluntatem judicare, aut magni eos aestimare potest, in quibus non cernit virtutes eximias. De externis vero honoris indicis, ut de omni jure quae res externas spectat, eorum est definire qui reipub. praesunt : qui si justis tan-
 tum

tum de causis honores largiantur, magni apud omnes sapientes erunt honores civiles: sin saepius aliter fiat, viles erunt & despiciendi, solâque simulatione aut fannis excipiendi. Quales saepe conspiciuntur honores haereditarii, ubi nulla est potestas censoria.

IX. PROPRIE verèque huc spectant omnes poenae, ut improbis earum metu ab injuriis absterritis, caeteri tutò vitam degant: *castigatio*, ipsius qui delictum admiserat utilitatem spectat; & *damni reparatio*, laesi: quae etiam nullo antecedente delicto, jure nonnunquam exigitur.

Non ex odio aut ira, neque ex ea indignatione quam in proborum animis excitat delicti turpitude, poenae praecipue irrogandae; aut ex communis potius utilitatis conservandae studio, & innocuorum curâ. Unica igitur poenarum mensura non est ipsa delicti turpitude; sed communis potius omnium utilitas ex poenis oritura. Impunita igitur & inulta recte manent delicta quaedam turpissima. Contra ea, si aliter salva nequit esse civitas, gravioribus rectè coercentur suppliciis, quae non adeo magnam ingenii pravitatem produnt. Ingratis aut inhumanis, nulla irrogatur poena: severius puniuntur qui majestatis crimen, licet sub fallaci juris specie, admiserunt. Ob utrumque severius animadvertendum in eos qui potestate sibi permiffa perfidiose abutentes, cives suos vexant & spoliant.

Quamvis necesse non sit primos voluntatis motus improbos poenis coercere; quales nonnunquam in bonorum animis subito existunt, quosque ipsi ultro mox sunt repressuri; qui
tamen

tamen in externos proruperunt actus istiusmodi, qui casu tantummodo, aut per aliorum vim & solertiam, irriti fuerunt, quibusque capitale ostenditur odium, & laedendi consilium, summis illi sunt coercendi suppliciis. Exigit tamen nonnunquam communis utilitas, ut facinoribus parum honestis sit praemium, utque nefariis ignoscatur.

Damnanda in judiciis est *προσωποληψία*, quae eas respicit fontium necessitudines, aut facinororum adjuncta & qualitates, quae neque delicti turpitudinem, neque poenae sensum, communemve utilitatem respiciunt. Quae enim vel hominum vel facinorum adjuncta aut qualitates, horum quodvis afficiunt, ea omnino spectanda. Unde, caeteris paribus, pro reorum censu, augendae sunt poenae pecuniariae; & pro corporis robore, poenae quae corpore luuntur: poenae, contra, cum infamia conjunctae, pro majore reorum dignitate sunt imminuendae.

Non tamen, pro majore delictorum atrocitate, sine fine augenda sunt supplicia & cruciatus. Ex crebris enim cruciatuum saeviorum spectaculis, imminui solet apud cives morum mansuetudo, saeviusque nascitur ingenium.

X. OB delictum alienum nemo poenis est obnoxius: neque ob patris familias delictum recte publicatur tota res familiaris: ex ea prius praestanda omnia, quae jure suo, naturam patetove constituto, postulare possunt conjux, & liberi, aut alii innoxii. Neque ob ullum delictum poena universitati recte irrogatur. Puniendi soli qui deliquerunt, sive privati,

R

sive

sive universitatis rectores. Ipsi quidem universitati aliquando recte adimuntur, ea sive jura, sive propugnacula aut arma, quibus ad nocendum fuerat instructa, si aliter de non laedendo cautum esse nequeat. Ad damnum ex bonis publicis praestandum nonnunquam tenebitur universitas, aut, ubi illa desunt, ex privatorum bonis; quum quae singuli, suae utilitatis causa adsciverant sibi praesidia, aliis evadunt damnosa.

XI. LEGES per quas imponuntur tributa, nisi majora sint quam sumptus quos civitatis tutela exigit, justissimo innituntur fundamento; quum populi totius negotiis expediendis erogentur. Eae igitur leges non sine furti crimine a civibus violantur. Neque haec injuria tam rectoribus ipsis obest, quam civibus aliis magis probis, qui quod defuerit supplere adiguntur, aliisque, ea de causa, damnis premuntur & oneribus. Tributa autem, nisi instituto civium censu, aequa ratione imponi nequeunt.

XII. CIVIUM adversum rectores suos haec sunt officia: imprimis, rectorum justis & legibus & imperiis parere tenentur idque sanctissime.

2. Deinde, quum quod imperatum est in imperantis continebatur potestate, civibus plerumque parendum, quamvis non satis honeste & prudenter imperatum judicent: quod in bellicis praecipue patet imperiis. Si enim civibus permittatur de imperiis judicium, neque ipsis parendum foret, quoties mandata civitati parum commoda viderentur; tolleretur omnis disciplina militaris, & in multitudinem

dinem solutam & inconditam converteretur exercitus:

3. Hinc etiam efficitur, quod in iis rebus quae imperantium arbitrio permittuntur, cives rectè, immo honestè, ea imperia exequi possunt quae imperatoribus summo vertenda sunt vitio; quum, ruptis disciplinae vinculis, mala multo graviora plerumque sunt metuenda, quam quae ex imperatis essent oritura.

4. Sin autem adeo nefaria & pestifera videantur imperia, ut gravior inde civitati oritura sit perniciès, quam si penitus evertatur imperatorum potestas; rectè imperia detrectabunt cives: cavendum tamen ne temere iis de rebus judicent.

5. Ubi aliquid imperatur quo divini Numinis majestas impiè læditur, quoque violantur hominum immerentium jura perfecta, aut quod imperantis potestati non erat permissum; imperium istud neminem obligat: immo saepe honestissimum est; quaevis potius perferre supplicia, quam, exemplo perniciem in totam civitatem trahente, istiusmodi parere imperiis. Quo jure imperantibus vim aliquando opponere possunt cives, satis antea dictum.

Communia civium officia, ex conjunctionis civilis indole & causis: singulorum propria, ex ipsorum statu, conditione, & muneribus susceptis satis innotescunt.

C A P U T IX.

De JURE BELLII.

BELLI, pacis, & foederum jura dicuntur *transseuntia*, quia exteros ferè spectant. Belli jura praecipua, in superiore libro satis explicavimus, ubi de privatorum bellis agebamus, monstratis eorum causis & terminis. Quae fere omnia conveniunt bellis civitatum, quae libertatis statum inter se conservant, qualem inter homines singulos ipsa natura constituit.

Bellorum publicorum minus solemnium perfacilis est cognitio, ex magistratuum jure, antea explicato, quò cives reprimunt tumultuantes, eoque civium jure, quod contra eos vicissim qui summo imperio praesunt tueri possunt. “Bellum eorum jussu quibus summa est potestas utrinque susceptum,” dicitur *solemne*, sive *justum*. Neque semper necessarium est ut publicè indicatur aut denunciatur; quod tamen populo cultiore saepe dignum est, neque sine causa omittendum. Ab eo qui se contra vim defendit illatam haud necessariò prius bellum indicitur, neque quidem semper ab eo qui vim infert: quoties scilicet res subito est gerenda, neque bellum prius indicipoterat, nisi omitteretur rei bene gerendae occasio commodissima.

Qui viri graves & docti bellum necessario prius indicendum statuerunt, jus Romanorum foeciale temerè secuti sunt. Quum autem per vim decertare praeter naturam sit; viro bono
in-

indignum est ut ad id confugiat, nisi causis, quum primum tutò fieri potest, palam indicatis; ut, eum non alia ratione jura sua tueri aut persequi potuisse omnes sciant.

In bellis civilibus, quae saepe speciosis de causis utrinque suscipiuntur, eodem favore utramque partem prosequi debent vicini omnes, quo illos quos inter bellum solemne geritur. Quum in bellis civilibus, ab altera parte non minus justae, ab altera, speciosae, sint belli causae, quam quae in bellis solemnibus. Neque qui speciosa de causa bella civilia movet, ullo humanum jure se abdicasse censendus est.

II. BELLII jura vel eos inter quos bellum geritur, vel vicinos neutri parti se adjungentes spectant. “ Quae recta ratione monstrantur, in communem utilitatem necessariò esse observanda,” ea dicuntur *juris esse publici & necessarii*: “ quae vero in morem vestitas gentium approbatione perduxit,” ita tamen ut aliis atque aliis moribus mutari, aut significatione prius facta confestim tolli possint, ea sunt *juris gentium voluntarii*.

Belli causas antea diximus. Hoc solum de civitatibus monendum, quod quemadmodum inter cives, *damni infecti* datur actio, nimiaeque paucorum opes, quamvis eas sine injuria congerere velint, legibus tamen agrariis prohibentur: sic justa aliquando erit belli causa, nimia vicinae civitatis potentia, indies magis magisque gliscens; praecipue ubi animum ostendunt cives laudis bellicae nimis avidum, atque a pacis artibus alienum: ita ut vicinis vitam tutò degere non liceat, nisi ipsi pariter,

rnitoribus omissis artibus, ad studia bellica se totos convertant: praesertim ubi ab ista civitate, haud aliter vicinis ut non laedantur satis caveri potest. Hoc tamen inter rariora censendum jura.

In bellis publicis iidem sunt petendi fines & justa initia, sive *termini a quo*, & *ad quem*, quae in bellis privatis.

Belli gerendi rationes sunt aut vis aperta, aut istiusmodi fallendi artes, quae, nullam de sententiis nostris communicandis pacti vim continent. Vis autem in sola acie, aut contra repugnantes, licita est & probanda. Quamvis pro more illo, qui ubique gentium invaluit, inhumanissimo, omnia in quoslibet ex hostili populo, externâ juris specie, impune fieri possint. Est hoc quoque receptum, hostem fictis fallere narrationibus, aut sermone quovis, si pacti forma penitus absit. Quum vero pactis solis pax reduci possit, aut, manente bello, averti saevitia ab omni abhorrens humanitate; neque hostem foederis aut pacti specie decipere receptum est, neque umbra quidem justitiae fieri potest.

III. S U N T & quaedam alia, pacto tacito, aut consuetudine introducta, quorum obligatio tolli potest, si modo illi quorum interest tempestive praemoneantur: ne scil. quisquam venenis in bello utatur; aut sicarios, ad reges ducesve hostiles clam necandos, ex ipsorum civibus aut militibus conducatur. Ut sacri sanctique inter hostes sint nuncii quivis aut legati, juris est naturalis & necessarii; quum illorum tantum interventu, sine partis alterius internecone, pax bello mutari, aut belli gerendi

rendi rationes humaniores iniri possint. Jure tantum voluntario receptum est, ut etiam privati rogantibus, modo sint inertes, iter per hostium fines facere, aut in hostium agris aut urbibus aliquamdiu commorari liceat.

IV. QUO jure res civium ab hoste capiuntur paucis expediendum.

1. Tenentur gentes pace utentes, cives suos omnes a latrociniiis, aut injuriis quibuscumque, vicinis inferendis, coercere: aut si quem viciniae gentis civem laeserint, eos cogere, ut damnum abs se datum reparent. De civibus loquimur, qui non praedonum more vitam exuere civilem.

2. Rebus repetitis neque redditis, civitas laesa jure bellum movet; res suas aut civium suorum, apud hostem detentas jure occupat; aut hujus si non sit copia, damni compensationem ab iis qui damnum dederant, vel ab ipsa exigit civitate, quae eos defendendo, iisve receptum praebendo, in se crimen derivavit. Eademque omnia sunt apertiora, ubi publico consilio injuria fuit illata.

3. Ubi civitatis iniquae bona publica occupandi deest copia; civium hostilium bona privata, civitas laesa jure occupabit, donec omne damnum ab injuria ortum sit compensatum. Quum enim in civium omnium utilitatem civitas fuerat constituta, civilisque imperantibus tributa potestas; tenentur cives ea praestare damna, quae ex eo orta sunt praesidio, quod utilitatis suae causa sibi adsciverant. Civitatum enim rectores, ex eo quod praedones protexerint, eos ad injurias haece inferendas incitarunt, easque defenderunt.

R 4

4. Qui

4. Qui vero innocui cives hostiles, damna haec, ex causa publica, perferunt, jure a suis imperatoribus hoc exigunt, ut publicè haec ipsis praestentur, aut ex eorum bonis qui sua culpa damnis causas praebuerunt. Aequius quidem foret & facilius, si civium hostilium bona capta, pignoris in modum detinerentur, donec laesae civitati aliunde fieret compensatio; eaque publicè facta, tum demum sua privatis forent restituenda. Mos tamen invaluit diversus. Captae res mobiles dominos omnino mutasse censentur, quum primum in hostium delatae praesidia, vel ei qui eas ceperat, vel civitati fuerint adjudicatae; ita ut denuo receptae, a priore domino postliminii jure vindicari nequeant: neque ulli in posterum vindiciarum liti pateant, postquam specioso quovis titulo acquisitae, intra civitatis non hostilis fines pervenerunt..

V. QUAE civitates medias, neutri bellantium palam faventes, spectant jura, breviter attingemus. 1. Vicina quaevis civitas nullo de auxiliis alterutri praebendis foedere devincta, vicinorum bellis invita neque implicari, neque ex iis damna pati debet.

2. Si foedere de auxiliis mittendis utrique adstringatur media civitas, vel neutri mittenda auxilia, vel si malit, illi cujus causa sibi justa videtur: & tum demum bello se immiscabit. Istiusmodi enim foedera tunc modò obligant, quum bello subest causa justa; neque paciscentium quemquam ad bellum iis inferendum, qui priore foedere publico sibi devincti erant, adstringunt.

3. Res

3. Res mobiles ab utraque parte captas & adjudicatas, jure emit, aut legitimo quovis titulo sibi comparat civitas media; neque eas domini priores jure vindicabunt. Ad mediam civitatem ejusque cives non attinet judicare, quo jure res captae fuerant. Saepenumero ne vel norint utrum res venales praedae pars fuerint.

4. Rerum immobilium alia longè ratio. Eas civitati sibi non inimicae fuisse ereptas, mediam civitatem latere nequit: sua autem emptione domini prioris jus, ad eas per vim recipiendas, praeccluderetur. Quae quidem urbi cuivis, castello, aut praedio, debebantur a vicinis servitutes reales, aut pensiones annuae, illae novo possessori postulanti jure praestantur: idque denegare tacitum in se haberet contra causam ejus judicium; quaeque hujusmodi novo possessori praestita fuerant, ea ab antiquo domino, rebus suis immobilibus receptis, repeti nequeunt. Nullo tamen jure novus possessor, nisi bello finito, ipsas servitutes in perpetuum abolere, aut sortem debitam remittere potest, ita ut domini prioris, rebus suis receptis, jus tolleretur.

5. Quicquid eorum qui bellum gerunt uni, a civitate media concessum fuerit, idem alteri concedendum; sive uni concesserit, ut milites ex suis civibus conscribat; sive copias suas militares eidem conducendas praebuerit; sive armis militaribus aut com meatibus supportatis adjuverit; ea omnia alteri etiam facienda. Arma quidem, hostium alteri vendere, aut com meatum etiam, in urbem aliquam aut regionem armis obsessam, invehere

R 5

re,

re, civitatibus mediis negatur, nisi bello se immiscere velint.

6. Civitas media neququam prohibenda, ne cum earum utraque quae bellum inter se gerunt, commercia exercent, nisi forte in armis aut apparatu bellico invehendo. Utrique naves onerarias locare, & ex earum mercibus vehendis, justum sibi lucrum captare potest. Quod cum fit, hostium merces, non vero ipsae civitatis mediae naves, jure capi possunt & publicari. Civitas etiam media eorum naves inter quos bellum geritur, ad merces suas vehendas conducere potest. Quae naves si ab hoste capiantur, jure publicantur; non vero mediae civitatis merces. Neque pignoris jus quodvis aut hypothecae, in res captas olim constitutae, amittit civitas media.

7. Merito item receptum, ut neutri intra mediae civitatis fines, hostibus suis vim inferre liceat, homines ipsos eorumve naves aut merces capiendo aut perdendo. Porrigi autem censentur civitatis cujusque fines, non solum ad portus, sed etiam ad maris sinus intra agros ejus recedentes, & littora, partesque maris propinquiores, unde aut ipsi ab hostibus, aut hostes ab ipsis, tormentis bellicis laedi possint. Si enim bellantibus intra mediae civitatis fines sibi invicem vim inferre liceret; bellum alienum in civitatem mediam, non sine plurimis incommodis & periculis, transportaretur. Omniaque interea cum bellantium utroque commercia penitus tollerentur.

8. Quod ad perfugas attinet. Bellantium neutri permittitur, ut, intra mediae civitatis fines, imperium aut jurisdictionem cum vi
con-

conjunctam in cives proprios exercent, nisi potestate prius a media civitate impetrata. Homines atrociorum scelerum rei, minimè sunt in media civitate protegendi, sed capti, suis ad supplicium sunt tradendi. Qui vero milites ab utrovis, ad mediam confugerunt civitatem, aut qui religionis ergò, aut ob similitates civiles, aut quaecunque speciosis de causis, ab aliqua reipub. factione incoepta fuerant, patriâ sunt profugi; de iis invaluit mos, idemque humanissimus, ut tutum in omni civitate vicina receptum habeant & protegantur; dummodo nihil hostile contra suae civitatis rectores illic moliantur.

C A P U T X.

De FOEDERIBUS, LEGATIS, & CIVITATUM DELETIONE.

FOEDERUM ope bella plerumque componuntur. De eorum jure quae praecipua sunt, de singulorum pactis agentes docuimus. In foederibus vero pacem reducentibus, vis & metus exceptioni vix est locus: alioquin controversiae veteres quae bellis causam dederant semper renasci possent. Valebit tamen ea exceptio quoties illata fuerit vis aperte iniquissima, nulla juris specie innixa; aut ubi pacis leges impositae ab omni aequitate & humanitate abhorrent. Quod ubi evenerit, ad arbitros provocare licebit; parte vero altera id detrectante, non aliud perfugium restabit, quam

quam ut utraque pro se judicet, quantumque fieri potest sibi consulat.

Foedera sunt vel *realia*, vel *personalia*: Haec rariùs inita, ipsos civitatum rectores praecipue spectant, cumque ipsis intereunt: Realia populum spectant, qui sensu quodam immortalis dici potest. Sunt foedera vel aequalia, vel inaequalia. Non omnia foedera inaequalia populi majestatem imminuunt.

Ad foedera firmanda dabantur olim obsides. Qui mos ideo exolevisse videtur, quod haud sine summâ morum saevitia & immanitate, obsides immeriti durius tractari poterant, ubi suae civitatis perfidia violatum esset foedus.

II. IN foederibus faciendis adhibentur legati, aut internuntii. Qui omnes, quibuscunque nominibus sint insignes, eodem gaudent jure naturali, quum ad liberae civitatis negotia obeunda veniunt. Legatos sanctos habendos antea dictum. Jure etiam postulant, ut apud eos, ad quos mittuntur mandata exponant. Ut etiam iis petentibus, in ea civitate ad quam missi fuerant, commorari concedatur, humanitas quidem suaderet; pleno tamen jure non est postulandum: quum legati, praesertim solertiores, speculatorum munere saepius fungi soleant. Dumque ubi commorantur, eo solo gaudent jure naturali & necessario, quo & inquilini.

Jure autem publico & voluntario, plurimis gaudent immunitatibus, privilegiis, & beneficiis, & ipsi legati, & omnis eorum comitatus necessarius. Quae omnia tamen, vicinis maturè praemonitis, civitas quaevis sine injuria immutare poterit.

I. Hoc

1. Hoc imprimis receptum, quod legatus in forum alienum non sit vocandus, eidemque cui autea jurisdictioni obnoxius sit. Quod hoc consilio institutum videtur, quod quo vigilantius munere suo fungitur, eo magis civitatis ubi commoratur populo suspectus erit & invisus; ideoque si illic causam dicere cogeretur, metus esset, ne coram iudicibus minus aequis agendum foret. Sibi caveant igitur isti cives, neque cum legato in ipsorum civitate commorante, quem in jus vocare nequeunt, contractus ineant. At si quid gravius admiserit legatus, domum est remittendus: bellumque, si opus fuerit, regi populo a quo missus fuerat, indicendum, nisi illi irrogentur poenae, aut omne quod dederat damnum praestare cogatur. Ubi quidem mercaturae se immiscuit legatus, merces civitati ubi commoratur subjiciuntur, nisi legationi obeundae sint necessariae.

2. Legato ipsiusque comitibus necessariis (quorum numerum & nomina, rogatus exhibere tenetur,) asyllum praestat ipsius domus. Magistratum tamen ibidem in cives suos, aut inquilinos alios, potestatem imminuere nequit, iidem etiam praestando asyllum. Quantum autem cum legato admittendus sit comitatus, civitatis ubi commoraturus est iudicio permittendum.

3. Legato in suos jus idem est quod patri-familias, aut quantum in eorum litibus privatis; ipsi sua dederat civitas. Supplicii vero gravioris de suis sumendi jus, nisi civitatis ubi commoratur permisso, sibi arrogare nequit legatus, aut ipse rex in aliena civitate degens.

4. Adversum legatos *interdictis* est locus,

U

ut a vi cives nostri defendantur, qui & per se, vim vi jure repellere possunt.

5. Exulem quempiam aut perfugum facinorosum legatum accipere, nulla tenetur civitas, eum tamen jure in vincula non conjiciet, neque ad supplicium detinebit.

6. Quales legatis honores sint deferendi, & quinam praestantiores habendi, solis civitatum pactis est definiendum. Eo praestantior habendus videretur quisque, quo prudentius instituat civitas cujus negotia obit, aut quo ipse reliquis virtute & honore sit insignior. Regia potestas haereditaria nullisque limitibus circumscripta, ad legatos honestandos nihil affert, si veras rerum causas, non mores a regnis barbaris deductos, spectare velimus.

III. DE civili vinculo solvendo haec breviter monenda. Primo, Civilem obligationem perpetuo solvi exilio, non vero temporario, neque relegatione quamvis perpetua.

2. Nemini jus esse plenum, civitatem suam ipsam inconsultam deserere, nisi legibus permittatur.

3. Ubi vel per vim externam, vel factionem praepotentem, multum immutata fuerit reipub. forma; civibus dissentientibus, saluti suae alibi gentium melius consulere; immo & provinciis se in libertatem vindicare licebit: quippe quae, ut antea dictum, sua solum voluntate, subiciebantur.

4. In melius mutatam reipub. eam nulla juris specie cives deserere possunt.

5. Utcunque ab ipsis civibus immutetur reipub. forma, manent omnia cum externis inita foedera *realia*.

IV. QUO jure civitas regionis suae partem aliquam aut provinciam, cum populo illic de-

degente, hosti, aut extero cuius dedere possit, ex dictis facillè intelligitur. Primo, quum communis utilitatis causa, in qua sua cujusque continetur, civitatis aut populi partes quaeque, ut etiam provinciae, se toti civitati subjecerunt; nullo jure, civitas partes sui quasvis, aut provincias, invitas, extero cuius dedere poterit, easve obligare, ut se huic subjiciant, quamvis aliter melius sibi consulere possint. At contra; quum ad ea quae fieri nequeunt praestanda nulla civitas obligari possit; si sui partem aliquam aut provinciam civitas defendere nequeat, eam jure indefensam relinquet; &, si aliter suae salutis consulere nequeat, ne eam amplius defendat, pacto se adstringet: quo tamen pacto, nulla huic parti aut provinciae imponitur obligatio, quo minus sibi alia ratione prospiciat, vel novos adsciscendo socios, vel tertiae cuius civitati se adjungendo, aut subjiciendo, quo ab hoste ingruente protegatur. Pactum enim illud quo in civitatem coaluit populus, illudve quo provincia se subjecerat, in eo casu, ejusdemmodi est cum pactis de iis quae fieri nequeunt praestandis.

Quod de populi parte aut provincia, idem dicendum de cive strenuo & forti, quem ob virtutem invisum, hostis sibi tradi postulat: qui quidem, gravi premente necessitate, esset deserendus, neque amplius defendendus; ut dedatur vero minimè convenit, aut prohibeatur quo minus alibi suae salutis consulat.

V. DE civitatum deletionē hæc tenenda. Civitate penitus devicta, civibus quibusvis, provinciis item, sibi, quantum possunt, prospicere licet; sive alii se adjungere velint ci-
vi-

vitati, sive novam sibi in provincia constiturere. Civium quidem est pro patria omnia subire pericula, neque temere de ejus salute spem deponere. Si tamen sat patriae sit datum, neque tamen defendi possit, jure, quacunque ratione possunt, sibi suisque prospiciunt.

2. Si quo casu insperato reviviscat civitas, quae aliquamdiu extincta fuerat; ei se adjungere tenentur cives omnes & provinciae, nisi novo atque aequo foedere teneantur. Quae autem foedera, a civibus dissipatis, aut a provinciis, bona fide, dum antiqua civitas extincta fuit, cum exteris jungebantur, eorum firma manebit obligatio.

3. Quae diu extincta fuit civitas, civitati victrici in provinciae modum subjecta, omnia amisit in cives profugos aut provincias suas jura. Neque si in iisdem finibus qui a civitate antiqua occupabantur, nova olim constituatur, ea prioris jura sibi arrogare poterit. Diversae saepe civitates populique, temporibus diversis, eisdem occupant agros. Agrisque mutatis, eadem manet civitas, immo quum vel nullos prorsus habeat.

Manente civitate unus omnium debet esse animus, omnia pro patria & facere & pati, quae antiquissimae sanctissimaeque civitatis, in qua continetur universum genus humanum, cujusque rector & parens est Deus, legibus non adversantur. “Cari sunt liberi, cari conjuges, parentes, propinqui, amici, familiares; omnes tamen omnium caritates patria una complexa est: pro qua vir bonus non dubitabit mortem oppetere, si ei sit profuturus.”

F I N I S.

E R R A T A.

Pag. 6 leg. quæ. In tit. Cap. 16. Hominis
21, 23, 29 in tribus vocibus leg. æ pro e.
26 pro syllaba [rum] quæ imæ paginæ sub-
scribitur leg. re-31 l. attinet et dele se.
32 Comite. In tit Cap. 32 bono 40 sum-
mo 46 bono. pag. 50, 94, 97, 102. Bene-
ficientia. 67 pusillanimitas. 161 in tit. cap.
dele De. 198 negligendæ. 217. istiusmo-
di 220, omnibus.

